

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ

ӘДІСТЕМЕЛІК НҰСҚАУ

Жалпы білім беретін мектептің 9-сынып
мұғалімдеріне арналған құрал

Өңделген үшінші басылымы

*Қазақстан Республикасының
Білім және ғылым министрлігі бекіткен*

Алматы “Мектеп” 2013

УДК 373.(072)
ББК 74.266.3
Қ18

Авторлары:

**Т. Тұрлығұл, Қ. Адамбосынов, Қ. Жүкешев,
О. Қарабалина, С. Құрманбек, Р. Сәуенова**

Қ18 Қазақстан тарихы: Өдістемелік нұсқау. Жалпы
білім беретін мектептің 9-сынып мұғалімдеріне арнал-
ған құрал / Т. Тұрлығұл, Қ. Адамбосынов, Қ. Жүкешев,
т.б. — Өнд. 3-бас. — Алматы: Мектеп, 2013. — 136 б.

ISBN 978—601—293—902—6

Қ $\frac{4306010600-085}{404(05)-13}$ 21(2)—13

УДК 373.(072)
ББК 74.266.3

© Тұрлығұл Т., Адамбосынов Қ.,
Жүкешев Қ., Қарабалина О.,
Құрманбек С., Сәуенова Р., 2005
© “Мектеп” баспасы, көркем
безендірілуі, 2013
Барлық құқықтары қорғалған
Басылымның мүліктік құқық-
тары “Мектеп” баспасына тиесілі

ISBN 978—601—293—902—6

АЛҒЫ СӨЗ

“Қазақстан тарихы” пәнін оқытатын мұғалімдерге арналған бұл әдістемелік құрал екі бөлімнен тұрады. Бірінші бөлімде пәнді оқытудың жалпы мәселелері қарастырылады, ал екінші бөлімде жекелеген тақырыптарды оқыту жоспары ұсынылған. Сабақ жоспары әр автордың өзіндік әдістемелік тәжірибесі ретінде көрініс береді. Олардың арасында соңғы жылдары көп қолданылып жүрген оқушылардың өзара белсенділігін арттыруға бағытталған әдістер де бар.

Құралдың мақсаты — жаңа буын оқулығында берілген, бағдарламада көрсетілген ғылым негіздерін оқушылардың терең меңгеруіне және сол жұмыстың барысында олардың ойлау, таным қызметін дамыту үшін мұғалімге әдістемелік көмек көрсету. Осыған сәйкес әдістемелік құралда оқулықтағы бірқатар тақырыптар (параграфтар) бойынша сабақ жоспары беріліп отыр. Кей тақырыптар бойынша сабақтың мақсаты ғана анықталып, басқа міндеттері соған қоса берілген, ал бірқатар көлемді тақырыптарға арналған сабақ жоспарында сабақ өткізудің үш міндеті — білім беру, тәрбиелеу, дамыту нақты көрсетілген.

Тарих пәнін оқыту теориясы мен әдістемесінде сабақтың мақсаты мен міндетін анықтау жөнінде бекітілген қағида жоқ, яғни бұлардың бәріне ұстаздар шығармашылықпен қарағаны дұрыс. Мұндай әрқилылық сабақтың тұрпатын, құрылымын анықтауда да, әдіс-тәсілдерді таңдауда да кездеседі. Бір сөзбен айтқанда, ұсынылып отырған сабақ жоспарының бәрін бірдей мұғалімнің мүлтіксіз орындауы талап етілмейді.

9-СЫНЫПТА ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР ӘДІСНАМАЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК МӘСЕЛЕЛЕРІ

Қазіргі уақытта мектепте тарих пәнін оқытуға күрделі міндеттер жүктеліп отыр. Оның себебі де түсінікті. Еліміздің қоғамдық-саяси, әлеуметтік-экономикалық жағдайында болып жатқан өзгерістерді былай қойғанда, білім беру саласындағы елеулі жаңалықтар, тарих пәнінің білім мазмұны мен оқыту әдістемесіндегі өзгерістер де жеткілікті. Осыны ескере келе, біз алдымен 9-сыныпта “Қазақстан тарихын” оқытудың кейбір әдіснамалық және әдістемелік мәселелеріне тоқталуды жөн көрдік. Алдымен әдіснамадан бастайық. Мектепте тарих пен басқа да қоғамдық-гуманитарлық пәндерді әдіснамалық тұрғыда дұрыс оқыту — өзекті мәселелердің бірі.

1990 жылдарға дейін мектепте тарихты оқытуда өрескел қателіктер мен кемшіліктер орын алды. Өсіресе ғылымдағы еуроорталық пен коммунистік идеологияның партиялық, таптық тұрғысы Қазақстан тарихында бұрмаланбаған бірде-бір маңызды мәселе қалдырмады. Оның үстіне тарихты бұрмалаушылар кейінгі жылдары да азайған жоқ.

Біз жастарымызды, алдымен мектеп оқушыларын сырттан үздіксіз болып жатқан рухани экспансиядан қорғауымыз және оларды саяси күреске тәрбиелеуіміз, машықтандыруымыз керек. Мектеп оқушыларын тарихты түрліше бұрмалаушылықтардан сақтандыруымыз қажет. Қазақ халқын шетелдік рухани экспансиядан қорғайтын күш, тірек — мектеп, сонда оқып жатқан жастарымыз. Бұл айтылғандар мектепте қоғамдық-гуманитарлық пәндерді, алдымен тарих пәнін әдіснамалық тұрғыда дұрыс оқытуды, осы ғылымның мектеп көлеміндегі әдіснамалық мәселелерін тереңірек ашып, жан-жақты түсіндіруді қажет етеді.

Жоғарыда айтып өткеніміздей, тарих ғылымының, оның мектепте оқытылатын бөлімі — тарих пәнінің әдіснамалық мәселесі, оны шешу күрделі ғылыми ізденісті талап етеді. Оны тарихшы-әдіскер де, тарихшы-ғалым да түбегейлі шеше алмайды. Алайда бұл бағытта мектеп мұғалімдері, алдымен тарих пәнінің мұғалімдері нақты көмекке зәру.

Соңғы уақытта ұлттық тарихымыз туралы мәліметтерді халыққа жеткізуде біраз жұмыстар атқарылды. Кейінгі

жылдары “Қазақстан тарихы: зерттеулер, құжаттар”, “Қазақстан тарихы: әдеби хроника”, “Қазақстан этностары” атты сериялы кітаптар, көптомдық “Қазақстан” ұлттық энциклопедиясы жарық көрді. Мұның сыртында Алашорда, Бөкей хандығы, жер аудару саясатының зардаптары, қазақ даласындағы көтерілістер сынды тыйым салынып келген тақырыптардағы тарихи деректер жинақтары баспадан шықты. Бұларда қазақ халқының бай ауыз әдебиеті, тарихи шежірелер мазмұны, әр замандағы қазақтан шыққан қайраткерлердің қызметі, жазба мәдениет қалыптасқан кезеңдегі күрескер ақындар мен ғалымдардың еңбектері баяндалады. “Мәдени мұра” бағдарламасы бойынша жарыққа шығып жатқан мол материал тарих пәні үшін аса құнды.

Төменде 9-сыныптағы Қазақстан тарихында кездесетін кейбір әдіснамалық мәселелерді қай тұрғыда баяндаған тиімдірек дегенге тоқталайық.

Бұл курс мазмұны ХХ ғасырдың бас кезіндегі тарихты да қамтитын болғандықтан, Қазақстанның Ресей қол астында болуы мәселесіне соқпай кету мүмкін емес.

Академик М. Қозыбаевтың қорытындысы бойынша: “Кенес дәуірінде қазақ халқының Ресейдің құрамына енуі дәріптелді. Оның отаршылдық сипатын дәлелдеген С. Асфендияров, П. Галузо, Е. Бекмаханов, Т. Шонанов сияқты тарихшы-ғалымдар қудаланды. Ал қазақ сахарасындағы егін егу, теміржол салу, кәсіпорындардың өркендеуі, жұмысшы табының пайда болуы, капитализм ықпалының артуы, тап тартысының шиеленісуі, марксизм идеясының таралуы, қазақ-орыс мәдени байланысы сияқты мәселелер жан-жақты ашылып көрсетілді. Осы талаптарды басшылыққа алып тарихшылар Қазақстанның Ресейге қосылуының прогресшіл маңызын ғана көрсетуі керек еді. Сөз жоқ, бұл процестер тарихтан орын алды. Бірақ ол тарихи шындықтың бір жағы ғана еді. Ал қазақ сахарасының әлеуметтік мәселелері — ұлтаралық қатынас, елдің рухани ахуалы өз деңгейінде қаралмады. Қазақ халқының күштеп шоқындырылуы; азаматтық құқығының шектелуі; ұлттың рухын басып-жаншуы; қазақ жерін бөлшектеп, ұлт аумағын орыс өкімшілік жүйесіне қосып ыдыратуы; мұсылмандар қозғалысы; ұлт-азаттық күрестің үзілмей келген арқауы — бостандық, тәуелсіздік, ұлт болмысын сақтау; өркениетті елдер деңгейінде даму жолында ұлттық кемсітушіліктен,

геноцид саясатынан құтылу сияқты мәселелер отан тарихынан тыс қалды не көмескі айтылды”.

Патша өкіметінің қазақ жерін қалай талауға салғанын, қарапайым қазақтардың шұрайлы жерін қалай зорлықпен тартып алғанын Т. Шонанов өзінің “Жер тағдыры — ел тағдыры” еңбегінде жеріне жеткізе жазды. Бұл еңбек 1995 жылы қайта басылды.

1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыс туралы оқытқанда мұғалім төмендегі мәселелерді назарда ұстағаны дұрыс. Бұл қозғалыс — XX ғасыр басындағы қазақ халқының саяси тәуелсіздік пен ұлттық мемлекеттігі үшін болған күрес. Ол большевизм ықпалында болған жоқ. Көп жерде көтеріліске дәулетті, елге сыйлы, беделді, халық сенген адамдар басшылық етті. Көтерілістің қозғаушы күші халық еді. Жетісу, Шу-Талас ошағында патша өкіметі әдейі ұлт араздығын қоздырып, жергілікті халық (қазақ, қырғыз, дүнген, ұйғыр) пен көшіп келген орыс шаруалары, казактар арасында қанды шайқастар ұйымдастырды, қазақ жерін от-жалынға орап, қозғалысты аяусыз басып-жаншыды, геноцид саясатын жүргізді, қазақтардың саны 446 мың адамға кеміді. Алаш зиялылары қолға қару алып патша өкіметіне қарсы шығуды қолдамады. Олай еткенде халық босқа қырғынға ұшырайды деп білді.

Кейіннен Алаш партиясын құрып, оның бағдарламасын жасаған Ә. Бөкейханов, А. Байтұрсынұлы сияқты қайраткерлердің ұстанған бағытының дұрыстығын өмір көрсетті. Олар сонау аумалы-төкпелі заманда дұрыс жолды таңдай білді, олардың жасаған бағдарламасының көптеген баптары қазіргі тәуелсіз Қазақстан Конституциясының бірқатар баптарына сәйкес келеді.

1920—1930 жылдары Қазақстанның саяси-әлеуметтік дамуында сорақы қателіктерге жол берілді. Оның негізгі себебі 1925—1933 жылдар аралығында республиканың басшылығында болған Ф. Голощекиннің И. Сталиннің қолдауына сүйеніп жүргізген “Кіші қазан” саясаты болды. Бұл сойқанды саясаттың дұрыстығына күмән келтірген қазақ зиялылары барынша қудаланды. Ресейдің орталығында болған Қазан төңкерісінен қазақ даласы шет қалды деген шовинистік пиғылдағы коммунистік партия мен Кеңес мемлекетінің басшылары қазақ халқының қалыптасқан шаруашылық-әлеуметтік жүйесіне, салт-дәстүріне, яғни түпкі діліне, қан тамырына балта шапты, ұлтты қансыратты.

XX ғасыр тарихындағы маңызды мәселенің бірі — *Кеңес өкіметі халыққа, соның ішінде Қазақстан халқына не берді?* деген сұраққа тарихи шындық тұрғыдан жауап беру. Кеңес мемлекетінің ұлт саясатын қалай бұрмалағанын, осының салдарынан ұлттардың, әсіресе одақтас республикалардағы халықтар құқығының қалай бұзылғанын, оның өзі бірқатар республикалардың әлеуметтік-экономикалық дамуы жөнінен артта қалуға соқтырғанын, басқа да нәубеттер мен қиянаттардың болғанын тарихшы-мұғалімдер біледі. Сонымен қатар В. Ленин құрған коммунистік партия Ресейде кооперативтік социализмнің мүмкіндігін ашты, қауіпті, қатерлі жағдайда мемлекетті басқарудың жетілдірілген түрін тапты (мәселен, Ұлы Отан соғысы, т.б. қиын уақытта), экономиканы белгілі мақсатқа жұмылдыра білді, дүниежүзіне қауіп төндірген фашизмді талқандауды ұйымдастырды, аса маңызды құрылыстарды салуға жұмыс күші мен материалдық-техникалық күшті шоғырландырудың стратегиясы мен тактикасын жасады. Сондай-ақ ұлттарға ішінара саяси бостандық әперді, қазақтың бөлшектеніп кеткен жерін қайтадан біртұтас етіп топтастырды, оның мемлекеттілігін ішінара болса да қалыптастырды, бірнеше ұрпақты мемлекеттік жүйе мектебінен өткізді, өйелдер теңдігін іс жүзіне асырды, ғарышты игерудің бастаушысы болды, еңбекшілердің әлеуметтік қажеттіліктері мен мұқтаждықтарын шешудің тиімді жолдарын тапты. Дүниежүзілік капиталистік жүйе социализм тәжірибесінен көп нәрсе үйреніп, оларды өз мүддесіне лайықтап өмірде қолданды. Мәселен, жұмысшы табының революциялық жігерін эволюциялық даму жолына түсіру үшін әлеуметтік мәселелерді шешудің социалистік әдіс-тәсілдері қазір де қолданылып отыр.

Демек, бұдан шығатын қорытынды, Кеңес мемлекетінің тарихын, оның тұсындағы Қазақстан тарихын оқытқанда болған істердің бәріне тарихи шындық тұрғысынан баға беру керек.

Мектептік тарих курсындағы дұрыс әдіснамалық бағаны талап ететін мәселенің бірі — *Кеңес елінің, соның ішінде Қазақстанның 1970—1980 жылдардағы экономикалық даму тарихы*. Егер де статистикалық мәліметтерге жүгінсек, осы кезеңде негізгі өндірістік қорлар 3,1 есе артты, оның ішінде химия және мұнай химиясында 6,5 есе, машина жасауда 4

есе дерлік, отын өнеркәсібінде 3,8 есе өсті. Осы жылдары Қазақ газ өңдеу зауыты, Павлодар, Шымкент мұнай өңдеу зауыттары, Қарағанды резина-техника зауыты, Екібастұз, Ермак ГРЭС-тері, Қапшағай су электрстансысы, Шымкент, Жамбыл фосфор зауыттары, Жәйрем кен байыту комбинаты сияқты басқа да ірі құрылыстар іске қосылды. Өнеркәсіп өндірісінің көлемі жағынан Қазақстан КСРО-да үшінші орын алды. Аса зор аймақтық-өндірістік кешендер қалыптасты. Негізгі ауыл шаруашылығы өндірістік қоры жұмыс істейтін әр адамға шаққанда үш еседен астам өсіп, жер жырту, тұқым себу, дәнді дақылдарды жинау толық, ал мал шаруашылығы жұмыстары 75—90% көлемінде техникаландырылды.

Экономика саласындағы осы жетістіктер Қазақстан халқының тұрмысын, әлеуметтік жағдайын едәуір жақсартты. Мәселен, 1971—1989 жылдары өнеркәсіп жұмысшыларының жалақысы екі есеге жуық, ал кеңшар (совхоз) қызметкерлерінің, ұжымшаршылардың (колхоз) кепілді еңбекақысы екі еседен артық көбейді. Жиырма жыл ішінде 13 млн-дай адам пәтер алды, үй салды немесе тұрғын үй жағдайын жақсартты.

Экономикадағы мұндай жетістіктердің себебі жаңарған әлемдік технологияны игергендіктен (ол тек әскери өндірісте ғана қолданылды) немесе ішкі мүмкіндіктерді пайдаланып еңбек өнімділігін арттырудан емес (Кеңес үкіметі еңбекші халықтың экономикалық ынталылығын тудыра алмады), керісінше Кеңес мемлекетінің әккі отаршылдық саясатының нәтижесі болды.

Кеңес үкіметі бұл жылдары Сібірдің, Қазақстанның, Орта Азия республикаларының, Қиыр Шығыстың, дәлірек айтсақ, ұлт аймақтарының жер бетіне жақын жатқан табиғат байлықтарын өндіруге ерекше көңіл бөлді. Сөйтіп, әлемдік отын-энергетикалық мұқтаждықты дер кезінде тиімді пайдаланды. Орталық аудандар жұмысшыларын ұлттық республикалардағы құрылыстарға вахталық әдіспен пайдаланғандықтан, олар өте жоғары еңбекақы алды.

Кеңес Одағының соңғы жиырма жылында *ұлт мәселесі бұрынғыдан да шиеленісе түсті*. Өйткені елді милитарландыру, табиғат байлығын тағылық әдіспен пайдалану, ұлт аймақтарының байлығын метрополия мүддесіне бағындыру ашық жүргізілді. Қазақтар өз елінде ұлттық азшылыққа

айналды, ана тілі, Отан тарихы тағдыры тығырыққа тірелді, ұлыдержавалық шовинизм оты өрши бастады. Жеріміз экологиялық апатқа ұшырады. Экономикадағы қолдан жасалған шарықтау мен саяси-рухани өмірдегі тоқырау қайшылықтары Кеңес Одағының құлауына жеткізген себептердің бірі болды.

1990 жылдардың басынан бергі Қазақстан тарихы мұғалімдерге жақсы таныс. Жаңалықтар да, өзгерістер де, қиындықтар да жеткілікті. Оларға әдіснамалық тұрғыда баға беріп, қорытынды жасауға ертерек болар.

Қазақстан тарихының мәселелері осы бөлімде біз тоқталып өткендермен бітпейді және де біразына қысқаша шолу ретінде тоқталған біздің пікіріміз сол мәселелерді түбегейлі шешіп те тастамайды. Біздің мақсатымыз — 9-сыныпта жиірек кездесетін осы мәселелерге ұстаздардың назарын аудару, оларды ашып көрсетуге шығармашылықпен қарауға бағыттау.

Бұдан шығатын қорытынды, тарихшы-мұғалім тарих және басқа да қоғамдық пәндерді оқытудың әдіснамалық мәселесін үнемі басты назарда ұстауы тиіс. Осы мәселе бойынша баспасөз бетінде жарық көрген, келешекте де жарияланатын маңызды құжаттарды, тұжырымдамаларды, ғылыми, ғылыми-әдістемелік мақалаларды, т.б. дер кезінде оқып зерттеп, өз білімін үнемі жетілдіріп отырғаны дұрыс. Бір тарихшы-мұғалімнің өзі бір оқу жылында орта есеппен 200—300 оқушыға дәріс береді. Мұның өзі тарихты оқытуда әдіснамалық қате жіберуге мүлде болмайды деген сөз.

Енді *9-сыныпта “Қазақстан тарихын” жаңа оқулықпен оқытудың кейбір әдістемелік мәселелеріне тоқталайық.*

1. Мұғалім мектеп оқушыларына білім беруде, олардың ойлау қызметін дамытуда, саналы да сапалы тәрбиелеуде басты рөл атқарады. Қазіргі уақыт тарих пәнінен сабақ беретін мұғалімдерге өзінің негізгі қызметіне сын көзімен қарап, оны жаңа педагогтік құндылықтарға қарай бағыттау міндетін қойып отыр. Олар үнемі шығармашылықпен ойлануға дағдыланған, қоғамға, халыққа деген жауапкершілік сезімі қалыптасқан, үздіксіз дамיתын, өзін-өзі дамытатын, уақыт талабына сай білімі, құзырлы біліктілігі (компетенциялары) жеткілікті, елімізге аса қажет жаңа тұлғаларды мектеп қабырғасында-ақ дайындап шығаруы тиіс.

9-сыныпта “Қазақстан тарихын” қазіргі бағдарламамен оқытатын мұғалімге жүктелетін міндет аз емес. Оқушылар осы курстан негізгі білім алады. Оқушылардың одан әрі жалғасатын бағдарлы мектептің қай бағытын таңдауы да осы сыныпта тарихты қандай дәрежеде оқығанына байланысты.

Курстың мазмұны күрделі. Бір ғасырға жуық уақытта Қазақстан патшалы Ресейдің отары, Кеңестік мемлекеттің тоталитарлық жүйесінің құрбаны болып келіп, 1991 жылдан бері өз билігі өзіндегі тәуелсіз мемлекетке айналды. Осы кереғар тарихи үрдістерге байланысты курс мазмұны да шым-шытырық оқиғаларға толы. Осының бәрі мұғалімнің өзінің ғылыми да, әдістемелік те білімін үнемі жетілдіріп, толықтырып отыруын қажет етеді. “Қазақстан тарихы” оқулығына қосымша оқу-әдістемелік құралдар, баспадан шыққан қосымша әдебиеттер бар. Бұл мұғалім үшін үлкен ғылыми көмек. Оларды тиімді пайдалана отырып, күнделікті сабақты ғылыми жағынан да, тәрбиелік жағынан да жоғары дәрежеде әрі қызықты, тартымды етіп өткізуге болады. Қосымша әдебиеттерді пайдалану барысында оқушылар ұстазына өздері түсіне алмаған сұрақтарын қоюы заңды. Мұғалім бұл жағдайды да ескеруі тиіс.

2. Тарих пәнінің, оның әрбір тақырыбының, сабағының алдына қойылатын басты үш міндет — білімділік, тәрбиелік, дамытушылық қазірде де өзінің маңызын күшейтпесе әлсіреткен жоқ. Сабақтың дамытушылық міндеті басқалармен салыстырғанда қатарға кейінірек қосылғанмен, тәжірибеде оған айрықша көңіл бөлінеді. Түптеп келгенде, тұлғаны дамытуда бұл міндет екінші, яғни білімділік міндеттен кейінгі орынды иеленді. Бірақ бұл міндетті сабақ сайын жүзеге асыру өте қиын екенін тәжірибе көрсетті.

9-сыныпқа арналған “Қазақстан тарихы” жаңа буын оқулығын барынша тиімді пайдаланудың әдістемелік жолдарын ұсынуға арналғандықтан, біздің осы жазып отырған бөлімімізде де, одан арғы сабақ жоспарында да бұл міндеттерді жүзеге асыруға айрықша көңіл бөлінеді. Мәселен, әрбір сабақ жоспарының білімділік міндетінде ә дегенде-ақ бағдарлама мен оқулықтағы сол сабақ бойынша берілген ғылым негізі атап көрсетіледі де, бүкіл сабақ барысында сол ғылыми мәселені оқушыларға меңгертудің әдістемелік

жолдары баяндалады. Сол сабақ материалындағы қандай мәселелер тәрбиелік мақсатқа пайдалануға тиімді екені анықталып, одан әрі пайдаланудың әдістемелік жолы айтылады. Ал бұл сыныптағы тарихи материалдар тәрбиенің қандай салаларын үйретуге қолайлы екендігіне кейінірек арнайы тоқталамыз. Сол сияқты оқушылардың ойлау қызметін дамытуға осы сабақтың қай кезеңдері қолайлы, онда қойылған міндет қандай әдіс-тәсілдердің көмегімен жүзеге асырылатыны әңгіме болады.

3. Оқушылардың бүгін оқып меңгеретін, соның барысында олардың тәрбиелілігі мен ойлау қызметін жетілдіретін міндеттерді ойдағыдай, талапқа сай орындауы үшін осы сабаққа лайық оқытудың ұйымдастыру формасын дұрыс таңдай білу керек. Тарихты оқытудың дәстүрлі ұйымдастыру формалары: сабақ, семинар, дәріс, біліктерді қалыптастыру және қолдана білуге үйрету; конференция, кеңес беру, экскурсия, т.б. Әрине, мұғалімнің семинар мен дәрісті ұйымдастыруына оқушылардың алдын ала дайындығы қажет.

4. Кейінгі уақытта жоғары оқу орындарына студенттер қабылдауда тест әдісі қолданыла бастады. Осыған сәйкес кейбір мектептердің тарихшы-мұғалімдері оқушылар білімін тексергенде, сондай-ақ оқушылардың тарих пәнінен ұйымдастырылған аудандық, қалалық байқау жарыстары мен олимпиадаларында да білім тестілік тәсілмен тексерілуде. Сондықтан мектеп оқушыларын тестілік жолмен білімін тексеруге дайындау — өмір талабы. Бірақ та тарихшы-мұғалімдер тестіні қолдану үшін оның пайдалы да, қиын да жақтарын, сондай-ақ оқушылардың тарихи білімдерін, біліктерін, таным қызметінің даму дәрежесін, тәрбиелілігін анықтауда негізгі емес, қосымша ғана әдіс болатынын ескеруі тиіс.

Тест сұрақтарын дайындаудың, оны өткізудің ғылыми-әдістемелік жолдарын білмесе, оның қорытындысы бойынша шынайы мәлімет алу қиын. Мектептегі тарих пәнінен оқушылар білімін тестілік сұрақтар арқылы тексеру туралы ғылыми-әдістемелік еңбектер тапшы. Бірақ та білімді тестілік жолмен тексерудің барлық пәндерге ортақ мәселелерін баяндайтын, сонымен қатар жеке пәндер бойынша тест жүргізу туралы жазылған еңбектер баршылық. Тарих пәнінен тест бойынша білім тексеру үшін

мұғалімдер алдымен оны өткізу әдістемесінен жақсы хабардар болғаны дұрыс.

Білімді тест сұрақтары бойынша тексерудің артықшылығы: аз уақытта көп оқушының білімі тексеріледі, бүкіл курс бойынша оқушылардың білім деңгейін шамалауға болады, барлық оқушылар баға алады, оқушылар тестілік сұрақтарға жауап беруге жаттығады. Бірақ оның қиын, тіпті келеңсіз жақтары да бар. Мәселен, тарих пәнін оқытуға қойылатын басты үш міндеттің: білімділік, тәрбиелік және дамытушылықтың орындалу деңгейін шамалауға болады, дәл анықтап бере алмайды, жүргізу әдістесілін жақсы білмесе, сұрақтарды дәл, дұрыс іріктемесе қателікке ұрындырады, яғни білім тексерудің негізгі пешуші формасы бола алмайды.

Білім қандай формада тексерілсе де: күнделікті, қайталау, қорытып қайталау сабақтары болсын, ауызша, жазбаша болсын баға қойылуы керек. Бағаның барынша әділетті болғаны дұрыс.

5. Мектептердегі оқу үдерісін жетілдіру, жаңарту бағытында үлкен өзгерістер жасалуда. Олардың ең бастылары — инновациялық оқыту, жаңа педагогикалық және ақпараттық технологияларды білім беру барысында кеңінен қолдану. Бұл жаңалықтарды жүзеге асыруда тарихшы-мұғалімдер арасында да жақсы нәтижеге жетушілер бар. Бірақ олардың саны көп емес, оның үстіне бәрі бірдей оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын толық меңгермеген, жаңа педагогикалық технологиялар дегендері көбіне дәстүрлі оқыту әдістерін жетілдіруден әрі аса алмайды.

Келешекте барлық тарихшы-мұғалімдер жаңа технологияларды кеңінен пайдалануы, өздерінің ұстаздық шеберліктерін оқытудың жоспарланған нәтижесіне жетуге бағыттауы тиіс. Онсыз оқушыларға тиянақты білім беру де, жастарды қазіргі заман талабына сай тәрбиелеу де қиын. Бұл жаңалықтарды меңгеру үшін мұғалімге біраз еңбектенуге, шығармашылықпен жұмыс істеуге тура келеді. Алдымен инновациялық оқыту, жаңа педагогикалық технологиялар, ақпараттық-педагогикалық технологиялар, компетенцияларды қалыптастыру деген тақырыптарда жарияланған педагогикалық кітап пен кітапшаларды, журнал мақалаларын оқып зерделегені, өз тәжірибесінде

біртіндеп қолданып көруі, осы жаңалықтар бойынша жұмыс істеп жатқан ұстаздар тәжірибесімен танысқаны дұрыс.

Тарихты оқытуда назар аударатын басты ұстанымның бірі — білім мазмұнының ұлттық сипат алуы. Өйткені ұлттық тарих ұрпақтар сабақтастығын да, дәстүр сабақтастығын да, қоғамдық ой мен тәуелсіздікке талпыныстағы сабақтастықты да қамтиды. Соның бәрі қазақтың бай ауыз әдебиетінде, тарихи шежірелерінде, әр замандағы қайраткерлердің қызметінде, ал жазба мәдениеті қалыптасқан кезеңнен бастап ақын, жазушы, ғалымдар еңбектерінде кеселеніп өрілген. Осы мол қазына жаңа бағдарламалар мен оқулықтарда лайықты орнын алған.

Тарих пәнінің жаңадан жасалған оқу-әдістемелік кешенінің әдіснамалық, ғылыми-әдістемелік өзгерістері айрықша. Онда Қазақстан Республикасының “Білім туралы” заңы мен “Жалпы білім беретін мектептердің мемлекеттік білім стандарты” сияқты маңызды құжаттардағы оқыту тұжырымдамасының негізгі идеялары басшылыққа алынған.

Қазіргі жаңа буын оқулықтарын жасауға дайындық жұмысы сол оқулықтарды жазуға негіз болған жаңа бағдарламалардан басталды. Мәселен, тарих пәнінен тәжірибеде сынап көру үшін ұсынылып отырған оқулықтар мен оқу-әдістемелік кешендер тарихшы-мұғалімдер мен білім беру саласы қызметкерлерінің талқысына ұсынылды. Бұл бағдарламаның мектептерде бұрыннан пайдаланылып келген тарих оқулығынан елеулі айырмашылықтары бар.

Ең үлкен өзгеріс мектептің негізгі тоғызжылдық және де бағдарлы орта (10-, 11-сыныптар) мектеп болып бөлінуінен басталды. 9-сыныпты бітірген оқушы барлық пәннен негізгі білім алады. Ал бағдарлы мектептерде олар қоғамдық-гуманитарлық, жаратылыстану-математикалық бағыттағы және басқа да ғылым саласынан тереңдетілген білім алады. Мектеп құрылымындағы осы өзгеріс пәндердің білім мазмұны, оның көлемі мен құрылымын да едәуір жаңартуға әкелді.

Жаңа бағдарлама бойынша 9-сыныпта “Қазіргі дүниежүзі тарихы” және “Қазақстан тарихы” курстары қатар оқытылады.

Бұл бағдарламалардың қазіргі бағдарламалардан басқа да артықшылықтары мен өзгешеліктері бар. Кейбірін атап айтсақ, түсініктемесінде тарихты оқытудың мақсат-мін-

деттері, осы бағдарламадағы басқа да тұжырымдамалық өзгерістер, олардың себептері көрсетілген. Бағдарламаның негізгі мазмұндық бөлімінен кейін дидактикалық-әдістемелік бөлімі бар. Мұнда Мемлекеттік білім стандартының талаптарына сай оқушылардың білімі мен біліктілік дәрежесіне қойылатын талаптар, сол деңгейлерге лайық білім тексерудің және сұрақтар мен тапсырмалардың үлгілері, сондай-ақ тарихшы-мұғалімдер үшін басқа да бірқатар әдістемелік кеңес берілген.

Пәннің бағдарламадан кейінгі аса маңызды буыны — оқулық. Оның білім беретін ең басты да, негізгі деректер көзі екенін былай қойғанда, өзінен кейінгі бүкіл оқу-әдістемелік кешеннің сандық-сапалық құрамы да, олардың құрылымы да оқулыққа тәуелді.

Әр сабақ-параграфтың соңында сұрақтар мен тапсырмалар берілген. Олардың басым көпшілігінің дамытушылық сипаты бар. Мүмкін болғанынша оларды толық пайдаланған тиімді. Бірақ мұнан тек оқулықтағы сұрақтар мен тапсырмаларды пайдалану керек деген ұғым тұмайды. Мұғалім өзі дайындаған сұрақтарын да қажетіне қарай пайдалана алады.

САБАҚ ЖОСПАРЛАРЫНЫҢ ҮЛГІЛЕРІ

§ 1-2. XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН. ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ӨРЛЕУІ

Сабақтың мақсаты.

Елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайы, демографиялық ахуалдың өзгеруі және жалпымұсылман қозғалыстары, олардың қайраткерлері туралы толық мәліметтер беру арқылы түсіндіру.

Білімділік: XX ғасыр басындағы Қазақстанның қоғамдық-саяси ахуалы, патша өкіметінің қоныс аудару саясатының ұлт-азаттық қозғалыстың шығуы мен өршуіне тигізген әсері және Қазақстан халықтарының ұлттық құрамы түбегейлі өзгеріске ұшырауы туралы толық мәліметтер беру арқылы оқушылардың білімділігін арттыру.

Тәрбиелік: оқушы санасындағы Отаншылдық қасиеттерді оята отырып, Қазақстанның XX ғасырдың бас кезіндегі қоғамдық-саяси дамуының кезеңдерімен, тарихи өзгерістермен және демографиялық ахуалдың мәні қалай өзгергені туралы баса назар аудару.

Көрнекі құралдар: Бірінші дүниежүзілік соғыс туралы карта, демографиялық өзгерістер туралы кесте-сызба және ұлт зиялылары мен алғашқы мұсылман ұйымдары мүшелерінің портреттерін слайд арқылы көрсету.

Сабақтың әдісі: баяндау — лекция түрінде; интерактивті тақтаны пайдаланып, слайд арқылы кестелерді түсіндіріп жазғызу және пәнаралық байланыс әдісін қолдану.

Жаңа сабақты мына жоспарлар арқылы баяндап түсіндіру:

- а) XX ғасырдың басындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайы;
- ә) демографиялық ахуал;
- б) Бірінші орыс революциясы;
- в) Мемлекеттік Думаның депутаттары және олардың қызметі;
- г) алғашқы мұсылман ұйымдары және оның Қазақстандағы бөлімшелері;
- д) Бірінші дүниежүзілік соғыстың тауқыметі.

Сабақтың барысы. Мұғалім сабақты 2 бөлікке бөліп жүргізеді.

1-бөлікте интерактивті тақтаны пайдалана отырып, слайдтарды көрсете жаңа материалдарды ауызша толық дәлелдеп түсіндіреді.

2-бөлігінде оқушылардың жаңа материалдарды игергені туралы өзіндік жұмыстар жүргізіледі.

Жаңа сабақты түсіндіруде мұғалімнің ұстанатын басты қағидалары: оқушының логикалық ойлау қабілетін үнемі дамыта отырып, олардың білімділік-дамытушылық, біліктілік ерекшеліктері мен тәрбиелік қасиеттерін жүйелі түрде қалыптастыру. Жаңа материалды түсіндіру барысында төмендегі кесте-сызбаларды пайдалану және оқушыларға жазғызу.

1-кесте

Орыс шаруаларының далалы облыстарға қоныс аударуы →	1895—1905 жж.	294296 адам
	1906—1910 жж.	77000 адам
Санақ бойынша орыстар санының өсуі →	1897 ж. 20%-ға өскен	1917 ж. 42%-ға өскен

2-кесте

Мемлекеттік Дума мүшелеріне сайланғандар: →	1905 жылы, 6 тамыз Манифест	Ө.Бөкейханов А.Қалменов А.Бірімжанов
Мемлекеттік Думаға қатысушылар: →	1907 жылы, ақпан	Б.Қаратаев, М.Тынышбаев, Б.Құлманов, Т.Нүрекенов

3-кесте

Алғашқы мұсылман ұйымдары: →	1905 ж. “Иттифак-өл-Мусслимин қоғамы”, яғни “Мұсылман одағы”. 1905—1906 жж. “Мұсылман партиясы қоғамы”
------------------------------	---

IV. Үйге тапсырма: § 1-2.

- а) Мұстафа Шоқай туралы шығарма дайындау;
- ә) Бірінші дүниежүзілік соғыс туралы мәлімет.

§ 3-4. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ 1916 ЖЫЛҒЫ ҰЛТ-АЗАТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСЫ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: оқушылардың 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысының тарихи мәнін түсінуіне көмектесу. Әбден

титығына жеткен, елдігінен айырылуға аз-ақ қалған, барар жер, басар тауы жоқ күн туған соң амалсыздан алысуға бел байлаған халық тарихта жиі кездесе бермейді. Сондықтан бұл оқиға бірегей ерліктің ерекше көрінісі екендігін оқушыларға жете түсіндіру керек. Көтерілістің халықтық мәнін ашу.

Тәрбиелік: оқушыларды ерлікке, елін, жерін, туған Отанын сүюге тәрбиелеу.

Дағдылар. *Көрнекі құралдар және пайдаланылатын қосымша құралдар:* сызба, кесте, қосымша газет материалы, карта. “Амангелді сарбаздары” деген диафильмнен көрініс. Қосымша әдебиеттер: С. Асфендияровтың “1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыс”; Жамбыл Жабаевтың 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысқа арналған “Зілді бұйрық” өлеңі; Иса Дәукебаевтың “Бекболат батыр” поэмасы; Мұхтар Әуезовтің “Қилы заман” хикаяты; Сәбит Мұқановтың “Өмір мектебі” өмірбаяндық романы; Н. Байғаниннің “Амангелді туралы жыры”. Суреттер: К. Титановтың “Амангелді сарбаздары”; Ө. Қастеевтің “Амангелді” полотнолары. Буклеттер, естеліктер, саяхат карталары, синхронды кесте; оқушылардың рефераттары.

Сабақтың типі: аралас сабақ.

Сабақтың әдістері: а) мазмұндау, талдау, жазба жұмыстары, оқушылар реферат жазып әкеліп қорғайды; ә) көптеген тарихи фактілер дәптерге түседі; б) қойылым қою; в) қорытындылау, бекіту.

Базалық білім: Сырым Датұлы бастаған Кіші жүз қазақтарының патша отаршыларына қарсы күресі; Жанқожа батыр бастаған көтеріліс, Исатай, Махамбет бастаған 1836—1838 жылдардағы көтеріліс; Есет батыр, Кенесары Қасымұлы бастаған ұлт-азаттық көтерілісі осы сабақты түсіндіруге қажетті базалық білім болып табылады.

Сабақтың барысы. 1) Оқушылармен сұрақ-жауап формасында әңгімелесу. 2) Сахналық қойылым қою.

Сұрақтар

1. “Қазақ” газетінде Әлихан Бөкейхановтың қандай мақаласы жарыққа шықты, онда не айтылды?
2. Түркістан генерал-губернаторы көтеріліс кезінде өлке қазақтарына қандай қысым жасады?

3. 1907—1912 жылдарда Қазақстанға қоныс аударып келген қоныстанушылар көтеріліске қандай көзқараста болды?
4. Жетісуда, Торғайда көтерілісшілер қандай күшке айналды?
5. Көтерілістің жеңілу себептері қандай?

Толық жауап алғаннан кейін мұғалім бір оқушыдан Жамбылдың “Зілді бұйрық” өлеңі қандай тақырыпқа арналып жазылғанын сұрайды.

1-оқушы:

“Пристав келіп қалды бала сұрап,
Ел жатыр бермейміз деп қойдай шулап.
...“Қырса да, баламызды бермейміз”, — деп
Тайсалмай өке-шеше жатыр сұлап”.

Осыдан кейін шағын қойылым көрсетіледі.

Сахнаға бірнеше ақсақал шығады. Құрманғазының “Сарыарқа” күйі баяу естіліп тұрады. Жүргізуші Иса Дәукебаевтың “Бекболат” поэмасынан үзінді оқиды:

“16-шы жылында,
26-шы маусымда,
Даланы қара түн басты,
Найзағай ойнап, от шашты.
Жарлығы шығып патшаның
Ел сандалды, ер састы.
Ежелгі кек оянып,
Көтеріліп жұрт дуласты”.

2-оқушы: “Әуелі жеке-жеке ауылдардан басталып, бұл көтеріліс көп ұзамай Қазақстанды түгелге жуық қамтыды. Оған ауыл кедейлері, шаруалар да, қолөнершілер де, өндіріс орнындағылар да қатысты”.

Жүргізуші: “Ақсақал, сізді осы көтеріліске қатысты, соны өз көзімен көрді дейді. Сол туралы қысқаша айтып берсеңіз”.

Сол оқиғаға қатысқандардың бірінің туысы рөліндегі оқушы:

— Жарайды, қарағым, айтсам айтайын.

...Бұл 1916 жыл. 13 болыстың азаматтары Торғайға жиналды. Мен де келдім. Күн көтерілді. Сәске болды.

3-оқушы: (Патшаның генерал-губернаторы, қасында бір топ жазалаушы отряды бар. Жиналған топтың алдына шығып):

— Ақ патшаның әмірін естіген боларсыңдар. Бұйрықты екі етпедер. Жараулы аттарыңды, арбаларыңды, адамдарыңды даярлаңдар! — деп зілденеді.

Жүргізуші: “Көпке дейін ешкім тіс жарып ештеңе демейді”.

Амангелді Иманов рөліндегі оқушы: “Патша жарлығын орындамаймыз! — деді. — Халық шешімі — осы, майдандағы қара жұмысқа адам бермейміз (көтеріңкі дауыспен)”

Жүргізуші: “Осы жиыннан кейін-ақ ел жігіттері патша өкіметіне қарсы күресуге бел байлады. Бірнеше мың сарбаздар “Құмкешу” деген жерге жиналды. Олар бірауыздан Амангелдіні қолбасшымыз деп таныды. Топ-топқа бөлініп, патша әскерімен болатын алдағы айқасқа әзірленді”.

4-оқушы: “Алдымен ұсталар іріктелді. Көрік басып, болат темірді балқытушылардың қатары көбейді. Күні-түні айбалта, қылыш пен мылтық соғып жатырмыз. Ішімізде зауыттан келіп қосылған жігіттер де бар. Олар ұсталық іске шебер.

Амангелді біздің арамызға жиі келеді. Қазандағы суға салынған қылыштарды алып, жүзін көреді.

Бір күні Қостанайдан жазалаушы отряд шықты. Сарбаздар үш топқа бөлініп, жазалаушыларды жасырын қарсы алды. Айқас басталды. Айбалтамен қаруланған бір топ қыр қазақтары алды-артына қарамай тура шапты, талайы оққа ұшты. Сол-ақ екен сарбаздардың сағы сынып, бойларын үрей биледі”.

Осы сәтте арғымағын ойнақтатып Амангелді шықты.

Амангелді рөліндегі оқушы: “Жігіттер, жолбарыстай жүректерің, арыстандай айбаттарың қайда? Қойыңдар атты тұс-тұстан!”

Қарулы жау мұндай ерлікті күтпеген екен, қорқып, сасқандарынан қаруларын тастап тұра қашты.

5-оқушы: “Көтеріліс барысында Амангелді Иманов тамаша қолбасшы, аса қабілетті ұйымдастырушы екенін көрсетті. Зеңбірек, пулеметпен қаруланған патша әскеріне қарсы қылышпен, сойылмен қаруланған сарбаздар ерлікпен шайқасты. Амангелді ұрысты түрлі тәсілдермен ұйымдастырды. Патша әскері жүретін жолдың тұс-тұсынан мергендер ат қойып, жазалаушы отрядтың офицері мен жолбасшыларын атып түсіріп, оларды басшысыз қалдырды. Енді бірде жазалаушы отрядтың үстіне жан-жақтан жылқыларды қуып әкеліп, дұшпанның астан-кестенін шығарды. Оларды шаңға тұншықтырып, сарбаздар бірнеше рет жеңіске жетті”.

Жүргізуші: “Патшаның жазалаушы отряды көтеріліске қатысқандарды, әсіресе көтерілістің басшыларын қатаң жазалады. Оларды қолға түскен жерде атып кетті, дарға асты, бірақ көтеріліс басшылары дұшпанға бас имеді. Өздерін нағыз ерлерше ұстады”.

Жетісу облысындағы көтеріліс басшыларының бірі Бекболат Өшекеев қолға түседі.

Бекболат рөліндегі оқушы:

“Үшінші сөзге салдың осыменен,
Өлтіргелі жатырсың шошып менен.
Сен итке қысқа жауап қылмадым ба,
Қайта-қайта сұрайсың несін менен?
Мен бұрынғы сөзімнен қайта алмаймын,
Жаннан қорқып, басымды тарта алмаймын...”

Жүргізуші: “Жазалаушы әскер көтеріліс болған барлық жерде де бейбіт халықты қырғынға ұшыратты. Жазалаудан қорыққан мыңдаған отбасы туып-өскен жерін тастап, шетелдерге көшіп кетуге мәжбүр болды”.

Қойылым аяқталған соң оқушыларға картамен жұмыс тапсырылады. Енді мәтінмен жұмыс жүргізіліп, “Көп нүктенің орнын толтыр!” деген тапсырма беріледі.

Мысалы, 1916 жылғы шілдедегі жағдай туралы мәліметтер мынадай: 8 шілде: Орал ... ; 12 шілде: Қостанай уезінің ... өлтірілді. Отбасылар бойынша жасаған тізіммен қолға түсірілген кеңесші ... , 14 шілде: Зайсан уезі қазақтарының Қытайға жаппай көшуі көбейіп, ... мұнша адам өлтірілді.

Көтерілісті басу үшін патша өкіметінің генерал-губернаторлары Куропаткин мен Фольбаум қандай шаралар қолданды?

Төмендегі мәліметтер бойынша сызба сызыңдар.

1. *Көтеріліс ең күшті болған аймақтарды қоңырмен бояңдар.*

2. *Қобалжу болған жерді басқа түспен бояп көрсетіңдер.*

3. *Қозғалыс басшылары кімдер болды?*

Сардар Амангелдінің серігі, атақты мерген Кейкі батыр жасағының ержүрек жігіттерінің шабуылдары жазалаушылардың зәресін ұшырды. Амангелді сарбаздарының Татыр, Шошқалы қопа, Доғал-Үрпек, Күйікқопа түбіндегі ерлік істері жөнінде реферат жазуды тапсыруға болады.

Патша өкіметі көтерілісшілерден аяусыз кек алды. Патша отрядының халықты жазалауда қандай тәсілдер пайдаланғанын оқып шығып, жоспар жасап, мәтінге тақырып қою жұмысы тапсырылады.

Мұғалім бұрын тарихта айтылмай келген “Албандар көтерілісі” туралы не білесің? Осы көтеріліс туралы М.Әуезов қандай шығарма жазды? деген сұраққа оқушылардан толық жауап алады.

Бекіту кезінде оқушылар сценарийін Ғ.Мүсірепов пен Б.Майлин жазған “Амангелді” кинофильмінен алған әсерлерін сөз етеді.

6-оқушы:

“Ел үшін еңбек етсең, халқын сүймек,
Біз үшін отқа, суға түсіп жүр деп.
Ер өлсе де ерлігін ел өлтірмес,
Неше мың жыл өтсе де тарих білмек”, —

деп ержүрек батырлардың есімдері ұмытылмайтындығын айтып, сабақты қорытындылайды.

Қорытынды: 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы жеңіліске ұшыраса да, оның аса зор тарихи маңызы болды. Халықтың мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған, елін, жерін сүйген Амангелді, Бекболат тәрізді қаһарман, ержүрек батырларды шығарды. Қазақ халқының кім екенін дүниежүзіне таныта білді. Халқын сүйген қас батырлардан үлгі алған Бауыржан, Төлеген, Рақымжан, қазақтың қос жұлдызы Мәншүк, Әлия, т.б. батырлар шықты.

1986 жылғы желтоқсанда Қайраттың:

Қазақ деген затым бар,
Қайрат деген атым бар.
Жиырма бірде жасым бар,
Күнөдан таза басым бар.
Бозторғайдай жаным бар,
Қасқалдақтай қаным бар.
“Еркек тоқты құрбандық”,
Атам десең атыңдар! —

деп өлімді қасқая қарап қарсы алуы осыған дәлел емес пе?

Үйге: § 3-4. Көтеріліс басшылары туралы шығарма жазу.

§ 5. БУРЖУАЗИЯЛЫҚ-ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ АҚПАН РЕВОЛЮЦИЯСЫ ТҰСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

Сабақтың мақсаты:

— XX ғасырдың басында қоғамдық-саяси қатынастардың дамуында үлкен өзгерістер туғызған саяси оқиғалар ахуалын түсіндіру;

— оқушы санасындағы отаншылдық қасиеттерді оята отырып, Қазақстанның XX ғасыр басындағы қоғамдық өмірдегі орнын көрсету;

— оқушыларды қоғамдық-саяси өмір дамуының кезеңдерімен, тарихи өзгерістердің қоғамдық қатынастардың дамуына тигізер әсерімен таныстыру.

Тірек ұғымдар: Ресейдегі буржуазиялық Ақпан революциясының жеңісі және оның Қазақстанға әсері. Ұлт зиялыларының саяси белсенділігінің артуы және Уақытша үкімет.

Көрнекі құралдар: Уақытша үкімет тұсындағы Қазақстан картасы, ұлт зиялыларының портреттері, Уақытша үкімет тұсындағы партиялар мен олардың бағдарламасы, анаграммалар.

Сабақтың типі: “ойтүрткі” сабақ.

Сабақтың әдісі: баяндау — лекция түрінде.

Интерактивті тақта арқылы № 1, 2, 3-кесте-сызбаларды слайд арқылы түсіндіріп жазғызу.

Сабақтың барысы. Мұғалім сабақты үш бөлікке бөліп жүргізеді. 1-бөлікте оқушыны сабаққа жұмылдыру үшін жалпыбазалық ұғымға тоқталып, түрлі сұрақтар қоя отырып, оқушы белсенділігін арттырады. Сабақтың 2-бөлігінде негізгі тақырыпты түрлі сызбалар мен көрнекі құралдар арқылы игере отырып, оқушы қабілетінің үнемі дамуын, жұмыс істеуін қамтамасыз етеді. Сабақтың 3-бөлігінде оқушылардың өзіндік жұмыс істеуіне мүмкіндік жасау керек (сызба, анаграмма). Сабақ қорытындысы мұғалім мен оқушының жаңа сабаққа талдау жасауымен аяқталады.

1-бөлік (10 мин). Оқушының логикалық ойлау қабілетін ояту, олардың жаңа сабаққа бейімделуін мұғалім базалық ұғым негізінде қалыптастырып, негізгі тақырыпқа дейін жүйелі дамытып отырады. Базалық ұғым негізінде 1916

жылғы ұлт-азаттық қозғалыс қамтылады. Бұл кезең де екі бөлікке бөлінеді: 4-кестені толтыру және сұраққа жауап беру. Екі әдіс қатар жүргізілуі арқылы бірнеше оқушы бірін-бірі толықтыра отырып, белсенді жұмыс істейді.

4-кесте

1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыс

Ұлт-азаттық қозғалыстың ошақтары	Революциялық ұйымдардың белсенділігі	Ұлт зиялыларының көзқарастары	Ұлт-азаттық қозғалыстың маңызы

Сұрақтар

1. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың басталу себептері мен барысы туралы не білесіңдер?
2. 1916 жылы қазақ халқының саяси белсенділігінің күрт артуының себептері қандай?
3. Үкіметтің Қазақстанда жүргізген жазалау шаралары қандай болды?
4. Ұлт зиялыларының азаттық қозғалыс тұсында ұстанған бағыты қандай болды?
5. 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалыстың тарихи маңызы неде?

2-бөлік (20 мин). Жаңа сабақты игеруде мұғалім оқушылардың қабілетін дамыта отырып, олардың білімділігі мен біліктілік ерекшеліктерінің жүйелі түрде қалыптасуын басты назарда ұстауы қажет.

Жаңа тақырыпты түсіндіруде мұғалімнің ұстанатын басты қағидалары оқушының логикалық ойлау қабілетін үнемі дамыта отырып, олардың білімділік, дамытушылық, тәрбиелік қасиеттерін қалыптастыруын қамтамасыз етуі керек.

1. А.Байтұрсынұлы, Ө.Бөкейханов, М.Дулатұлының қазақ халқына жолдауы. Ұлт зиялыларының ұлт-азаттық қозғалыс тұсындағы іс-әрекеті.

2. Ресейдегі буржуазиялық Ақпан революциясы. Қоғамдық-саяси өмірдегі ауқымды өзгерістер.

3. Ақпан революциясы тұсындағы Қазақстан. Уақытша үкімет органдарының орнауы. Қазақ халқының Ақпан революциясына көзқарасы.

4. Ұлт зиялылары белсенділігінің артуы. Ұлттық автономия идеясы. Қазақ облыстық және жалпықазақ съездері қараған мәселелер мен оның шешімдері.

5. Қазақстандағы көппартиялы жүйе. Олардың саяси белсенділігі.

Мұғалім осы мәселелерді жүйелі қарастыра отырып, оқушылардың тақырыпты меңгерудегі жалпы міндеттерін түсіндіреді. Осы тұста 5 мәселені оқушылардың тікелей араласуымен 5-кестені толтыру арқылы қайта қарап, бүкіл тақырыпқа тиянақты шолу жасайды.

5-кесте

Қазақстандағы саяси партиялар мен ағымдар

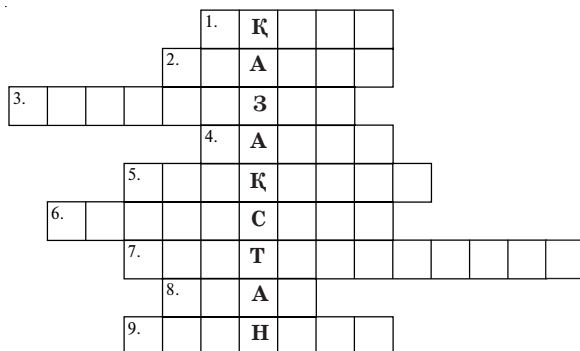
Саяси партиялар мен ұйымдар	Ақпан революциясы тұсында ұстанған бағыттары мен идеялары	Бағдарламалары мен жиылыс-съездері	Төрағалары мен мүшелері
Алашорда			
Большевиктер			
Эсерлер			
Кадеттер			
Мұсылман фракциялары			

Сабактың 2-бөлігінде оқушылардың жаңа тақырыпты меңгеру барысында жинақтаған білімін есте сақтап, тиянақтау үшін өзіндік жұмыс істеуіне жағдай туғызу керек. Бұл әдіс оқушының тапқырлық, тиянақтылық, шешім-қабылдаушылық қасиеттерінің дамуына ықпал етеді. Оқушының өзіндік жұмыс істеуі оның белсенділігі мен дамытушылық қабілетін ұштай түседі. Бұл жерде мұғалім тек бақылаушы ретінде қатысады. Оқушылар кестені түсіндіру арқылы тарихи кезенді дамытады және анаграмманы шешу арқылы белгілі оқиға кезендері мен қайраткерлер есімін есте сақтап қалады.

Керекті сөздер: Ресейдегі; артуы; қазақ; Уақытша; Қазақстанда; Ақпан; облыстық; қазақ; Қазақстандағы.

АНАГРАММА

1. Үлкен өзгерістер әкелген ай.
2. Ұлт-азаттық қозғалыс жетекшісі.

3. С. Сейфуллин жетекшілік еткен ұйым.
4. Ө. Бөкейханов мүше болған партия.
5. “Қазақ жастарының революцияшыл одағы” ұйымының жетекшісі.
6. Уақытша үкіметтің төрағасы.
7. Қазақ зиялысы, 1916 жылғы Жолдаудың авторларының бірі.
8. Ұлттық-демократиялық партия.
9. Жалпықазақ съезі болған қала.

Кілт: Ақпан; Иманов; Жас қазақ; Кадет; Рысқұлов; Керенский; Байтұрсынұлы; Алаш; Орынбор.

Оқушылардың өзіндік жұмыс істеу кезеңімен сабақтың негізгі бөлімі аяқталады. Дұрыс басталып, жүйелі дамыған сабақтың сәтті қорытындылануы мұғалімнің оқушылардың білімділік сапасы мен біліктілігін сынып ішінде қалыптастырып, дұрыс нәтиже алуына байланысты. Оқушының сыныптан тыс эмоциялық көңіл күйін ескере отырып, мұғалім оқушылармен бірлесіп жаңа тақырыпты сынып ішінде қорытындылауы керек.

Қорытынды сұрақтар

1. Ресейдегі саяси қозғалыстар өрлеуінің себебін қалай түсіндіресіңдер?
2. Ақпан революциясы тұсындағы қазақ зиялыларының саяси белсенділігі артуының түпкі себептерін неден көреміз?
3. Жалпықазақ съезінің қарарлары мен шешімдерінің тарихи маңызы неде?

Үйге: § 5.

§ 6. ҚАЗАҚСТАН 1917 ЖЫЛҒЫ ҚАЗАН ТӨҢКЕРІСІ ҚАРСАҢЫНДА

Сабақтың мақсаты:

— Қазан төңкерісі қарсаңындағы Қазақстандағы қоғамдық ахуал, Уақытша үкімет беделінің төмендеуі және ұлттық мемлекет құру идеясының жандануы туралы түсіндіру;

— саяси шиеленістер кезеңіндегі Қазақстанның жағдайы, ұлт зиялыларының іс-әрекеттері мен оның нәтижелерін көрсету;

— ұлттық бірлік, ұлттық тұтастық хақындағы оқушының отаншылдық сезімін ояту.

Базалық білім: Ақпан революциясы тұсындағы Қазақстандағы саяси жағдай, саяси партиялар мен ағымдардың іс-әрекеті және ұлт зиялыларының белсенді іс-әрекеттері туралы мәліметтер.

Тірек ұғымдар: Қазан төңкерісі тұсындағы Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық жағдай, саяси қозғалыстардың өрши түсуі және Алашорда үкіметінің құрылуы мен маңызы.

Көрнекі және дидактикалық құралдар: 1916—1918 жылдардағы Қазақстан картасы; ұлт зиялыларының портреттері; “Алаш” партиясының Жарғысы мен бағдарламасы; сызбалар мен кестелер; тест сұрақтары.

Сабақтың типі: аралас сабақ.

Сабақтың әдісі: баяндау, дидактикалық материалдармен жұмыс істеу, өзіндік жұмыс істеу, рөлдік ойын әдісі.

Сабақтың нәтижесі: сабақ барысында оқушы отандық тарих беттерінің бірі — Қазан төңкерісі тұсындағы Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық жағдайымен танысады, саяси-қоғамдық өмірдегі ұлт зиялыларының іс-әрекеттерін біледі; “Алаш” партиясының саяси қызметін біліп, ұлт қайраткерлерінің ұлттық тұтастық идеяларымен танысып, оның маңызы мен көкейкесті мәселелерін ұғынады.

Сабақты оқушылардың логикалық ойлау қабілетінің қалыптасуына негіз боларлықтай етіп бастаған дұрыс. Бұл үшін мұғалім өткен сабаққа жүйелі сұлба арқылы шолу жасап өтеді. Сызбаны оқушылар мұғалімнің көмегімен түсіндіреді.

Мұғалім өткен сабақты қысқаша шолып, оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттыратын “Қазақстан халқының Уақытша үкіметке көзқарасы қандай болды?” деген сұрақ қояды. Оқушының ойына осы түсінікті жеткізу арқылы оның дамытушылық қабілетін қалыптастырады. Мұғалімнің оқушыға ұсынатын негізгі міндеттері мынадай:

— Уақытша үкімет тұсындағы Қазақстан халқының экономикалық жағдайы;

— әлеуметтік тартыстардың күшеюі;

— жұмысшы және солдат Кеңестері беделінің өсуі.

Мұғалім осы міндеттерді түсіндіру арқылы оқушылардың аталған кезең жөніндегі түрлі ой қорытындыларын жинақтап айтуына жағдай туғызады. Мұғалім жаңа тақырыпты меңгеру барысында оқушының ынтасын тексеру үшін олардың ойына түрткі болар төмендегідей сұрақтар қойып, оқушының білімін пысықтауына болады:

1. Елдің экономикалық ахуалы неліктен нашарлап кетті?
2. Әлеуметтік қатынастар неліктен шиеленісіп кетті?

3. Уақытша үкімет неліктен халық сенімінен айырылып қалды?
4. Большевиктер халық алдындағы өзінің беделін қалай көтерді және олардың идеясы қандай болды?

Қоғамдық-саяси күрестің өрлеуімен танысып отырған оқушы ойлау қабілетінің даму барысында осы кезеңді толықтыратын жаңа мәліметтер туралы түсінік іздеуін қамтамасыз ету керек. Жаңа түсінік оқушы санасына сол кезеңдегі қазақ халқының екі жақты саяси бағытының нәтижелері арқылы жетуі керек.

— Түркістан халқының саяси белсенділігінің артуы;

— Тұтас Түркістан идеясы және Түркістан автономиясының құрылуы.

Мұғалім оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамыта отырып, Түркістан халқының саяси белсенділігінің артуына себеп болған ұлттық дербестік идеяларымен жақын таныса отырып, М. Шоқай, М. Тынышбаев, Т. Рысқұлов және т.б. ұлт қайраткерлерінің қызметімен таныстырады.

— М. Шоқайдың Тұтас Түркістан идеясы;

— Т. Рысқұловтың Түркістан Республикасы идеясы.

Оқушының сабақ барысындағы алған білімінің жинақталуы Қазақстандағы ұлттық дербестік идеясының шынайы көрінісі — Алашорда үкіметінің құрылуы. Осы тұста мұғалім қосымша материалды, атап айтқанда, “Алаш” партиясының Жарғысы мен бағдарламасын сәтті пайдалана отырып, Алашорда үкіметінің жүргізген саясатымен, ұлт автономиясы идеясымен таныстырады.

Осы тұрғыдағы мұғалім түсіндіретін міндеттер:

— Алашорда үкіметінің құрылуы және оның маңызы;

— Алаш қайраткерлерінің саяси белсенділігі;

— Ұлттық мемлекет идеясы;

— Алаш және Кеңес үкіметінің тайталасы;

— Алаш қайраткерлері мен Кеңес үкіметі арасындағы келіссөздер;

— Алашорда үкіметінің таратылуы және оның (Алашорданың) тарихи маңызы.

Сабақ барысында оқушылардың алған білімін тексеру мақсатында олардың ой қорытындысы мен тұжырымдарын, біліктіліктерін байқататын әдіс — сұрақ-жауап кестесімен жұмыс істейді.

Оқушының ойын дамытуға негіз ретінде олардың өзіндік жұмыс істеуі мен өз білімдеріне бақылау жасауына мүм-

кіндік туғызу керек. Бұл үшін оқушыларға тестілік тапсырма мен рөлдік ойын ұсынылады.

Рөлдік ойын оқушылардың жылдам ойлау және тапқырлық қасиеттерін жетілдіреді. Ойын кесте түрінде ұсынылады.

Кесте-сызба

	Не? Here?	Қайда? Қалай?	Қашан?	Кімдер?
Уақытша үкімет беделінің төмендеуі				
Қоқан автономиясының құрылуы				
Алашорда үкіметінің саясаты				
Алаш және кеңестер тайталастығы				

Оқушыға өз білімінің сапасын өзі тексеруі үшін тестілік тапсырма ұсынылады.

1. Ресейдегі Уақытша үкімет төрағасы:
 - а) Ленин;
 - ә) Сталин;
 - б) Керенский;
 - в) II Николай.
2. М. Шоқай қай мемлекеттің премьер-министрі болды?
 - а) Алашорда үкіметінің;
 - ә) Хиуа мемлекетінің;
 - б) Қоқан Республикасының;
 - в) Түркістан автономиясының.
3. Қазақ автономиясы идеясын қай партия ұсынды?
 - а) “Алаш” ұлттық-демократиялық партиясы;
 - ә) социал-демократтар;
 - б) большевиктер партиясы;
 - в) кадеттер.
4. Алашорда үкіметі қай съезде жарияланды?
 - а) I Жалпықазақ съезі;
 - ә) II Жалпықазақ съезі;
 - б) Бүкілтүркістандық IV Төтенше съезі;
 - в) Бүкілресейлік мұсылмандар құрылтайы.

Үйге: § 6. Алашорда үкіметінің саясаты туралы хабарлама жасау.

**§ 7-8. РЕВОЛЮЦИЯ КЕЗІНДЕ ЖӘНЕ КЕҢЕС БИЛГІНІҢ
АЛҒАШҚЫ ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ
ҰЛТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫСТАР**

Сабақтың мақсаты:

— “Алаш” партиясы мен Алашорда үкіметінің құрылуы және оның саяси қайраткерлерінің қызметі, Қазақстанның саяси тарихынан ерекше орын алуы туралы түсіндіру;

— оқушыларды ұлтын, халқын, Отанын сүйуге, еліне, халқына адал қызмет етуге тәрбиелеу.

Сабақтың типі: аралас сабақ.

Сабақтың әдісі: баяндау — лекциялар арқылы; қосымша дидактикалық, әдеби материалдармен жұмыс жасату, жүргізу.

Жаңа сабақтың жоспары:

а) “Алаш” партиясының құрылуы және оның саяси қызметі;

ә) “Үш жүз” партиясы және оның саяси қызметі;

б) “Айқап” журналы мен “Қазақ” газеті;

в) Алашорда үкіметінің құрылуы, оның тарихи маңызы.

Мұғалім сөздері: “Алаш” партиясы 1905 жылы желтоқсанда Оралда бес облыстың өкілдері бас қосқан съезде құрылды.

Ол алғаш “Қазақ Конституциялық-демократиялық партиясы”, кейіннен “Алаш” партиясы деп аталды.

Алашордашылар мыналарды басшылыққа алды:

а) заңды түрде Қазақстанның жерін қазақтыкі деп жариялау; ә) демографиялық ахуалды ретке келтіру; б) қазақ балалары үшін мектеп, медресе, университеттер ашу; в) Ресейден қазақ өлкесіне қоныс аударуды шектеу.

“Алаш” саяси партия ретінде толыққанды 1917 ж. шілде айында ұйымдасты. Оның I съезі Орынборда өтті. Партияның бағдарламасы “Қазақ” газетінде жарияланды. 1917 жылдың қараша-желтоқсан айында II съезде Ә.Бөкейханов басқарған “Алашорда” үкіметі құрылды. “Алаш” партиясы Қазақстанның автономиялық мемлекетін жариялады”.

Оқушыларға сөз беріледі. Олар қазақ зиялыларының өмірі мен қызметі туралы баяндайды. Осыдан соң “Алаш” партиясы және оның жетекшілері Қазақстандағы ұлт-азаттық қозғалысында прогресшіл рөл атқарды, бұқара халықтың санасына шындықтың, ұлт егемендігі үшін

күрестің перспективаларын ұялатып, артына өшпес тарихи із қалдырды деп қорытындылайды.

Мұғалімнің сөзі:

“Үш жүз” партиясы 1917 ж. Омбыда съезде бекітілді.

1) “Үш жүз” партиясы қазақ социалистік партиясы еді. Партияның Орталық Комитеті бекітілді, оның төрағасы болып М. Айтпенев, құрамында К. Тоғысов, Ы. Кабенов, т.б. сайланды. 1917 ж. желтоқсан айынан “Үш жүз” газеті Петропавлда шыға бастады.

2) “Үш жүз” партиясының бағдарлама талаптары төмендегідей: қазақ шаруаларына жер беру, отырықшылыққа көшу, білім беру, мектептер ашу, құран-шариғат заңдарын басшылыққа алу, соғысты дереу тоқтату, т.б. Сонымен қатар “Үш жүз” партиясы “Алаш” партиясына қарсы шықты. Қазақстанның автономиялық мемлекет құруын қатты сынға алып, оның орнына Түркістан Федерациялық мемлекетін құрып, Ресейдің құрамында болуды ұсынды. Осылайша “Үш жүз” партиясы солға бұрылыс жасады. Осы 2 партия арасында ақпараттық соғыс басталды. Бірақ кейіннен “Үш жүз” партиясының жетекшілері — К. Тоғысов, т.б. тұтқынға алынды, жойылды, айдалды. Ол партияның таралуына әкеліп соқтырды.

Оқушыларға бекіту сұрақтары қойылады.

1917 жылы желтоқсанда Орынборда Жалпықазақ съезі болды. Съезде Түркістан автономиясының басшысы М.Шоқайдың баяндамасы тыңдалып, қазақ халқының автономиясын құру туралы мәселе қаралды да, қаулы қабылданады.

Мұғалімнің қорытынды сөзі: “Сонымен, балалар, бұл қаулы 10 бөлімнен тұратын маңызды құжат болды.

Бұл құжатта партия мемлекеттік, саяси және экономикалық-әлеуметтік бағытта қазақ халқының дамуының балама жолын ұсынды. Бұл келешекке бағыт берген аса маңызды құжат еді”.

Үйге: § 7-8. Оқулықтағы сұрақтарды ауызша талдау. Алаш арыстары туралы қосымша баяндамалар жасау. Тест сұрақтарын құрастыру.

§ 9. ҚАЗАҚСТАНДА КЕҢЕС БИЛІГІНІҢ ОРНАУЫ

Сабақтың мақсаты:

— қазақ халқының тарихына үлкен өзгерістер алып келген Кеңес үкіметімен, оның саясатымен және қиыншылықтарымен оқушыларды таныстыру;

— оқушылар санасындағы ұлттық тәуелсіздік, тәуелсіз мемлекет идеяларын жандандыру;

— қоғамдық қатынастардың даму сатысының бұзылу себептері, оның зардаптары мен залалдарының Қазақстан тарихындағы орнын айқындау.

Базалық білім: 1917—1918 жылдардағы Қазақстандағы саяси жағдай, елдегі саяси күрестің өрлеуі, Алашорда және Кеңес үкіметінің тайталастығы.

Тірек ұғымдар: Қазақстанда Кеңес үкіметінің орнауы, оның жүргізген саясаты мен қиыншылықтары.

Дидактикалық және көрнекі құралдар: Кеңестік Қазақстанның картасы (экономикалық аудандарды көрсету); Азамат соғысының картасы; кеңестік ұлт қайраткерлерінің портреттері; сызбалар, кестелер, анаграмма.

Сабақтың типі: аралас сабақ (баяндама, өзіндік жұмыс).

Сабақтың әдісі: көрнекі құралдарды пайдалана отырып баяндау және ойтүрткі болатын сұрақтармен өздік жұмыс жүргізу.

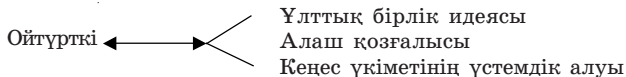
Оқушылардың ынтасын сабаққа бейімдей отырып қалыптастыру мақсатында мұғалім XX ғасыр басындағы Қазақстандағы ұлттық идеяның өрлеуі туралы өңгімелейді:

- ұлттық зиялы қауымның белсенділігі;
- ұлттық мемлекет идеясы;
- ұлт-азаттық қозғалыс.

Осы үш қағиданы дамыта отырып, мұғалім оқушының белсенділігінің артуына қозғау салады. Оқушының белсенділік қабілеті сабақтың базалық бөлімін қамтып, базалық білімді тексере отырып, біліктілік сапаны және дамытушылық қабілетті жандандырады. Базалық білімді жандандыру сұрақтары:

1. Қазақ халқының Уақытша үкіметке көзқарасының өзгеру себептерін түсіндіріңдер.
2. Түркістан халықтарының тұтастық идеясы іске асты ма, асса неден көреміз?
3. Алашорда үкіметінің негізгі мақсаты қандай еді?
4. Алаш қайраткерлері мен Лениннің арасындағы келісімдер іске асты ма?
5. Алашорда мемлекетінің тарихи маңызын ашып көрсетіңдер.

Мұғалім бастапқы кезеңде базалық білім негізінде оқушының логикалық қабылдауын қалыптастырады. Ендігі міндет — оқушы ойының дамуына қозғау салу. Ол үшін мұғалім оқушы қабілетінің дамуына түрткі болып, оқушы санасына әсер етеді. Оқушының біліктілігі артып, оның білімділігінің сабақтастығын сақтайтын, ой қорытындылар туғызатын, ізденіс қабілетін арттыратын сұрақ дәл, маңызды және сапалы қойылуы керек.

Oйtүрткі: Кеңес үкіметінің үстемдік алу себептері оқушының жаңа ізденістеріне негіз болады. Мұғалім картаны пайдалана отырып, Қазақстанда Кеңес үкіметінің үстемдік алу себептерін, кеңестік билік орнауының әрқилылығының себептерін түсіндіреді. Мұғалім түсіндіретін негізгі қағидалар:

- жер-жерде Кеңес үкіметінің орнауы;
- контрреволюциялық күштер мен Алашорда үкіметінің бірігу себептері;
- Кеңес үкіметінің саясатын қазақ халқының қабылдауы.

Қазақстанда Кеңес өкіметінің орнауы оқушы санасына ойтүрткі болып, оның ойын одан әрі жетелейді. Мұғалім ойды дамытуда мына қағидаларды ұстанады, түсіндіреді:

- Кеңес үкіметінің жүргізген саясатының алғашқы шаралары;
- Қазақстандағы ұлт мәселесі, осы жөніндегі ұлт қайраткерлері мен орталықтағы басшылардың көзқарасы;
- Кеңес үкіметінің алғашқы жылдарында Қазақстандағы экономикалық жағдай, өнеркәсіптің дамуы, саудаға тежеу;
- елдегі әлеуметтік жағдай, жастар және әйелдер қозғалысының өрлеуі және сол қозғалыстың көрнекті қайраткерлері.

Кеңес үкіметінің алғашқы жылдары жүргізген саясатының нәтижелері оқушылардың дамытушылық және логикалық ойлау қабілетін одан әрі дамытады. Бұл тұста мұғалім Кеңестік саясаттың нақты нәтижелерін айқындап, оның маңызын ашып көрсетеді:

- Кеңес қызметіндегі ұлт қайраткерлерінің саяси қызметі;

- ашаршылық зардаптарын жою;
- жер-су реформасы;
- жаңа экономикалық саясат.

Осы тұста мұғалімнің басты міндеті — оқушының патриоттық сезімін ояту. Ол үшін ұлт қайраткерлерінің туған халқының мүддесін қызғыштай қорғаған ерекше белсенділіктерін оқушылардың санасына сіңдіру керек.

Оқушының жинақтаған білімін тексеру олардың өзіндік жұмысы арқылы іске асырылады. Өзіндік жұмыс істеу кезеңі оқушының қалыптасқан білімінің нәтижесін көрсетеді. Бұл кезеңде оқушы 6-кестені толтырады.

6-кесте

Кеңестік жүйедегі Қазақстан

Экономикалық жағдайдың нашарлауы	Ұлт мәселесі және ұлт қайраткерлерінің қызметі	Әлеуметтік қозғалыстар	Ішкі реформалар	ЖЭС, оның қиыншылықтары мен табыстары

Оқушылар өз жұмыстары арқылы өздерінің білімдерін тексеріп, еске сақтауға және логикалық тұжырым жасауға мүмкіндік алады. Ендігі кезеңде мұғалім мен оқушы арасындағы өзара сабақтастық берілген білім мен оның нәтижелерін жинақтауға арналады.

Оқушының біліктілік сапасын жүйелеп, білімді жинақтау үшін өзара байланысты, бірін-бірі дамытатын мынадай кең мағыналы сұрақтар мен тапсырмалар берген тиімді болмақ.

1. Кеңес өкіметі неге Қазақстанда әртүрлі жолдармен орнады?
2. Түркістандағы ұлт саясатының бұрмалануын неден көреміз?
3. Алашорда үкіметі неге таратылды?
4. Кеңес үкіметінің алғашқы іс-әрекеттерін неден көреміз?
5. Қазақстандағы Азамат соғысының қимылдарын айтыңдар.
6. Қазақ КСР-інің құрылуына дайындық қалай жүрді?
7. Қазревкомның атқарған басты жұмыстарын айтыңдар.
8. Алаш зиялылары Кеңес қызметіне тартылды ма, тартылса қандай жұмыстар атқарды?
9. Әлеуметтік-экономикалық мәселелер қалай шешілді?

10. Жастар қозғалысы туралы айтып беріндер.
11. Жер-су реформасы қалай жүзеге асырылды?
12. Әйелдер қозғалысының өрлеуін түсіндіріңдер.
13. Ашаршылыққа қарсы күрес қалай ұйымдастырылды?
14. Жаңа экономикалық саясаттың табыстарын қалай түсіндіресіңдер?

Оқушылардың жинақтау немесе бекіту сұрақтарына нақты, қысқаша тұжырымды жауап беруін қадағалай отырып, олардың ой қорытындысының қаншалықты дәрежеде екенін байқауға болады.

Оқушының ой қорытындысы үнемі дамыған сабақтың барысында ғана оқушының логикалық ойлау қабілеті мен білім сапасының қалыптасқан формасын құрамақ. Ал тақырыптың қорытындылануы мұғалімнің тәрбиелік бағыттағы қағидаларымен аяқталады. Кеңес үкіметінің саясаты мен оның зардаптары, ұлт қайраткерлері қызметінің, іс-әрекетінің нәтижелері және ұлттық дербестік идеясының Кеңестік жүйедегіден басқаша сипат алуы оқушының отаншыл-патриоттық сезімдерінің жаңа бағыттарын ашып көрсетпек.

Үйге: § 9.

§ 10-11. ҚАЗАҚСТАН ШЕТЕЛДІК ИНТЕРВЕНЦИЯ ЖӘНЕ АЗАМАТ СОҒЫСЫ ЖЫЛДАРЫНДА (1918—1920 жж.)

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: Азамат соғысы жылдарындағы Қазақстан туралы оқушылардың өз бетімен іздену-зерттеу жұмыстарын талдау арқылы және қосымша құжаттарға сүйене отырып түсіндіру.

Дамытушылық: оқушылардың ізденушілік, танымдық қабілеттерін арттыруға шыңдау.

Тәрбиелік: оқушыларды елін, жерін сүйе, білімділік пен еңбексүйгіштікке, шығармашылықпен жұмыс жасауға тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: интерактивті аралас сабақ.

Сабақтың әдісі: шағын топтармен жұмыс.

Көрнекі құралдар: Дүниежүзінің картасы. Қазақстанның саяси картасы. Н.Ә.Назарбаевтың “Тарих толқынында” атты еңбегі. Тірексызба кестесі.

Сабақтың барысы. а) ұйымдастыру кезеңі — оқушылар 4 топқа бөлінеді; ә) әрбір топ өзіндік ізденушілік, шығармашылық жұмыстарын слайдтар арқылы дәлелдейді.

I топ. Қазақстандағы Азамат соғысы және шетелдік интервенция туралы мәліметтер беру.

1. Азамат соғысы және шетелдік интервенция соғысы деп неліктен аталады?

2. Қызыл Армия қашан, қалай құрылды?

3. Ақ гвардияшылар кімдер? Олар қандай топтарға бөлінді және қандай мақсаттар көздеді?

II топ. 1. Қазақстанда әскери бөлімдер қалай құрылды?

2. Дала өлкесінің төтенше комиссары Ө.Жангелдиннің және Торғай уезінің әскери комиссары А.Имановтың әскери құрамалар жасақтаудағы еңбектері.

3. Әскери бөлімшелердің командирлері мен комиссарлары — М. Масанчи, А. Розыбакиев, т.б. соғыс барысындағы іс-әрекеттері. Алтай мен Тарбағатайда құрылған “Тау қырандары” атты партизан жасағы.

III топ. 1. Соғыс жылдарындағы экономикалық саясат дегеніміз не, ол қалай дамыды?

2. Соғыс коммунизмі саясаты дегеніміз не, оның маңызы неде?

3. Жаңа экономикалық саясаттың маңызы неде?

IV топ. 1. XX ғасырдың басындағы тарихи тұлғалар туралы: аты-жөні, атқарған қызметі, ерліктері, тағдыры, т.б. — Т. Рысқұлов, А. Иманов, Т. Бокин, М. Масанчи, А. Розыбакиев, Б. Өшекеев, т.б.

2. Аталған тұлғаларды интерактивті тақтаны пайдаланып, слайд арқылы сипаттап беру.

3. Президент Н.Ә.Назарбаевтың “Тарих толқынында” атты еңбегінің 263-бетіндегі үзіндіге талдау жасау.

Қорытынды:

Азамат соғысы туралы қорытындылай келе төмендегі кестені толтырып, дәптерге жазу.

Кесте-сызба

Азамат соғысы не өкелді?	Экономика саласында қандай төтенше шаралар жүргізілді?
1. Қайғы-қасірет. 2. Зорлық-зомбылық. 3. Қатыгездік. 4. Малдарын тартып алу. 5. Туған жерінен кету, қуылуы.	1. Азық-түлік салғыртын жою. 2. Азық-түлік салығын енгізу. 3. Материалдық көмектер ұйымдастыру. 4. Малдың реквизициялануы.

Үйге тапсырма: § 10-11. Тест құрастыру. А.Байтұрсынұлының “Төңкеріс және қазақтар” деген мақаласына ауызша талдау жасау.

§ 12. ҚАЗАҚТЫҢ ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІГІНІҢ ҚАЙТА ҚАЛПЫНА КЕЛТІРІЛУІ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: 1920 жылы 26 тамызда қабылданған Декрет және “Қазақ АКСР еңбекшілері құқықтарының Декларациясының” маңызы мен мәні туралы және 1920—1929 жылдар аралығында АКСР-інде аумақтық өзгерістердің кеңеюі, өзгеруі туралы мәліметтер беріп, дәлелдеп түсіндіру.

Көрнекі құралдар: “Қазақ жерінің Қазақ АКСР-інің құрамына бірігуі картасы. Қазақ ревкомының басшысы болып қызмет атқарған мемлекет қайраткерлерінің портреттерін ілу.

Жаңа сабақтың жоспары:

1. Қазақ автономиясының құрылуы және оның тарихи маңызы.

2. Қазақ жерінің АКСР-інің қарамағына бірігуі.

3. Қазақ АКСР-і құрылуының тарихи маңызы.

Сабақ өткізу: түсіндіру, жазғызу, талдау.

Негізгі түсініктерді жаздыру, олар мыналар:

1. XX ғасырдың басындағы ұлт-азаттық қозғалыс өзінің даму барысында қазақтың ұлттық Алашорда үкіметін құрды.

2. 1919 жылы 10 шілде күні В. Ленин Қырғыз (Қазақ) өлкесін басқару жөніндегі революциялық комитет құру туралы Декретке қол қойды.

3. Қазақ ревкомының тұңғыш басшысы — С. Пестковский. Мүшелері: Ә. Жангелдин, А. Байтұрсынұлы, С. Мөңдешев, Б. Қаратаев, Ә. Әйтиев, С. Сейфуллин, В. Радус-Зенькович.

4. 1920 ж. 9 наурызда “Қазақ елінің үкіметі” деп аталған Алашорданы тарату жөнінде шешім қабылданды.

5. 1920 ж. 26 тамызда Кеңес үкіметі РКФСР құрамында Қырғыз (Қазақ) автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасын құру туралы Декрет шығарды. Ол қысқаша ҚазАКСР деп аталды.

6. 1920 ж. 4 қазанда Орынбор қаласында ҚазАКСР-інің Кеңестерінің Құрылтай съезі болды. Съезде РКФСР құрамындағы Қырғыз (Қазақ) Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасы (ҚазАКСР) жарияланып, қазақ халқының ұлттық мемлекеті қайта қалпына келтірілді. Бұл ұлы оқиға болды.

Портреттер сөйлейді:

7. Съезд жоғарғы өкімет органдарын сайлады.

а) Қазақ АКСР Орталық Атқару Комитетінің төрағасы — С. Меңдешев;

ә) Халық Комиссарлар Кеңесінің төрағасы — В.Радус-Зенькович.

8. Съезде “Қазақ АКСР еңбекшілері құқықтарының Декларациясы” қабылданды.

1920—1924 жж. Қазақ АКСР-інің астанасы Орынбор қаласы болды.

Қазақ АКСР құрамына Семей, Ақмола, Торғай, Орал облыстары, олардың құрамындағы уездерін қоса, сондай-ақ Маңғыстау уезі, Закаспий облысы, Астрахан губерниясы және Бөкей ордасындағы жерлер кірді.

1924—1929 жылдар аралығында қазақ жерінде біртұтас Қазақ АКСР-і құрылуы аяқталды.

Республикаға Қазалы, Ақмешіт, Түркістан, Шымкент, Өулиеата, Ташкент, Мырзашөл, Жетісу, Алматы, Лепсі, Жаркент, Қапал, Пішпек уездері кейіннен қарады.

Цифрлар сөйлейді: (слайд арқылы көрсету).

а) республика аумағы $\frac{1}{3}$ -ге кеңейіп, 2,7 млн шақырымға жетті;

ә) халқы 1 млн 468 мың адамға көбейді, жалпы саны 5 млн 230 мың адам болды;

б) республикада қазақ халқы 61,3%-ды құрады (1926 ж. санақ бойынша);

в) республиканың астанасы 1924 жылы Қызылордаға көшті, ал 1929 жылдан астана Алматы қаласы болды.

1925 ж. Кеңестердің Бүкілқазақстандық V съезінде “Қырғыз халқының тарихи дұрыс атауын қалпына келтіру үшін қырғыздар атауы алдағы уақыттарда қазақтар деп аталсын” деген қаулы қабылданды. 1925 жылғы 15 маусымда Бүкілодақтық Орталық Атқару Комитетінің қаулысымен Қырғыз АКСР-і Қазақ АКСР-і деп жарияланды.

Үйге: § 12. “Портреттер сөйлейді” — шығармалар жазу.

§ 13. ЖАҢА ӨМІРДІҢ ҚИЫНДЫҚТАРЫ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: республиканың ауыл шаруашылығын қайта құру негізінде 1929—1931 жж. жүргізілген ұжымдастыру саясатының зардаптары мен нәтижелерін түсіндіру.

Дамытушылық: ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық шаруашылық дамуының кенеттен тоқтауы, оның үлкен дағдарысқа ұшырау себептерін айқындау.

Тәрбиелік: ұлт қайраткерлері мен үкіметтің солақай саясатына қарсы шыққан адамдардың іс-әрекеті негізінде оқушыларды ұлттық-патриоттық тәрбиеге баулу.

Дидактикалық және көрнекі құралдар:

а) Қазақ КСР-інің картасы;

ә) ұжымдастыруға байланысты кесте-сызбалар және анаграммалар.

Сабақтың типі: пікірсайыс, сахналық қойылым сабағы.

Сабақтың әдісі: өзара белсенділікті арттыру әдісі; сабақты баяндау және ізденіс.

Сабақ 2 бөлімнен тұрады.

1-бөлім — баяндау және ізденіс.

2-бөлім — пікірсайыс және театрландырылған көріністер.

Сабақтың нәтижесі: оқушы қазақ халқының тарихында нәубет жылдары деп аталатын геноцидтің негізгі себептері мен салдарынан толық мағлұмат алады.

Тірек ұғымдар:

1. Ауыл шаруашылығын ұжымдастырудың басталуы.

2. Халық шаруашылығының күйзеліске ұшырауы.

3. Халықтық қозғалыстар, қазақтардың шетел асуы.

4. Ашаршылық және оның зардаптары.

5. Голощекиннің “Кіші қазан” идеясы және геноцид саясаты, оның зардаптары.

Сабақтың барысы. Сабақта интерактивті тақта мен слайд арқылы сызба-кестелерді көрсету.

Мұғалім мен оқушы арасындағы қатынасты қалыптастыруда базальқ білім басты рөл атқарады. Өткен сабақтағы қорытынды триаданы оқушылардың қысқаша талқылауы

(10 мин) дамытушылық белсенділігін қалыптастырады. Базальқ білім жана тақырыпты игеруге жол салады.

Мұғалімнің міндеті — оқушының логикалық ойлау жүйесін дамыту. Ол мынадай сауал төңірегінде іске асады:

1. Ауыл шаруашылығын қайта құру саясаты қалай жүзеге асты?

Осы бір сұрақ пен жауап оқушының логикалық ойлау қабілетіне түрткі бола отырып, олардың алдында “күту сәтін” тудырады. Осы тұста мұғалім ұжымдастыру қарсаңындағы қазақ ауылының әлеуметтік-экономикалық жағдайына шолу жасай кетеді.

Ендігі міндет — оқушының ойын одан әрі дамыту. Ұжымдастыру саясатының мақсатын Голощекиннің “Кіші қазан” идеясы мен ұлт қайраткерлерінің оған қарсы идеялық көзқарасының да осы кезенді қамтитындығын терең түсіндіру.

Оқушының дамытушылық қабілеті ендігі жерде үнемі жоғарылап отыруды, терең түсінікті қажет етеді. Қазақстанға зорлықпен таңылған ұжымдастыру саясаты, оған қарсы халық қозғалыстарының өрлеуі оқушының логикалық-дамытушылық қабілетін дамыта түспек.

Мұғалімнің ендігі бір міндеті — шаруалардың Кеңес үкіметіне жаппай қарсылық көрсету себебін түсіндіру. Не себепті шаруалар өздеріне бостандық алып берген үкіметке қарсы шықты? Көтерілісті кезінде Кеңес үкіметін орнатуға атсалысқан қайраткерлер не үшін басқарды? Міне, мұндай сұрақтар оқушының ұлттық санасы мен тәрбиесін жетілдіре түседі. Осы кезде сол тәрбиені жетілдіру үшін оқушыларға 7-кестені толтыруды ұсынған орынды.

Келесі кезең — ой нәтижесі. Яғни, мұғалім мен оқушының бірлесе шығармашылықпен жұмыс істеуі.

Ұжымдастыру саясаты негіз болған оқушының дамытушылық-логикалық қабілетінің даму нәтижесі ой нәтижесін, яғни күштеп ұжымдастыру саясатының нәтижелерін көрсетеді. Мұғалім күштеп ұжымдастыру саясатының түпкі нәтижесі 1931—1933 жылдардағы ұлы нәубет — апаршылық кезеңін оқушыларға түсіндіреді. Ол үшін келесі 8-кестені пайдаланады.

**1929—1931 жылдардағы көтерілістерге
жалпы сипаттама**

№	Көтеріліс ошақтары	Қарсылық көрсету түрлері	Көтерілісшілердің негізгі құрамы	Көтерілісшілердің талабы	1929—1931 жж. қозғалыстардың сипаты мен маңызы
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					

Ұлы нәубет зардаптары

1929 ж. халық саны	1933 ж. халық саны	Аштықтан қырылғандар	Шетелге қашқандар	Атылған не сотталғандар	Басқа халықтар, ұлттар

Оқушының ой нәтижесін көргеннен кейін олардың алған білімдерін жинақтап, меңгеру кезеңі өтеді. Бұл кезеңде ауыл шаруашылығын ұжымдастырудың сталиндік үлгісінің зардаптарын жоюға қарсы күрес шаралары туралы материалдар қамтылады.

Сабақтың ендігі кезеңі оқушылардың шығармашылық білімдерін дамыту, олардың шығармашылық қабілеті мен

тапқырлық, шешендік, ізденімпаздық, тәрбиелік қасиеттерін жетілдіру бағытына арналады.

Сынып екі топқа бөлінеді. Пікірсайыс түрі:

а) Голощекин тобы;

ә) ұлт қайраткерлерінің тобы.

Сабақтың бұл кезеңі Қазақстандағы ашаршылықтың себептері мен салдарлары туралы Т. Рысқұловтың Сталинге жазған хаты мен Қазақстандағы мал шаруашылығы туралы Голощекиннің Сталинге жазған хаттарын талқылаудан басталады. Оқушылар хат мазмұнын толық түсініп, саяси мәнін ашып көрсетуі керек.

Екі топтың арасындағы айтыс-тартыс басталар алдында мынадай жағдайлардың болғанын ескерту қажет. Алдымен Голощекин Қазақстанға келе салысымен (1925 ж.) ұлттық басшы кадрлар тарапынан қарсылыққа ұшырады. Голощекиннің қазақ халқына жасаған бірінші зиянкестігі — Орынбор қаласын Ресейге өткізіп жіберуі; екінші әрекеті — Ақтөбе облысының Елек ауданын қоса беру туралы қарар шығаруы.

Бұл көпе-көрінеу зорлыққа ұлт қайраткерлері қарсы шығып, өлкелік бюрода Голощекинмен өздерінің алғашқы айтыс-тартыстарын бастады...

Н. Нұрмақов: “Егер Орталық бұлай өзім білдімге сала берсе, болашақ Қазақстан Республикасы сақталып қала алмайды”.

Ж. Мыңбаев: “Сөз біз өзiрге толық ұғына қоймаған, бiрақ болашақта алдымыздан шығатын мәселе жөнiнде болып отыр... Мен өзiм орталық мекемелердiң орыс шаруаларының мүддесiне қамқорлығын әлденеше рет байқадым. Неге сiздер қазақ шаруалары Қазақстан өкiметiне талаптар қоя алмайды деп ойлайсыздар? Егер бiлгiлерiңiз келсе, қазақтардың жағдайы нашарлай түсуде. Олар: “Бiздiң жерiмiздi неге алып жатыр?” — деп сұрайды. Бiз болсақ ол жердiң тұрғындарының басым бөлiгi орыстар деймiз. Оған олар: “Патшалық Ресейден бiздiң жерiмiздi тартып алып, өз отаршылдарын қоныстандыруды кiм сұрапты?” — дейдi.

С. Қожанов: “Мәселенiң ұлттық қырынан қаймығып, ең шұрайлы экономикалық аудандардан айырылып отыра бергiмiз келмейдi”.

Голощекин: “Бiрiккен Пленум былай деп есептейдi: Қожанов, Сәдуақасов және Мыңбаев бастаған топ өзiнiң

мәні мен күрес әдістері жөнінен Қазақстанға тән болған ескі жікшілдіктің қалдықтарын сақтай отырып, сонымен бірге ауылдағы дәулетті топтардың партия мен Кеңес өкіметіне жасамақ ықпалын білдіретін идеялық ауытқушылықты көрсетеді”.

Ж. Мыңбаев: “Қазір егер кімде-кім Қазақстан еңбекшілерінің жағдайын жөндеуге көп күш салса, ол өкімет басында көп тұра алмайды деген мақал таратуда. Бұл қазақ қызметкерлері жөнінде. Мейлі, солай-ақ болсын, бірақ қазақ еңбекшілері алдында масқара болар жайымыз жоқ. Осында Боярский жолдас менен: “Сіздің басыңыз ауыра ма?” — деп сұрайды. Мен: “Жоқ, басым емес, жаным ауырады”, — деймін. Шынымен де, ауыратындай себеп жеткілікті”.

О. Исаев: “Мен Сәдуақасовшылдықпен принциптік негізде келісу мүмкін емес кейбір мәселелерге тоқталып өтейін. Біріншіден, жергіліктендіру хақында. Олар оны іс жүзінде неге саяды? Олар жергіліктендіруді басшылықты тартып алудың әдісі мен құралына айналдырмақ. Сөйтіп, Мәскеудің пролетарлық партиялық жетекшілігінен құтылмақ”.

Голощекин: “Сәдуақасовшылдық дегеніміз — партия ықпалынан шығып, ұсақ буржуазия идеологтерінің ыңғайына ұмтылған кеңестік аппарат. Сәдуақасовшылдық — демократия ауқымында оқшаулану, КСРО-дан Қазақстанды бөліп алуға тырысушылық”.

Ж. Мыңбаев: “Біз қазақ елі алдында, тарих алдында масқара болғымыз келмейді. Бірақ мақсатымыз — түрлі деректер мен нұсқауларға қол қоюшылар ғана болу емес, іс бітіріп, болашақ ұрпақ “иә, олар шынымен де тырысып еді” дейтіндей дәрежеге жету”.

Голощекин: “Аппаратты қазақ бұқарасына жақындату мен сол бұқараны Кеңес құрылысына тарту туралы жергіліктендіру міндеттерін түсіне алмаған С. Сәдуақасов пен Ж. Мыңбаев Кеңес аппаратын халықтың ұлттық құрамының үйлесімділігіне қарай қазақтандыруға дейін барды, басты назарды партияның жоғары буынының басшыларын қазақтандыруға аударды...”

...Мыңбаев жолдастың жұмыс бөлмесі ұйымдық орналастыру бөліміне айналып, бірқатар жолдастар өлкелік комитетке жазуды қойып, Мыңбаев жолдасқа жазатын болды.

Сөйтіп, ол өзін өлкелік комитетке қарсы қоятынды шығарды.

Ж. Мыңбаев: “Соңғы уақытта Мыңбаев Қазақ Өлкелік Атқару комитетінде отырып алып көп жұмыс тындырып жатыр деген пікір бар. Мүмкін, солай да шығар... Бірақ біз Голощекин жолдастың келісімін алмай ешқандай да мәселені шешкен емеспіз. Егер ол сыртта болса, біз телеграф арқылы рұқсатын сұрадық, ал жауап келмесе, онда оның қайтып келуін күттік... Сонда қалай, бізден еңбекші бұқараға көрсетіп қою үшін қажет қуыршақ жасағыңыз келе ме?”

Міне, осындай идеялық пікірлер мен айтыстар үлгісі мұғалім назарына ұсынылып отыр. Өздерінің көмекші қосымша әдебиеттерін пайдаланып, осы пікірсайыс формасын толықтырып немесе мүлдем басқаша құрып өткізулеріңізге болады. Т.Рысқұловтың, С.Сәдуақасовтың, Б.Қаратаевтың, С.Сейфуллиннің Голощекинмен саяси айтыстарын қолданса, сабақтың мазмұны байып, жетіле түсері даусыз.

Сабақтың осы кезеңіне мына 9-кестені қолдануға болады.

9-кесте

Голощекин мен ұлт қайраткерлері арасындағы айтыстар

	Индустрияландыру саясаты төңірегіндегі тартыстар	Ұжымдастыру төңірегіндегі тартыстар	Ұлт мәселесі мен ұлт кадрлары туралы тартыстар
Голощекин тобы			
Ұлт қайраткерлері тобы			

Сонымен қатар оқушының есте сақтау қабілетін дамыту мақсатында анаграмма шешудің тиімділігі де зор.

АНАГРАММА

1. Ұлт қайраткерлерінің оппозициялық тобына тағылған айып.
2. Торғай көтерілісі басшыларының бірі.
3. Голощекин идеясын сынаушы ұлт қайраткері.
4. Ұжымдастыру саясаты негізінде құрылған мемлекеттік шаруашылық бірлестік атауы.
5. 1928 жылғы ірі байларды төркілеу науқаны.

					1			Г					
							2	Е					
			3					Н					
							4	О					
5								Ц					
	6							И					
								7		Д			

6. “Бесеудің хаты” авторларының бірі.
7. Голощекин идеясына қарсы қазақ қайраткерлері тобының жетекшісі.

Кілт: августық; Кейкі; Қожанов; колхоз; конфискация; Ғабдуллин; Сәдуақасов.

Оқушының шығармашылық жұмысынан кейін олардың жинақтаған білімі мен біліктілік сапасын жүйелеп, қорытындылау кезеңі туады. Оқушының ой қорытындысы сапалы білім дәрежесін көрсетуі үшін мұғалім жаңа тақырыптың маңыздылығын түсіндіре отырып, ұжымдастыру саясаты мен қазіргі Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық, саяси және демографиялық жағдайдың байланыстылығын көрсетуі керек.

Үйге: § 13. Кестелерді толтыру.

§ 14. ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУҒА БАҒЫТ АЛУ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАРЫСЫ

Сабақтың мақсаты:

— 1920—1930 жылдары Қазақстанда жүргізілген индустрияландыру саясатының жетістіктері мен зардаптарын түсіндіру;

— республикадағы экономикалық саясатты халық мүддесіне сай жүргізу төңірегіндегі ұлт қайраткерлерінің көзқарасы мен оқушының патриоттық сезімін ұштастыру;

— 1920—1930 жылдардағы индустрияландыру саясатының экономиканы дамытудағы біржақтылығы және оның қазіргі экономикалық дамумен байланысын айқындау.

Сабақтың типі: ойтүрткі және жарыс сабағы.

Сабақтың әдісі: өзара белсенділікті арттыру (интерактивті).

Сынып екі топқа бөлініп, сабақ жарыс түрінде өтеді.

Базалық білім: 1920 жылдың басындағы Қазақстандағы жаңа экономикалық саясат, оның іске асырылуы мен жетістіктері, елдің әлеуметтік-экономикалық тұрмысының тұрақталуы туралы мәліметтер.

Тірек ұғымдар: Қазақстандағы индустрияландыру саясаты, оның ерекшеліктері, басталуы, барысы, жетістіктері мен зардаптары.

Сабақтың барысы. Мұғалім сабақ әдісіне байланысты сыныпты екі топқа бөліп, сабақ барысында ережені қысқаша түсіндіріп, міндеттерін белгілейді. Сабақ үстінде топтарға ұпай беру арқылы оқушының қызығушылық қабілетін тудыра отырып, сабақты белсенді түрде өткізуге болады.

Қалыптасу кезеңі (5-6 мин), негізінен, базалық білімге мұғалімнің қысқаша шолу жасауынан және оқушылардың мазмұнды жауап беруінен тұрады. Оқушыны сабақтың мазмұнына үнілдіру үшін базалық білім сұрақтары логикалық қисынды ойды дамытатын, сабақтастыратын сұрақтар болуы керек.

1. Кеңес үкіметінің индустрияландыру бағытындағы алғашқы шараларын білесің бе?
2. Елдегі ауыр экономикалық жағдайды жою үшін қандай реформалар жүргізілді?
3. Жаңа экономикалық саясаттың жетістіктерін қалай түсіндіресіңдер?

Сұрақтар екі топтың да көзқарасы мен жауабын қамтуы керек.

Қалыптасу кезеңі оқушы ынтасының сабақ барысына бейімделуін қамтамасыз етеді. Ендігі жерде жетекші орынға мұғалім шығады. Жаңа тақырыпты меңгеру кезеңінің бастапқы кезеңі оқушының интуитивті, шапшаң жұмыс істеуіне жағдай туғызады. Мұғалім оқушы ойын жетілдіруді әдеттегідей төменнен емес, жоғарыдан бастайды. Бұл тәсіл оқушының жаңа тақырыптың мазмұнына алдын ала көз жібере отырып, қазіргі экономикалық жағдайдың дамуына кедергі болып тұрған жайттардан нақты түсінік алады.

Мұғалім сөзі: “1991 жылы Қазақстанның тәуелсіздік алуымен қатар мемлекетіміздің алдында көптеген күрделі де, өзекті мәселелер туды. Әсіресе ұлттық өнеркәсібіміздің өте әлсіздігі бірден байқалды”. 4-, 5-, 6-кестедегі мәліметтерді слайд арқылы көрсету.

Қазақстан Республикасындағы өнеркәсіп мәселелері (1-нұсқа)

А.	Ауыл шаруашылығының экономикадағы басымдылығы	Өндірістік дамудың төмен деңгейі	Республиканың жер қойнаулары зерттелмеді	Көлік және байланыс салаларының баяу дамуы	Экономикалық арттақалушылыққа байланысты халық пен өнеркәсіп арасындағы өлсіз байланыс
Ә.	Техникалық-экономикалық артта қалуды жеңу	Ауыр өнеркәсіптің, әсіресе машина жасау өнеркәсібінің дамуы	Жергілікті ресурстарға негізделген өнеркәсіп салаларының дамуы	Теміржол мен техникалық байланыс жүйесінің салынуы	Өнеркәсіп салалары үшін жергілікті ұлт өкілдерінен кадрлар дайындау
	?	?	?	?	?

Мұғалім оқушының логикалық ойын баурап алатын үш қағиданы көрсетеді:

- машина жасау өнеркәсібінің баяу дамуы;
- өнеркәсіптегі халық тұтынатын тауарлардың жеткіліксіз болуы;
- өндіріске керекті өнеркәсіп өнімдерінің тапшылығы.

Мұғалімнің ендігі міндеті логикалық ойды дамыту болып табылады. Оқушы ойын дамыту индустрияландыру төңірегінде өрбиді.

Мұғалім сөзі. “Жоғарыда айтылған мәселелер Қазақстанда 1920—1930 жылдары КСРО-ның барлық жерінде жүргізілген индустрияландыру саясатына қарамастан туып отыр”.

Мұғалім кіріспе триаданы осы жерде нақты көрсетеді. А — индустрияландыру қарсаңындағы халық шаруашылығының жағдайы; Ә — индустрияландыру кезеңіндегі Қазақстан алдындағы міндеттер. Триаданың осы екі міндеті оқушының логикалық ойлау қабілетінің алдында “күту режімін” тудырады. Яғни, оқушының алдында тақырыптың түсініксіз кезеңі тұрады. Триаданың үшінші бөлігі олардың

тынымсыз ізденісін тудыруы керек. Оқушы алдындағы түсініксіз екі сұрақ:

1. 1930 жылдардағы Қазақстан өнеркәсібіндегі келеңсіз жағдай қалай қалыптасты?
2. Бұл қалыптасқан жағдайдың кедергілері мен мүмкін себептері қандай?

Осы екі сұрақ сабақтың келесі кезеңін меңгеруге бастайды. Мұғалім оқушыларға не себепті Қазақстан экономикасы осындай ауыр жағдайға душар болды деген сұрақ қояды. Оқушылар түрлі болжаулар ұсынады. Бұл сөт тақырыпты меңгерудегі шешуші кезең болып табылады. Олардың осы тақырып жөнінде нақты мәліметтері болмаса да, тарих, география пәндерінен алған білімдері негіз бола алады және 4-кесте олардың шығармашылық деңгейіне көмек көрсете алады. Оқушылар ұсынған болжаулар әртүрлі болуы заңды құбылыс. Содан соң ең жақын деген болжауларды анықтау керек. Ол — Қазақстан өнеркәсібіндегі қолайсыз жағдайдың қалыптасуы индустрияландыру үрдісі кезінде міндетті түрде жүзеге асырылуға тиісті міндеттердің орындалмауына байланысты деген болжау. Мұғалім оқушыдан осы жауапты алуға тиісті.

Оқушының бұл болжауы ойды дамытады, яғни индустрияландыру саясатын нақты меңгеруге жол ашады.

Мұғалім түсіндіретін міндеттер:

1. Бүкілодақтық индустрияландыру саясаты.
2. Индустрияландыру қарсаңындағы Қазақстан.
3. Қазақстандағы индустрияландырудың ерекшеліктері және барысы.

Сабақты меңгерудегі негізгі қағидалар:

— халық шаруашылығын қалпына келтіру толық аяқталған жоқ;

— өнеркәсіп дамуының деңгейі төмен болды;

— республиканың жер қойнаулары зерттелмеді, көлік пен байланыс жүйесі дұрыс дамымады;

— экономиканың басым бөлігін ауыл шаруашылығы құрады.

ЖЭС-тің жеке табыстары:

— иесіз шахталар мен өндіріс орындарының қалпына келтірілуі;

— кооперативтік өндірістердің белсенділігі;

— сауданың жандануы.

Индустрияландырудың Қазақстандағы міндеттері:

- техникалық-экономикалық артқақалушылықты жою;
- жетекші өнеркәсіп орындарын дамыту және жаңадан салу;
- жергілікті ресурстарға сүйенетін ауыр өнеркәсіптің барлық салаларын дамыту;
- теміржол мен байланыс жүйесін дамыту;
- жұмысшы табын және өнеркәсіптік-техникалық зиялы қауымды қалыптастыру, ондағы жергілікті ұлт өкілдерінің үлесін арттыру;
- индустрияландыру жөніндегі Голощекин идеясы.

Сабақтың ендігі кезеңі — оқушының ойын одан әрі дамыту. Оқушының белсенділігі ендігі жерде жеке шығармашылық бағытта дамиды. Бұл жерде тірек — аналитикалық триада ұсынылады. Оқушылар триаданың үшінші “Б” бөлімін түсіндіре отырып, кестені толықтыруы керек.

Оқушы триаданың үшінші бөлімін тақырыпты толық меңгеріп, өз білімін дұрыс жүйелеген соң барып толтырады. Оқушының шығармашылық жұмысын мұғалім пікірсайысы арқылы жандандырады. Осы тұсқа дейін индустрияландырудың экономикалық-әлеуметтік жақтарын қарастырсақ, ендігі жерде индустрияландыру төңірегіндегі саяси-идеялық тартыстардың мазмұнын анықтау міндеті шығады. Ендігі жерде сабақ барысында Голощекиннің “Кіші қазан” саясатын кеңінен қарастырып, толық әшкерелеуге мүмкіндік туады.

Голощекиннің саясатына қарсы ұлт қайраткерлері көз-қарасының оқушыға берер тәрбиелік мәні бар. Мұғалім көркем-тарихи әдебиеттерді пайдалана отырып, Голощекинге қарсы ұлт қайраткерлерінің саяси әрекеттері мен айтыстарын пікірсайыс не театрландырылған қойылым ретінде көрсетулері керек. С. Сәдуақасовтың, Т. Рысқұловтың, С. Қожановтың, С. Сейфуллиннің, Н. Нұрмақовтың, Ұ. Құлымбетовтың, Ж. Мыңбаевтың айтқан нақты ойлары мен идеяларын шығару керек.

- Қазақстандағы индустрияландыру саясаты республика өнеркәсібіне қажетті ресурстарды зерттеуден басталды.
- 1927 жылы Түрксіб теміржолы салына бастады.
- Индустрияландыру барлық ұлттардың шаруашылық және мәдени жоспарларын іске асыру, өнеркәсіп құрал-жабдықтарын дайындау базасы арқасында жүзеге асты.

— Индустрияландыру орталыққа бағынған өміршіл-өкімшіл басқару жүйесі арқылы жүрді.

— Негізінен, химиялық өнеркәсіп дамыды.

— Негізінен, шикізат көзі игерілді, ал бірақ соңғы өнім Қазақстанда өндірілмеді.

— Индустрияландыру саясаты кезінде ұлт саясаты өрескел бұзылды.

Енді мұғалім төмендегі 11-кестені пайдалана отырып, қорытынды триаданы ұсынады.

11-кесте

Голощекин тобы мен ұлт қайраткерлері арасындағы тартыс нысаналары

	Қазақстан ауыр өнеркәсібі дамыған елге айнала ма?	Қазақстан КСРО-ның өнеркәсіптегі қандай ауданы болып қалды?	Индустрияландыру кезінде ұлт саясаты қалай жүргізілді?	Индустрияландыру саясаты елдің әлеуметтік-экономикалық өміріне зиян тигізді ме?
Ұлт қайраткерлерінің тобы				
Голощекин тобы				

Үйге: § 14. Индустрия объектілері туралы кесте жасау.

**§ 15-16. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНДУСТРИЯЛАНДЫРУДЫҢ
КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ЖҰМЫСШЫ ТАБЫНЫҢ
ҚАЛЫПТАСУЫ, ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ
ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ӨЗГЕРІСТЕР
(1928—1933 жж.)**

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: 1920 жылдардың аяғына қарай қазақ жерінде индустрияландыруды жүзеге асыру, оның тарихи маңызы, қиыншылықтары мен табыстары туралы түсіндіру.

Дамытушылық: әр аумақты зерттеуші ғалымдардың өмірбаяндары мен қызметі туралы қосымша деректермен таныстыру арқылы оқушылардың ой-өрісін дамыту.

Тәрбиелік: елін, жерін сүюге, білімділікке, еңбексүйгіштікке тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: модульдік сабақ және оның құрылымы.

Бұл сабақ бес бөлімнен құралады:

1. Кіріспе сабағы.
2. Сөйлесу сабағы.
3. Сынақхат сабағы.
4. Не? Қайда? Қашан?
5. Қорытынды сабақ.

Сабақты 2 бөлім бойынша өткізу.

Сөйлесу сабағы және оның жоспары: бұл сабақты өткізу үшін оқушылар екі топқа бөлінеді:

- а) мұғалімнің кіріспе сөзі;
- ә) екі топ арасында қарама-қарсы сұрақтар қою арқылы білімдерін тексеру;
- б) оқушылардың шығармашылық жұмыстарын тыңдау және оқыту арқылы ойлау дағдыларын дамыту;
- в) тақтаға жазылған сұрақтарға жауап жазғызу және картамен жұмыс жасау;
- г) тест сұрақтары бойынша жазбаша-ауызша сұрау;
- д) қорытындылау — мұғалім, сыншы, бағалаушылар сөйлейді.

Көрнекі құралдар: интерактивті тақта, слайд және Қазақстан картасы, тірексызба-кестелер, тірек сұрақтар, сабақтың тақырыбы, сызба-кесте “Урбандалу көрсеткіші” тақтаға ілінеді.

Әр топқа 10 оқушы кіреді, оның жетекшісі болады.

Мұғалімнің алғашқы сөзі. Индустрияландыру ісі Қазақстанда КСРО Халық шаруашылығын дамытудың бірінші бесжылдығымен (1928—1933 жж.) тұстас келді.

Индустрияландыру жағдайы республика еңбекшілерінен қиын міндеттерді шешуді, машина жасау, шахта мен кеніштер, жергілікті ресурстарды пайдалану, кәсіпорындардың ескілерін қалпына келтіру, теміржолдар мен техникалық байланыс құралдарын орнықтыруды талап етті.

Қазақстанда индустрияландыру ісі табиғи ресурстарды зерттеуден басталды. Орал-Ембі мұнайлы ауданын И. Губкин, Жезқазған ауданы мыс кенішін Қ. Сәтпаев, Орталық Қазақстан минерал-шикізат ресурстарын П. Курнаков зерттеді. Қазақстан Республикасы “Кеңес Одағының тұтас металлогенді аймағы” деп аталды.

1927—1930 жж. салынған Түркістан — Сібір теміржол магистралі құрылысы еліміздің тарихына еңбек ерлігінің үздік үлгісі ретінде енді. Құрылыста 100000 адам еңбек етті. РКФСР үкіметі жанында РКФСР ХК Кеңесі төрағасының орынбасары Т.Рысқұлов басқарған Түрксіб құрылысына жәрдемдесетін арнаулы комитет жұмыс істеді.

Ембінің мұнай кәсіпшіліктері, Шымкент қорғасын зауыты, Балқаш, Жезқазған кен-металлургия комбинаттары, Кенді Алтай Ащысайдағы полиметалл кәсіпорындары, Ақтөбе комбинаты, жылу, су электрстансылары, құрылыс материалдары өнеркәсібі кәсіпорындары салынды.

Мұғалімнің кіріспе сөзінен кейін “Сөйлесу сабағы” жалғасады.

I тур. Оқушылар тобы біріне-бірі қарама-қарсы сұрақтар қояды.

1-топтың сұрақтары:

- 1) Индустрияландыру неден басталды?
- 2) Қазақстанда индустрияландыру жылдары қандай кәсіпорындар салынды?
- 3) Индустрияландыру барысында қандай қиыншылықтар болды, оның себебі неде?

4) Елді индустрияландырудың мәні неде?

2-топтың сұрақтары:

- 1) Елді индустрияландырудың өзіндік ерекшеліктері қандай болды?
- 2) Индустрияландырудың кезінде халықтар достығы қалай дамыды?
- 3) Түрксіб құрылысының экономикалық маңызы қандай?
- 4) Қазақстанда стахановшылар қозғалысын кімдер жандандырды?

II тур. Шығармашылық жұмыстарын тыңдау, талдау.

Тест сұрақтарымен жазбаша жұмыс.

Сұрақтарды әр топқа үлестіру және тексеріп бағалау.

- 1) “Кіші қазан” идеясының авторы кім?
- 2) Қазақстандағы индустрияландырудың алғашқы құрылысын ата.
- 3) Түркістан — Сібір теміржолы қашан салынды?
- 4) Индустрияландыру дегеніміз не?
- 5) “Түрксіб жұмысының бес жылы” мақаласының авторы кім?

6) Қазақстандағы индустрияландырудың ерекшелігі қандай болды?

7) Бірінші бесжылдық жоспары қай жылдарды қамтыды?

8. Қазақстанда индустрияландыру неден басталды?

9. Стахановшылар қозғалысы дегеніміз не?

10. Урбандалу қалай күшейді?

III тур. Тақтадағы кестені оқушы жазбаша толтырады.

а) Түркісіб теміржолы құрылысының бастығы —

ә) Түркісібке жәрдемдесу комиссиясының төрағасы —

б) РКФСР ХКК төрағасының орынбасары —

в) Донбастың жанашыл забойшысы —

г) Қарағандының шахтері —

IV тур. Картамен жұмыс жасау.

Балқаш мыс зауыты

Орал-Ембі мұнай комбинаты

Шымкент қорғасын зауыты

Жезқазған мыс зауыты

Ақтөбе комбинаты

Қарағанды көмір шахтасы

Донбас шахтасы

Мәскеу, Ленинград, Киев

Мұғалімнің қорытынды сөзі “Урбандалу көрсеткіші” арқылы жасалады.

Қала халқы Мәскеу, Ленинград, Киев және т.б. Ресейдің, Украинаның, Өзірбайжанның қалаларынан келген инженер, техниктер есебінен көбейді.

5. Урбандалу күшейді

Ең жаңа техниканы меңгерген өндіріс озаттары шыға бастады. Донбастың жанашыл забойшысы А. Стаханов рекорды мәлім болды. Қарағандының шахтері Т. Күзембаев

Стахановтың ізбасары болды. Ә. Мұрынбаев, М. Сағымбаев, С. Өтебаев, З. Табылдинова, т.б. ардагерлердің даңқы шықты. Көпұлтты ұжымдар пайда болды, Қазақстанның басқа индустриялы аймақтармен экономикалық байланыстары орнықты.

Оқушыларға қосымша сөздер беріліп, қорытынды жасалады. Сыншы және бағалаушы топ оқушылардың кемшіліктеріне тоқталып, бағалайды.

Үйге тапсырма: § 15-16.

§ 17-18. ҚАЗАҚСТАНДА АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫН ҰЖЫМДАСТЫРУ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: ауыл шаруашылығын ұжымдастыру туралы алған білімдерін пысықтау;

Дамытушылық: оқушылардың ойлау қабілеті мен шығармашылық ізденіс, дағдыларын сыни тұрғыда қалыптастыру;

Тәрбиелік: сол кезеңдердегі қазақ халқының басына төнген ауыр қасіреттен шығудың жолын іздеген ел азаматтарының істерін үлгі ете отырып, патриоттық тәрбие беру.

Сабақтың әдісі: тест, сұрақ-жауап, рөлдік ойын, “Маятник” ойындарының элементтері енгізілген пікірсайыс, тарихи эссе.

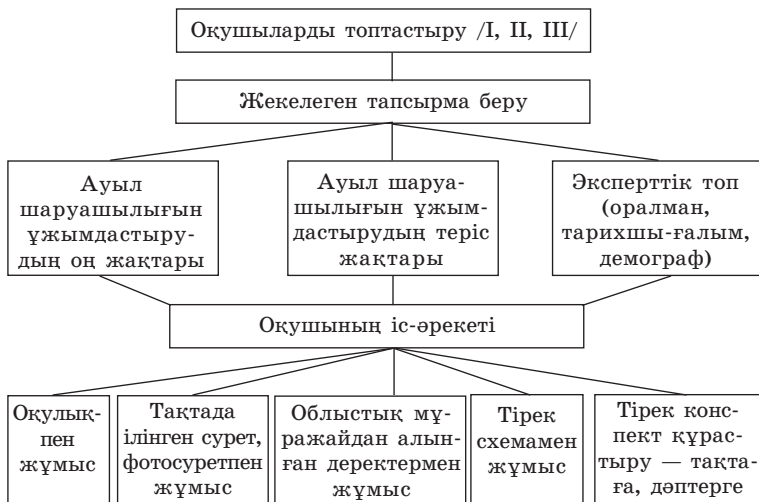
Сабақтың түрі: аралас сабақ.

Пәнаралық байланыс: әдебиет, бейнелеу.

Көрнекі құралдар: сабаққа эпиграф, суреттер, бейнесуреттер, тірек схемасы, архивтен алынған деректер, бейнедиск.

Сабақтың барысы.

1. Тест жұмыстары (топқа бөліп беру).
2. Сұрақ-жауап әдісі арқылы тестінің дұрыс жауабын тексеру.
3. Сабақтың екінші бөлігінде интерактивті тақта арқылы төмендегі слайд-кестені пайдалану.

“Маятник” ойыны (I, II топтар кезекпен ауыл шаруашылығын ұжымдастырудың оң және теріс жақтарын айтып береді).

Эксперттік топ (ауыл шаруашылығын ұжымдастыру қорытындыларына жалпы сараптама жасайды).

Мысалы:

а) оң жақтағы топ:

— жері жоқ кедейлер жерде жұмыс істеу мүмкіндігіне ие болды;

— феодал-байларға кіріптарлықтан құтылды;

— МТС (машина-техникалық станция) құрылды.

ә) теріс жақтағы топ:

— ауылдың ғасырлар бойы қалыптасқан өмір салтын түпнегізіне дейін күйретті;

— орта шаруаларды орынсыз соттап, меншік құқынан айырды;

— аштық жайлады;

— халықтың саны күрт төмендеді.

Сараптау:

Оралман: “Иә, барлығы “Бай-шаруа шаруашылықтарын төркілеу” туралы қаулыдан басталды. “Байды тап ретінде жою” дегенді сылтау етіп, шолақ белсенділер орташа шаруалардың да мал-мүлкін төркіледі. Тартып алынған малға есеп жүргізілмей, талан-таражға түсті. Астық салығы да қоса енгізілді. Елде айдап кету, қамап қою әдетке айналды.

Бұл зобалаңнан құтылу жолын іздеп жан-жаққа ұрланып көштік...”

Тарихшы-ғалым: “Қазақ АКСР-і Орталық Атқару комитеті мен Халық Комиссарлары Кеңесінің 1928 жылғы “**Бай шаруашылықтарын кәмпескелеу**” туралы қаулысын басшылыққа ала отырып, республика бойынша 700-ге жуық ірі бай шаруашылықтары тәркілеуге ұшырап, олардың иелері қанаушы топ ретінде сотталды.

Голощекин “Кіші қазан” дауылды жоспарында көшпелі мал шаруашылықтарын отырықшыландыруға да баса назар аударған еді. Осы солақай науқанның кесірінен баймен бірге тәркіленген орта шаруалардың, азғана мал-мүлкінен ажыраған кедейлердің шаруашылығы да күйзелді, өйткені отырықшыландырудың өзі табиғи жолмен емес, күштеу арқылы әкімшіл-өміршіл тәсілмен жүзеге асты. Республикаға Мәскеу, Харьков, Ленинградтан арнайы келген өкілдер Ресей қонысының жобасын айнытпай қайталайтын қоныстандыру үлгісін орнықтырды. Солақай саясат соны 1930—1933 жж. Ұлы жұтқа өкеп соқты. Сталин мен оның төңірегіндегілер Қазақстанда болған аштық жайында біліп отырды. Оған дәлел:

— 1932 ж. 1 ақпан саяси жер аударылғандардың бір тобының Павлодар қаласынан КСРО Орталық Атқару комитетінің Төрағасына елдегі ауыр көрініс жайында хат жазуы;

— 1932 ж. шілде айында республика қайраткерлерінің бір тобының — Ғ. Мүсірепов, М. Ғатауллин, М. Дәулетқалиев, Е. Алтынбеков, Қ. Қуанышевтың Голощекинге жолдаған “Бесеудің хаты”; Т.Рысқұловтың етек алған қасірет туралы шындықты ашып көрсете отырып, аш адамдардың өмірін құтқарып қалуды өтініп Сталиннің атына жазған хаттары...

Жалпы, ауыл шаруашылығын ұжымдастырудың сталиндік үлгісін жүзеге асыру іс жүзінде жоңғар шапқыншылығы кезеңіндегі асқан зор апаттың кеңестік нұсқасы болып шықты”.

Демограф: “1931—1932 жж. 2 млн адам немесе жергілікті тұрғындардың 49%-ы құрбан болды. 1931—1933 жж. ауру-сырқаудан 250 мыңдай адам (7%) өлген. Жалпы, ашаршылықтан өлген қазақтар саны 1 млн 750 мың немесе республикадағы қазақтардың 42%-ы. 1 млн-нан астам қазақ республикадан тыс жерге көшіп кетті, оның 616 мыңы

қайтып оралған жоқ, ал 414 мыңы кейін Қазақстанға оралды...”. *Мұғалімнің қорытынды сөзі:*

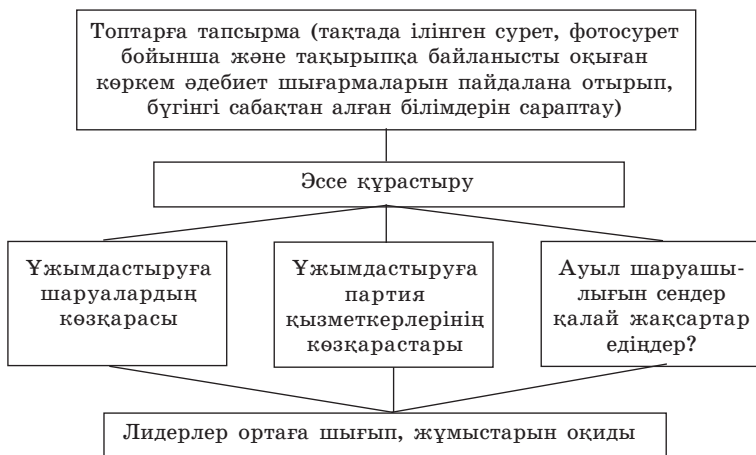
“Халқымыз әріп танып, сауат ашты,
Ел ішінде колхоз құрып ұжымдасты.
Шаруалардың мал-мүлкі тәркіленіп,
Асырасілтеушілік жүріп жатты.
Ашаршылық, қайыршылық елді жайлап,
Үміті өшіп, шетелге халқым қашты.
Халық басына қара бұлт төндіріп,
Жұт халықты шетінен жұтып жатты.
Қара жер құшағына ала беріп?

Әр жерде төмпешіктер қалып жатты” деген өлең жолдарынан-ақ ауыл шаруашылығын дамытудың сталиндік үлгісі халқымыздың басына жақсы жағынан гөрі орасан зор қасірет әкелгендігін сезінуге болады. “Жалпы елді басқару туралы мәселелер жергілікті халықпен келісілмей, сонау Мәскеуден-ақ шешіліп жататын”, — деп, осы ауыл шаруашылығын дамытудың күшпен ұжымдастыру бағытын таңдаған Сталинді, осы даулы мәселені қабылдаған Мәскеуді көрсетіп, саяхат жасайды.

“Қайта оралды қазағым өз еліне,
Ата-баба қонысы, өз жеріне.

Бүгін, міне, қазағым егеменді

Көк байрағы желбірейді күн көзінде”, —
деп сабақты қорытындылайды.

Үйге тапсырма. § 17-18.

§ 19-20. 1930 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІР

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: сталинизмнің орнығуы, жазалау шаралары. Халық қасіреті. Қазақстан — лагерьлер өлкесі. Кеңес Одағы кезінде Қазақстанда салынған еңбекпен түзеу лагерьлерінің тарихына шолу жасау.

Дамытушылық: оқушылардың шығармашылықпен іздену арқылы олардың философиялық ойлау қабілетін жетілдіру, өз ойларын жеткізудегі сөйлеу мәдениетін қалыптастыру;

Тәрбиелік: оқушылардың отаншылдық сезімін арттыра отырып, қиындыққа төзе біліп, болашаққа деген сенімдерін жоғалтпауға тәрбиелеу.

Сабақтың типі: конференция сабақ, топпен жұмыс.

Конференциялық сабақтың әдісі: ауызша баяндау, сұрақ-жауап, пәнаралық байланыстар.

Көрнекі құралдар: Қазақстанның картасы, ҚарЛАГ картасы; кітаптар көрмесі; буклеттер: Т.Рысқұлов, С.Сейфуллин, М.Жұмабаев.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1) Омарбеков Т. 1920—1930 жж. Қазақстан қасіреті, Алматы, 1997 ж.

2) Тасымбеков А. Жан даусы. “Алжир” архипелаг. Алматы, 1997 ж.

3) Қазақ Ұлттық энциклопедиясы, 1—10-томдар.

Конференциялық сабақтың жүру барысы, жоспары:

- а) Қазақстанның 30-жылдардағы қоғамдық-саяси өмірі;
- ә) өкімшіл-өміршіл басқару жүйесінің қалыптасуы;
- б) сталиндік жазалау шаралары және оның салдары;
- в) Қазақстан — лагерьлер өлкесі;
- г) жаппай сталиндік террордың құрбаны болған ұлт зиялылары;
- д) еңбекпен түзеу лагеріндегі тұтқындардың тыныс-тіршіліктері туралы естеліктер.

Мұғалімнің кіріспе сөзі:

1930 жылға қарай елдің барлық жерінде социалистік қатынастар орнады. Жер, фабрика, заводтар, ұжымшарлар мен кеңшарлар мемлекет меншігіне өтті. Өндіріс құрал-жабдықтарына қоғамдық меншік орнықты. Елде 1936 ж. 5 желтоқсанда Кеңестердің Жалпыодақтың VI төтенше

съезінде жаңа сталиндік Конституция қабылдады. Ол бойынша КСРО-да бюрократиялық орталықтандыру орнықты. Социализм тоталитарлық қазармалық сипат алды. Елде сталиндік саясат жүзеге асты. Жазалау органдарының қызметі күшейтілді.

Осылайша, жеке адам құқығы аяққа басылып, пікір айтқан, ұсыныс жасаған адам “халық жауы” қатарына жатқызылып жазаланды. Сталиндік құғын-сүргін — “геноцид саясаты” осылай басталды. Оның кезеңдерін былай топтастыруға болады:

I кезең — 1929—1933 жж.

II кезең — 1937—1938 жж.

III кезең — 1947—1953 жж.

Келесі сөз оқушылар топтарына беріледі:

I топ: Әкімшіл-әміршіл басқару жүйесіндегі жаппай құғындау саясатын жүргізген саяси тұлғалар кімдер?

Ф. И. Голощекин 1925—1933 жж. БК(б)П Қазақ өлкелік комитетінің I хатшысы болды. Ол билік жүргізген кезеңдерде:

1) Көрнекті қазақ қайраткерлерін “ұлтшыл уклонистер” қатарына жатқызып, 1926 жылы елден кетірді.

2) 1927 жылы “Кіші қазан” идеясын ойлап тауып, ауылдарда ашық түрде Азамат соғысын жүргізді.

3) 1928 жылы қазақтардың мал-мүліктерін төркілеп, жер аудару туралы қаулы қабылдатты, оны жүзеге асыра бастады.

4) Қазақстанда 1929 жылдан бастап алаш қайраткерлеріне саяси құғын-сүргін басталды.

II топ. Сталинизмнің идеологиялық аппараты халықтардың тарихын жоюға бағытталуы және сталиндік қанды террордың орнығуы.

1930—1938 жылдардағы сталиндік қанды террорды жүргізгендер: орталықтан И.Сталин, Л.Берия, Л. Каганович, В.Молотов, т.б. болса, ал Қазақстанда Ф.Голощекин, Г. Рошаль, І. Құрамысов қатысқан Үштіктің саяси Басқармасы (ОГПУ) құрылды, Үштіктің хаттамалары жабық мәжілістерде қаралып, атуға лагерьлерге жіберу туралы шешім шығарылды. Қанды террорды мемлекет саясатына айналдырған тұлғалар жүргізген *геноцид саясаты тарих бетіне түскен ақтаңдақтар болды.*

III топ. Қанды террордың соңы немен аяқталды? Қазақстан лагерьлер өлкесіне айналды. Ұлт зиялыларының көрнекті өкілдерін қырып-жойды, олардың жары мен балалары осы саясат құрбанына айналды, кейбір аман қалғандары елден қашуға мәжбүр болды. Жазалау шаралары сталиндік-тоталитарлық режімге сын көзбен қарап, өз ойларын, пікірлерін ашық білдірген адамдарға қолданылды. Елде жаппай жазалау шаралары жүзеге асырылды, қазақтың ұлт зиялылары қатты зардап шекті. Олар: Т.Рысқұлов, Н. Нұрмақов, С. Қожанов, Ж. Мыңбаев, С. Сәдуақос, Ж. Сұлтанбеков, С. Меңдешов, О. Жандосов, Т. Жүргенов, т.б.

Ескерту. Сонымен қатар оқушылар олардың қызметі, өмірі және отбасы туралы қосымша мәліметтерді интерактивті тақтаны пайдаланып, слайд арқылы және қосымша әдебиеттерді пайдаланып түсіндірді.

IV топ. Осы жазалау шараларын жүзеге асыру үшін Қазақстанда лагерьлер жүйесі құрылды. Олар:

1) 1930 жылы ҚарЛАГ лагері ұйымдастырылды. Онда деректер бойынша 1930—1958 жылдар аралығындағы 28 жыл ішінде 999 мың адамдар болған.

2) КСРО бойынша 953 лагерь болса, оның 11-і Қазақстанда ҚарЛАГ, АЛЖИР, Степлаг, Песчаный, ҚамысЛАГ, Ақтөбе, Жезқазған, т.б. құрылды.

Сұрақ: Әйелдерді тұтқындайтын аты шулы еңбекпен түзеу лагері қандай болды? 1937—1953 жылы Ақмола облысындағы АЛЖИР лагерінде 30 мыңдай әйелдер тұтқында болған. Лагерь 3 га жерді алып жатты. Әйелдер лагерінде 1507-ден астам нәрестелер дүниеге келіп, олардың көпшілігі аштық пен суықтың құрбаны болған. Онда болған атақты адамдардың жырлары туралы “Арманда кеткен аналар” туралы эссе-шығармалар оқылады (оқушылар жеке-жеке тоқталады).

Мұғалімнің қорытынды сөз:

1938 жылы Алматыдағы НКВД түрмесінде атылған азаматтар жасырын түрде Боралдайдағы Қандысайға апарып жерленген. Сталиндік-тоталитарлық жүйенің салдарынан қазақ халқы өздерінің ең асыл ер-азаматтарынан айырылды. Бірақ біз оларды ешқашан ұмытпаймыз.

Балалар, 1989 жылы академик М.Қозыбаевтың төрағалық етуімен құрылған “Әділет қоғамы” қазақтың мандай-

алды азаматтарының жерленген жерін тапты. Алматыдан 35 шақырым жердегі Талғар ауданында 2,5 мың адам құрбан болған, солардың 499-ының есімдері анықталған. Қорыта келгенде, жыл сайын 31 мамырда сталиндік қуғын-сүргінге ұшыраған азаматтарды еске алу күні аталып өтіледі. Алматы мен Астана қалаларында 1930—1940 жылдары қуғынға ұшыраған азаматтарға арналған ескерткіш қойылды. Халық үшін басын бөйгеге тіккен боздақтар есімін үнемі қастерлеп, олардың рухына бас иеміз, аза тұтып, оларды әрдайым есімізде сақтауға тиіспіз.

Үйге: § 19-20.

§ 21. ҚАЗАҚ КЕҢЕС СОЦИАЛИСТІК РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰРЫЛУЫ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: Қазақ АКСР-інің одақтас республика болып жариялануы, Қазақ КСР-інің құрылуының тарихи маңызы.

Сабақтың әдісі: салыстырмалы әдіс.

Сабақтың жоспары: Қазақ КСР-інің жариялануы, оның маңызы. Соғысқа дейінгі кезеңде экономиканың дамуы.

Сабақтың барысы.

а) ұйымдастыру кезеңі;

ә) § 9. Қазақ АКСР-інің құрылуы бойынша қайталау-пысықтау сұрақтары қойылады.

б) жаңа сабақты схема-кесте арқылы салыстырмалы түрде түсіндіру және дәптерге жазғызу.

Сызба-кесте

№	Негізгі оқиғалар	Жылы	Маңызы
1	Қазақ АКСР-інің құрылуы	1920 ж.	— РҚФСР құрамына енді — аграрлы республика болды
2.	Қазақ КСР-інің құрылуы	1936 ж.	— КСРО-ның құрамында болды — 1937 ж. Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының (тұңғыш) Конституциясы қабылданды — елде социалистік меншік орнықты — ҚазКСР-інің егеменді құқықтары, жері, өз елтаңбасы, туы, әнұраны болды

Мұғалім жаңа сабақты өткен сабақтармен байланыстырып, Қазақ КСР-інің құрылуының тарихи маңызы мен экономикалық дамуын ауызша түсіндіреді және жазғызады.

1. **Маңызы:** Қазақ КСР-інің саяси негізі — еңбекшілер депутаттарының Кеңестері. 1937 ж. КСРО Жоғарғы Кеңесіне республикадан 44 депутат сайланды.

2. **Экономика:** Коммунистік партия елді индустриялы-аграрлы елге айналдыру бағытын ұстанды. Социалистік индустрияны дамытуда Қазақстан КСРО-ның шикізат көзіне, базасына айналды.

3. **Әлеуметтік салада тұрғын үйлер, аурухана, асхана, дүкен салынды.** Тың жерлерді игеру, суландыру жүзеге асты. Маман кадрлар даярлана бастады. Республикада тұрақты механизаторлар саны өсті. Елде жоғарғы және арнаулы орта білімі бар агрономдар мен мал дәрігерлердің саны артты. 8 сағаттық жұмыс күні мен аптасына 6 күн жұмыс жасауға көшудің маңызы зор болды.

Мұғалімнің қорытынды сөзі:

Қазақ КСР-інің жариялануы республиканың мемлекеттік мәртебесін көтерді. Елде социалистік жүйе қалыптасып, дами бастады. Қазақ КСР-і КСРО құрамына, мемлекеттік, экономикалық, әлеуметтік-мәдени құрылыс міндеттерін шешуде барлық құқықтарға ие болды.

Үйге тапсырма: § 21. Тест сұрақтарын құрастыру.

**§ 26—28. ҚАЗАҚСТАНДЫҚТАРДЫҢ ҰЛЫ ОТАН
СОҒЫСЫНА ҚАТЫСУЫ**

Сабақтың мақсаты:

— соғыс жылдарында экономикада болған өзгерістер туралы; соғыстың шығу себебін, сипатын түсіндіру;

— Мәскеуде, Ленинградта және басқа майдандарда соғысқан жауынгерлердің және төл еңбеккерлерінің жасаған жаппай ерліктерін көрсету;

— оқушыларды отансүйгіштікке, елін, жерін, халқын сүюге, яғни патриотизмге тәрбиелеу.

Сабақтың типі: топқа бөлу және кинодан үзінділер көрсету.

Сабақтың әдісі: пікірсайыс әдісі.

Көрнекі құралдар: “Отан-Ана шақырады” плакат. Ұлы Отан соғысы жылдарында ерлігімен елге танылған Кеңес

Одағының батырлары — И. Панфилов, Б. Момышұлы, М. Ғабдуллин, Т. Тоқтаров, Ө. Молдағұлова, М. Мәметованың суреттері ілінеді. Буклет — Т. Бигелдинов, С. Луганский, И. Павлов, Л. Беда, С. Баймағамбетов, Н. Әбдіров, І. Айтықов, С. Нұрмағамбетов, т.б... Карта, сөзжұмбақ, кестесызба, “Мәскеу түбіндегі шайқас” диафильмі, Юрий Левитанның дауысы жазылған магнитофон таспасы.

Қосымша әдебиеттер: Т. Ахтанов. “Қаһарлы күндер”; Б. Момышұлы. “Артымызда Мәскеу”, “Генерал Панфилов”; Ө. Нұршайықов. “Ақиқат пен аңыз”.

Сабақтың барысы.

Пікірталас сабағының тақырыптары екі-үш апта бұрын оқушыларға өзірленуге беріледі. Топқа бөлуге де болады. Өр топтағылар өз пікірлерін айтады.

Бірінші топ: “Барбаросса” жоспарын жасаған кезде фашистік Германияның билеушілері КСРО-ны көп ұлттың жасанды және тұрақсыз бірлестігі, өзінше бір ішкі бірліктен жұрдай этникалық конгломерат деп қарастырды. Фашистер Ғылыми-зерттеу институты деп аталған “Арбайтегемайн-шафт Түркістан” атты жоғары барлау мектебін құрып, болашақтағы “Үлкен Түркістан” картасын өзірледі. Оған Қазақстан, Әзірбайжан, Солтүстік Кавказ, Қырым, Шыңжаң, Ауғанстанның бір бөлігі енгізілді.

Қуыршақ мемлекет құру экономикалық және саяси мақсат көздеуден туындады. Экономикалық тұрғыдан бұл өңірде ұлы герман империясы үшін қуатты шикізат және қосымша азық-түлік базасын құру белгіленді. Кеңес елін отарға айналдыру, ал оның халықтарын құлдықта ұстау гитлершілердің дүниежүзіне үстемдік орнату жолындағы басты нысаналарының бірі болды. Фашистік идеологтер кеңес адамдарын саяси және нәсілдік тұрғыдан аяусыз қырып-жоюдың кең көлемді бағдарламасын өзірледі”.

Екінші топ: “Кеңес Одағы аса қауіпті жауға қарсы аттанды. Жалпыға бірдей міндетті әскери іске үйрету өрістетілді. Республикада екі миллионнан астам адам әскери даярлықтан өтті. Өрбір бесінші қазақстандық майданға аттанды. Құрылған бөлімдер мен құрамалар құрамы жағынан көпұлтты болды. Тылда командалық кадрлар даярлау жоғары қарқынмен жүргізілді: негізінен, жау уақытша басып алған аудандар мен майданға жақын өңірлерден көшіріліп әкелінген 27 әскери оқу орны соғыс жылдары ішінде 16 мың офицер даярлап шығарды”.

Республика экономикасын соғыс жағдайына лайықтап қайта құру жүзеге асырылды. Жаңа кәсіпорындардың, Қарағанды шахталарының, Жезді, Шығыс Қоңырат, Мырғалымсай, Найзатас кеніштерінің, бірқатар байыту фабрикаларының, Ақтөбе ферроқорытпа зауытының, Текелі және Өскемен қорғасын-мырыш комбинаттарының құрылысы жедел қарқынмен жүргізілді. Майданға жақын өңірлерден өнеркәсіп орындарын елдің шығыс аудандарына көшіру жүзеге асырылды.

Үшінші топ: “Қатал соғыс жағдайында бұқараның еңбек және шығармашылық белсенділігі артты. Қорғаныс қорын жасау бүкілхалықтық іске айналды. Олар: “Екі, үш адам үшін жұмыс істейік! Еңбек майданының жауынгері майдандағы армияның жауынгерінен кем түспеуге тиіс”, — деген ұранмен еңбек етті. Социалистік жарыс барысында республикада мыңшылдар қозғалысы пайда болды. Оның бастаушысы көпзабойлы және көпқабатты озат бұрғылау әдісін республикада алғашқы болып қолданған атақты бұрғылаушы Георгий Хайдин болды. Ол күндерде жұмысшылар ұжымдарының жасампаздық ізденістерінің сипаты мен мәні жұмыс күшін және материалдық байлықтарды мейлінше аз жұмсай отырып, көп, жақсы, сапалы өнім беру керек болатын”.

Төртінші топ: “Жұмылдыру, көшіру және халық шаруашылық тасымал ісін қамтамасыз ете отырып, теміржолшылар қауырт жұмыс істеді. Қазақстан КСРО-ның негізгі әскери-өнеркәсіп базаларының біріне айналды. Ол 1942 жылы жалпы Одақта балқытылған қорғасынның 85%-ын, молибденнің 60%-ын, 1 млн т-ға жуық жоғары сапалы мұнай берді”.

Бесінші топ: “Ауыл шаруашылығын қайта құру міндеті де онша оңай болған жоқ. 1942 жылы Қазақ КСР-інің егіс көлемі 1941 жылмен салыстырғанда 842 мың га-ға көбейіп, жалпы КСРО бойынша егіс көлемінің 30%-ын құрады. Күздік дөңді дақылдар, тары, қызылша егісі артты. Соғыс кезінде Қазақ КСР-і КСРО-ның аса ірі малшаруашылық базасына айналды. Ұжымшар мүшелері мемлекеттік мәні бар міндеттерді құлшыныспен орындап, түсінушіліктің үлгісін танытты. Ш. Берсиевтің, Ы. Жақаевтың, Ким Ман Самның, А. Дацкованың, С. Оңғарбаеваның еңбектегі даңқы бүкіл елге тарады”.

“Қатал уақытта Кеңес елі мен Қызыл Армия азықтан тапшылық көрген жоқ, — деп жазды “Правда” газеті. Бұған Сібір мен Қазақстан ұжымшарлары, партия мен кеңес ұйымдары көп еңбек сіңірді”.

Алтыншы топ: Отан соғысының алғашқы күндерінен бастап-ақ қатарында мыңдаған қазақстандықтар шайқасқан кеңес жауынгерлері барлық майданда фашистік басқыншыларға қарсы кескілескен ұрыс жүргізді.

Қамалды қорғаушылар: В. Фурсов, Қ. Тұрдыев, А. Наганов, Ш. Шолтыров, т.б. Брест қамалында теңдесі жоқ ерлік көрсеткендігі туралы айтылып, суреттері көрсетіледі.

Ұзақ жылдар соғыстың алғашқы күндерінде бірінші таран жасап, жанған ұшағын жау тобына түсірген авиация капитаны Николай Гастелло деп саналып келгені белгілі. Өйтсе де зерттеушілер мұндай ерлікті алғаш жасаған А. Масловтың экипажы екендігін дәлелдеді. Оның құрамында жерлесіміз Бақтыораз Бейсекбаев бар еді. А. Маслов экипажының мүшелері Ресейдің батыры атағын алды. 1998 жылы Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың үкімімен Б. Бейсекбаевқа “Халық Қаһарманы” атағы берілді”.

Жетінші топ: “Майдан даласында ұрыс салған мыңдаған қазақстандықтар отаншылдық пен ерліктің үлгісін көрсетті. Дивизия комиссары, Оңтүстік-батыс майдан Әскери Кеңесінің мүшесі, Ертіс өңірінің даңқты перзенті Е.П. Рыков Полтава облысының Шумейково тоғайында болған ұрыста ерлікпен қаза тапты. Кеңес қарулы күштері орасан зор қиыншылықтарды жеңе отырып, күші басым жауға төтеп берді”.

Мәскеу түбінде 316-атқыштар дивизиясының жауынгерлері жауға қарсы батыл да ерлікпен шайқасты. Қарашаның 18-інде дивизия командирі, ержүрек генерал Панфилов қаза тапты. Жауынгерлер оның есімін қастерлеп, өздерінің дивизиясын мақтанышпен “панфиловшылар” деп атады.

Мәскеу үшін шайқаста И.В. Карпов қолбасшылық еткен атқыштар полкі мен аға лейтенант Бауыржан Момышұлы басқарған батальонның жауынгерлері ерекше табандылық пен қаһармандық көрсетті. Дивизия жаудың төрт есе басым күштеріне қарсы кескілескен ұрыстар жүргізді.

Мәскеу түбіндегі шайқаста көрсеткен ерлігі үшін 316-атқыштар дивизиясы 8-гвардиялық дивизия болып қайта

құрылып, “Қызыл Ту” орденімен марапатталды. Жауынгерлердің өтініші бойынша дивизия даңқты командирінің атымен аталатын болды. 1942 жылғы қаңтар-ақпан айларында Старая Русьтен Холмға дейінгі жорықтағы батыл да шебер қимылдары үшін дивизияға Ленин ордені, жауды шығыс және орталық Латвиядан қуып шығуға белсене қатысқаны үшін құрметті “Ригалық” атағы берілді, ал Риганы азат етуге жәрдемдескені үшін оған 2-дәрежелі Суворов ордені тапсырылды. Ерлік туралы нақыл сөздер қабырға газеттеріне қыстырылды. Музыка ойналды. Жүргізуші көпшілік алдына шығады.

1-жүргізуші:

“Отан-Ана жылағанда шерленіп,
Табжылмастан төгеді екен жерге бұлт.
“Қара бұлтты қақ жарайық”, — деді де,
Қолдарына қару алды ерленіп”.

2-жүргізуші: “Қазақстандықтар осы соғысқа қатысып, майданда жаппай ерлік көрсетті. 518 қазақстандық “Кеңес Одағының Батыры” атағын алды. Соның 97-сі қазақ. 1999 жылы 11 желтоқсанда Б.Момышұлына (қайтыс болған соң) “Кеңес Одағының Батыры” атағы берілді. Мыңдаған қазақстандықтар Кеңес өкіметінің орден, медальдарымен марапатталды. Жеңіске жету жолы қиын болды. Фашистік Германияны жеңген күн тарихтағы ең әйгілі күндердің бірі ретінде адамзаттың есінде сақталатын болады”.

Осы сәтте магнитофон іске қосылады. Кеңес ақпарат бюросы: “Қымбатты бауырлар! 1941 жылғы 22 маусымда фашистік Германия хабарламастан Отанымызға шабуыл жасады. Олар бізді бостандығымыздан айырып, жерімізді таптамақ. Бірақ олай болмақ емес! Біз жеңеміз, әділет ерқашан жеңбек! Фашистерге өлім келсін!” — деп хабарлады.

Осы кезде “Қасиетті соғыс” әні орындалып, көрініс әскери комиссариат алдына қарай ауысады. Ағылған халық, бәрі Отан үшін жауға қарсы күреске жіберуін сұрауда. Кәрі де, жас та, қыздар да, аналар да, әскерге іліккен жастарды шығарып салуда.

1-жүргізуші: “Соғыс — қиратушы күш, барды жоқ ететін апат. Қасіретті соғыста 70 млн адам құрбан болды, соның

20 млн-ы Кеңес Одағының азаматтары, ал оның ішінде 350 мыңы қазақ болатын”.

2-жүргізуші:

“Сен құрметте оны!
Түсіндің бе, қарағым?
Ол ақшаға сатқан жоқ
Тізеден кесіп аяғын.
Еріккеннен ұстап жүрген жоқ
Қолындағы ұзын таяғын.
Денесін оқ паршаласа да
Ел намысын қорғап қалды.
Сен құрметте оны!
Түсіндің бе, қарағым?
Сенің келешегің үшін берді ол,
Азаттық жолында аяғын”.

1-жүргізуші:

“Айырылдың қанша бауыр, қанша достан?
Жүреміз бе біз оларды аңсамастан?
Жалғайтын ерлік жолын ұрпақтарға,
Мирас қой солар жайлы қалса дастан”.

Сабаққа қатысып отырған Ұлы Отан соғысының ардагері, ұшқыш Дәмелі Жүнісқызы сөз алды. Ол өзінің басынан кешкен аса қиын да қызықты оқиғаларын айтып, өзі жазған “Ұшқыш қыздар” атты естелік кітабын (мемуарлық) оқушыларға сыйға тартты.

2-жүргізуші: “Иә, бұл жеңіс оңайлықпен келген жоқ! Әди Шәріпов, Қасым Қайсенов, Жұмағали Саин, Талғат Бигелдинов, Рақымжан Қошқарбаев сияқты есімдері аңызға айналған ағаларымыз бен әкелерімізді, апаларымыздың есімдері тарих бетіне “Батыр” деп жазып қалдырылды”.

1-жүргізуші: “Құрметті, аналар, әкелер, оқушылар, сол ағалардың рухына бас иіп, 1 минут еске алайық”.

1 минут еске алдық.

2-жүргізуші: “Жеңіс туын алғашқы боп қадаған әкелер ерлігін мақтана, шаттана, мерейлене жалғастырайық”.

1-жүргізуші: “8 мамырда Берлинде фашистік Германия жеңілгенін мойындады”.

2-жүргізуші: “1945 жылғы 9 мамыр. Мың зеңбіректен 30 дүркін отпашу берілді. Міне, Жеңіс күні осылай келді”.

Сегізінші топ: “Мәлік Ғабдуллин басқарған автоматшылар тобы жау танкілерін жойып, өз бөлімшелерін қоршаудан алып шықты. Неміс фашистеріне қарсы ұрыстарда көрсеткен жауынгерлік ерлігі үшін Ғабдуллинге Кеңес Одағының Батыры атағы берілді”.

Қазақстандық әскери құрамалардың үштен бірі Ленинград түбінде соғысты. Балтық флотында бір ғана “Киров” қызыл тулы крейсерінде 156 қазақстандықтар жауынгерлік сапта тұрды.

Ленинград үшін шайқастардың ауыр күндерінде Сұлтан Баймағамбетов жаудың арнайы салған қорғаныс ұясының оқ жаудырып тұрған аузына кеудесін тосып, қаза тапты. Сол үшін оған қаза тапқаннан кейін Кеңес Одағының Батыры атағы берілді. Ораниенбаум алғы шебінде 48-атқыштар дивизиясының атақты мергені Дүйсенбай Шыныбеков те шайқасты.

1941 жылғы қыркүйектің ауыр күндерінде қазақтың халық ақыны Жамбыл ленинградтықтарға “Ленинградтық өренім!” деген жырын арнап, көпұлтты еліміздің бүкіл еңбекшілерінің ой-пікірін, сезімі мен алаңдаушылығын білдірді...

Мұхалимнің қорытынды сөзі: “1418 күнге созылған Ұлы Отан соғысында жеңіп шығуымыздың себептерінің бірі тыл жұмысындағы еңбеккерлердің ерен еңбегінің нәтижесі еді. Екіншілік пен мал шаруашылығы шеберлерінің қатары өсті. Бүкілхалықтық “Жеңіс қоры” құрылып, оған республиканың барлық кәсіпорындарынан озат жұмысшылар өз үлестерін қосып жатты. 1944—1945 жылдары жаңа өнеркәсіп объектілері: Текелі қорғасын-мырыш комбинатының алғашқы кезегі, Белоусов байыту фабрикасы, Ақмола ауыл шаруашылығы машиналары зауыты пайдалануға берілді. Қайта өңдеу металлургия зауыты өнім беретін кәсіпорындар қатарына қосылды”.

Үйге: § 26—28.

§ 33. САЯСИ ҚЫСЫМ ЖАҒДАЙЫНДА

Сабақтың мақсаты:

— коммунистік партия билеген тұста Қазақстан лагерлер өлкесіне айналып, онда жазықсыз адамдардың жазаланып азап шеккендігі, “Хрущев жылымығы” деп аталған

кезен, ұлт зиялыларының қайта қудалануы туралы баяндау;

— әділетсіздікке төзбеуге, халық арасынан шыққан ұлы тұлғаларды қадірлей білуге тәрбиелеу;

— оқушылардың өз беттерінше қорытынды жасап, құбылыстарды салыстыра, айырмашылығын ажырата білуге, зерттеу әдістерін меңгеруге үйрету.

Дағдылар: көрнекі құралдар және қосымша әдебиеттер, Қазақстанның саяси картасы. А.Тасымбеков. “Жан дауысы”, “1950 жылдардың басында қазақ тарихы қалай қыспаққа алынды?” (“Қазақ тарихы”, 1994 ж.); Е. Бекмаханов. “Тарих рецептпен жасалмайды” (“Егемен Қазақстан”, 2000 ж.).

Базалық білім: Алашорда партиясының қудалануы, 1937 жылғы саяси қуғын-сүргіндер.

Сабақтың типі: “ойтүрткі” сабағы. Қазақстандағы лагерьлер. Демократияның лебі. Ұлт зиялыларын жазалаудың жаңа толқыны.

Сабақтың нәтижесі: сталиндік тоталитарлық әкімшіліктің Қазақстан жерін саяси тұтқындарды ұстайтын лагерьге айналдырып, жазықсыз жер аударылғандар отбасынан ажырап жетім қалған балалардың өмірін, ұлт зиялыларын қудалау, ату арқылы халқымыздың ақыл-ойын тежемек болған тоталитарлық жүйені әшкерелеу.

Сабақтың барысы. Өткен сабақ пен жаңа сабақты байланыстыру үшін оқушыларға қойылатын сұрақтар:

1. Өміршіл-әкімшіл басқару жүйесі деген не?
2. Қазақстанның құқығы жоқ мемлекет болғандығын немен дәлелдеуге болады?

Мұғалім жаңа сабақтың материалын күн ілгері деректі мәліметтермен таныс оқушыларды қатыстыра отырып әңгімелейді. Қазақ КСР Атқару Комитетінің төрағасы Құлымбетов Ұзақбай мен басқа да азаматтардың қарсылығына қарамастан, өміршіл-әкімшіл басқару жүйесі Қазақстан жерінде Ақмола мен Қарағанды арасына ҚарЛАГ, “АЛЖИР”, т.б. далалық лагерьлерін салды. Мысалы, АЛЖИР-де 25 бөлімше болған. Онда 22 мыңнан астам жазықсыз жазаланған, “отанын сатқандардың” әйелдері азап шекті. Сотталған аналар орналасқан лагерьді көпшілік “АЛЖИР” (“Ақмолинский лагерь жен изменников родины”) деп атап кеткен.

Лагерьде Мәскеуден, Ленинградтан, Қазақстаннан сотталған қайраткерлердің әйелдері — мұғалім, өртіс, дәрігер, инженер, режиссер, ғалым, жазушы, партия қызметкерлері болды.

1-оқушы: Деректі материал оқиды.

“Абақтыда отырған әйелдердің кейбіреулері қиындыққа шыдамай жынданып кеткен, өзін-өзі өлтірген. Жұмысты таңғы 4-тен түнгі 12-ге дейін істеген. Жер қазған, фабрика салған, киім тіккен, қамыс орған”.

2-оқушы: С.Қожановтың әйелі Күләнданың өлеңін оқиды.

“Ақмола, Қарағанды арасында,
Қой бақтым Батық, Жарық даласында.
Сақтаймын оң көзімдей баққан қойды,
Ешбір ой қойдан басқа болмай қойды.

Алыста жылай-жылай бала қалды,
Жүрген жер Ақмола мен Қарағанды.
Қайран, ел, сені көрер күн бар ма екен?
Мұнымды алыс-жақын тыңдар ма екен?”

Оқытушының өңгімесі: міне, қандай ауыр заманды басымыздан өткіздік, өкемізді өке, анамызды ана деп айта алмаған кезеңдер болған. Әміршіл өкіметтің басшысы Сталиннің қысымымен Қазақстан жері лагерьге ғана айналған жоқ, соғыс кезінде фашистерге сатылып кетеді деген оймен көптеген ұлт өкілдері, 1945 жылғы мәліметтер бойынша 2 млн 464 мыңға жуық адам Қазақстанға зорлап көшірілді. Қазақстан солардың да қонысына айналды. Көшіп келгендерге қазақ халқы көмектесті. Ата-бабаның адамгершілік істерін сендер мақтан етулерің керек. Көшіп келгендердің көбі біздің елімізде қалып қойды. Ал соғыста жау қолында амалсыздан қалып қойғандарды да соғыс біткен соң Қазақстанға жер аударды. Осы айтылғандардың бәрі Қазақстанның сол кездегі құқықтық жағдайын да айқындайтын еді.

“Хрущев жылымығы” туралы.

Курсаралық байланыс: дүниежүзі тарихынан оқығандарымызды еске түсірейік.

1. КОКП XX съезі қай жылы болды?
2. Н.Хрущев өзінің баяндамасында не туралы айтты?
3. Баяндама сол кезде неге жарық көрмеді?

Әрі қарай мұғалім Н.С. Хрущев кенестік өмірде бұрын болмаған өзгеріс жасауға тырысқан басшы екендігін айта-

ды. “Хрущев жылымығы” Сталиннің “аязынан” кейінгі ұзаққа созылмаса да, едәуір адамды жылытып, қатқан тонды жібітіңкіреді. Соның нәтижесінде 1937—1938 жылдары жазықсыз жазаланған қайраткерлер — Ү. Құлымбетов, Т. Жүргенов, О. Исаев, И. Мирзоян, т.б. есімдері қайта оралып, ақталды...”

— Міне, бұл оқиғалар қалайша көрініс берді? — деп, оқушылардың өздеріне сұрақ қойып, тақырыпты талқылауды жалғастырамыз. Оған оқушылар шамамен мынадай жауаптар беруге тиіс:

— Саяси қуғынға ұшырағандар толық ақталған жоқ.

— Соғыс кезінде көшіріліп әкелінген ұлт өкілдері — корейлер, немістер, қырым татарлары, месхет түріктерінің құқықтары ескерілмеді. Олар еліне қайтарылмады.

— Өміршіл-өкімшіл басқару жүйесі жойылмады...

Келесі тақырыпша. “**Ұлт зиялыларын қудалаудың жаңа толқынын**” таратпа карточкалардың көмегімен түсіндіріп көрейік.

Сұрақтар

1. “Звезда”, “Ленинград” журналдары неге сыналды?
2. “Дәрігерлер ісі”, “Ленинград ісі” дегендер нені білдіреді?

Оқушылар берілген сұрақтарға жауап берген соң, мұғалім БК(б)П Орталық Комитетінің 1946 жылғы тамыздағы қаулысының Қазақстандағы ұлт зиялыларын қайта қудалаудың бастамасы болғанын баяндайды. Аталған қаулыға сәйкес 1947 жылы Қазақстан К(б)П Орталық Комитетінің қаулысы шықты. Онда тарихты, әдебиетті, өнерді зерттеуде орын алған саяси қателіктер мен ұлтшылдық бұрмалаушылыққа қарсы күресті кеңінен өрістетуге керектігі айтылды. Көптеген әдебиет, өнер және ғылым қайраткерлеріне саяси айып тағыла бастады.

Одан әрі мұғалім Қазақстанда жүргізілген саяси қудалаулардың негізгілеріне тоқталады. Олар мыналар: 1947 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясының Тіл және әдебиет институтының жұмысындағы “саяси қателер”, “Бекмаханов ісі”, М.Әуезов, Қ.Сәтбаев, Ю.Домбровский, т.б. Қазақстаннан кетуге мәжбүр болғаны туралы баяндайды.

Жаңа сабақты бекіту үшін мұғалім қысқаша қорытынды жасайды. Онда осы тақырып бойынша қарастырылған негізгі мәселелерге тоқталып өтеді.

Үйге: § 33. Тест құрастыру.

§ 35. ЭКОНОМИКАЛЫҚ РЕФОРМАЛАРҒА ТАЛПЫНЫС. ӘЛЕУМЕТТІК ДАМУ

Сабақтың мақсаты:

— оқушыларды тоқырау жылдарында қалыптасқан әлеуметтік-демографиялық ахуалмен, бұқараның тұрмыс жағдайларындағы өзгерістермен таныстыру және оларға тарихи шындық тұрғысынан баға беру;

— отаншылдыққа, шыншылдыққа тәрбиелеу;

— ұлттық демографиялық даму жағдайларына назар аудара отырып, компартияның әлеуметтік-демографиялық саясатының мәнін ашу.

Сабақтың типі: іздену сабағы.

Сабақтың әдісі: көрнекі құралдарды көрсете отырып баяндау, зерттеу элементтерін енгізе отырып, оқушылардың өздігімен жұмыс істеуін талап ету.

Көрнекі құралдар: “Жергілікті ұлт өкілдерінің қала тұрғындары ішіндегі және өнеркәсіптегі үлесі” атты кесте; диаграммалар: “Ұлттық зиялы қауымның қалыптасқан үйлесімдік ауытқуы”, “Республика тұрғындары арасындағы қазақтардың үлесі”, “Халықтың тұрмыс деңгейінің жоғарылауы”.

Базалық білім: 1957 жылдан 1960 жылдардың ортасына дейінгі кезеңде жүргізілген реформалар және олардың сәтсіздікке ұшырауы, қарастырылып отырған кезеңде халық тұрмысында болған өзгерістер туралы мағлұматтар.

Тірек ұғымдар: демографиялық саясат; кенттену (урбандалу үдерісі); жергілікті ұлт өкілдерінің өнеркәсіпке тартылуы; ұлттық жұмысшы табы; ұлттық зиялы қауым өкілдерінің сапалық көрсеткіші; тұрмыс деңгейі; тұрмыс деңгейінің өсу қарқынының салыстырмалылығы; өнеркәсіптегі таза өнімдегі жалақының үлесі; халық тұрмысындағы өрлеу және іркілістер үдерісі.

Сабақтың нәтижесі: осы сабақты өту барысында оқушылар Кеңестер билеген жылдардағы жергілікті ұлт өкілдерінің жалпы республика тұрғындары арасындағы үлесін азайтуға және оларды қала өнеркәсібінен, ғылым мен техникадан, экономиканы басқару тұтқаларынан аулақтатуға бағытталған демографиялық саясаттың мәнін түсінеді; ұлт зиялыларының сапалық көрсеткіштерін меңгереді; тұрмыс деңгейінің өсу және дағдарыс үдерістерімен танысады, олардың әлеуметтік сырларына үңіледі.

Сабақтың барысы. Параграфта сандық мәліметтер мол берілген. Мұндайда ол цифрларды кестелер мен сызбаларға салып жүйелеу арқылы ой қорытқан жөн. Бұл сабақтың эвристикалық әдіспен жүргізілуін айқындайды.

Оқушылардың ізденіс жұмыстары екі сатыдан тұрады. Алғашқы кезекте олар оқулықтағы мәліметтерді пайдалана отырып кестелер сызады, графиктер құрады.

1-тапсырма. Мұғалім бірінші тақырыпшадағы өнеркәсіпті қалаларда тұратын және барлық жұмысшылардың арасындағы өнеркәсіпте істейтін жергілікті ұлт өкілдері үлестерін көрсететін 10-кестені сызуды тапсырады. Ол кесте мынадай болып шығуы тиіс.

Сабақта интерактивті тақта мен слайд арқылы диаграммаларды көрсету.

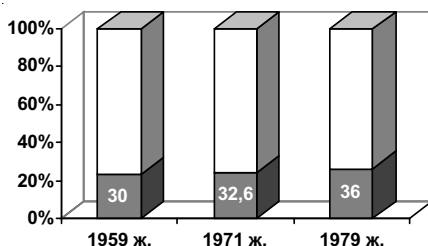
10-кесте

Жергілікті ұлт өкілдерінің қала тұрғындары ішіндегі және өнеркәсіптегі үлесі

Солтүсіктегі өнеркәсіпті қалалардағы жергілікті ұлт өкілдерінің үлесі	Жергілікті ұлт өкілдерінің арасындағы жұмысшылардың үлесі	Республика бойынша өнеркәсіпте істейтін қазақ жұмысшыларының үлесі	Жоғары білікті жұмысшылардың үлесі
3%-дан 15%-ға дейін	20%	12%	3%

2-тапсырма. Оқулықта келтірілген мәліметтерді пайдалана отырып, қазақ ұлты өкілдерінің республика тұрғындарының арасындағы үлесін көрсететін диаграмма сызу. Ол былай болып шығу керек.

1-диаграмма

Республика тұрғындарының арасындағы қазақ ұлты өкілдерінің үлесі (тұрғындар санағының қорытындысы бойынша)

Кесте мен диаграммалардың құрылымын жасау үстінде оқушылар қиналатын болса, мұғалім тиісті көмек көрсетеді, нұсқау беріп, бағыт сілтейді. Кесте мен сызбаларды толтыруға қажетті сандық цифрлар мен даталарды іздеу үстінде оқушылар тақырыптың мазмұнымен танысады. Дегенмен түпкілікті мақсатқа қол жеткізу үшін материалдарды пайдалана отырып, одан өрі жұмыс жүргізу керек. Оқушылар құбылыстың мәнін түсінуі керек. Ол үшін мына сұрақтардың төңірегінде жұмыс жүргізуге тура келеді.

1-тапсырмаға қатысты қойылатын сұрақтар

1. Жергілікті ұлт өкілдерінің ішінде жұмысшылар үлесінің аз (20%) болуының себебі не?
2. Ірі өнеркәсіпті қалалардағы (әсіресе республиканың солтүстігіндегі) жергілікті ұлт өкілдері үлесінің (3%-дан 15%-ға дейін) болуының себебі не?
3. Өнеркәсіпте істейтін қазақ жұмысшылары үлесінің (12%), солардың арасында жоғары білікті мамандар үлесінің (3%) аз болуын қалай түсіндіруге болады?

Оқушылар бұл сұрақтарға шамамен мынадай жауаптар беруі мүмкін.

1-оқушы: “Қазақ — бұрыннан малшы халық. Мал бағып, оның өнімдерін пайдаланып, кең жайлауда еркін көшіп жүргенді ұнатады. Өнеркәсіпте жұмыс істеу ауыр, қатал уақытпен шектелген. Қалада бәрі сатулы. Ал малшылық кәсіп пайдалы өрі бала жастан әр қазаққа етене таныс жұмыс. Сондықтан қазақтардың ауылда тұрып, малшылық кәсіпті таңдап алғанын қалар едім”.

2-оқушы: “Қалада тұру, өнеркәсіп орындарында жұмыс істеу пайдалы өрі жеңіл. Қала адамы таза жүреді, білімді және мәдениетті келеді. Уақытымен демалады. Мал бағу — өте ауыр жұмыс, әсіресе қыстың аязды, боранды күндері малды бағу тіпті қиындап кетеді. Қазақтар қаладағы тұрмыс жағдайды білмегендіктен мал бағумен айналысады...”

3-оқушы: “Мал бағу — механикаландыру деңгейі төмен, ауыр, уақытпен санаспайтын, еңбекақысы да аз жұмыс. Қалада тұрып, өнеркәсіп орындарында жұмыс істеу малшылыққа қарағанда барлық жағынан жоғары, өркениеттіліктің көрінісі. Ал Ресейден көшіріліп әкелінген өзге жұрт өкілдерін қалаларға шоғырландырып, қазақтарды алыс аудандарға қалдыруға тырысу — сол кездегі шовинист басшылардың әлеуметтік-демографиялық саясатының салдары...”

Мұғалім 3-оқушының жауабының дұрыстығына оқушылардың көңілін аудартады.

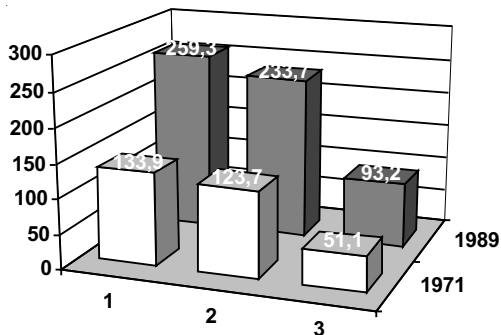
2-тапсырмаға қатысты қойылатын сұрақтар

1. Республика тұрғындары арасында қазақ ұлты өкілдері үлесінің біртіндеп арту себебі неде? Және оның қандай салдарлары бар?

Оқушы: “Тың және тыңайған жерді игеру жылдарында және одан кейінгі кезеңде республика аумағына өзге ұлт өкілдерінің көптеп қоныстандырылуына қарамастан тұрғындардың арасында қазақтардың үлесі біртіндеп артып отырды. Оның себебі қазақтар арасында туу көрсеткішінің жоғарылығынан және тың игеру науқанынан кейін шеттен келгендердің арасынан республика аумағын тастап кетушілердің көбейе бастауынан болды. Бұл құбылыс қазақ халқының өз жерінде ұлттық азшылық жағдайынан шығуына септігін тигізді...”

“Халық тұрмысы деңгейінің өлшемдері” деп аталатын екінші тақырыпшаның негізгі идеясы қарастырылып отырған кезеңде халықтың тұрмыс жағдайының біртіндеп жақсарғаны, сонымен қоса бұл көрсеткіш сол кезеңдегі дамыған елдермен салыстырғанда төмен болуымен айқындалады. Мұны төмендегі диаграмманы пайдаланып түсіндіруге болады.

2-диаграмма

Халықтың тұрмыс деңгейінің жоғарылауы (сом)

- (1) — өнеркәсіп жұмысшыларының табысы;
- (2) — жұмысшылар мен қызметкерлердің орташа айлығы;
- (3) — айлық зейнетақы.

Үйге: § 35.

Сабақтың мақсаты:

— соғыстан кейінгі жылдарда ауыл шаруашылығының артта қалу себебін тауып, ауыл шаруашылығын алға бастыру үшін қолданылған шараларды оқушыларға жете түсіндіру.

Көрнекі құралдар: тыңгерлер туралы фотоальбом: Ж. Демеев; А. Исқақов; Н. Малғаждаров; Н. Геллерт; Л. Картаузов; М. Довжик; К. Дөненбаева; М. Айтбаев; В. Дитюк, т.б.

Сабақтың типі: телекөпір сабағы.

Сабақтың әдісі: топқа бөлу арқылы “мамандар” және “тың игерушілер” тобы болып бөлу.

Қосымша әдебиеттер: Жұбан Молдағалиев. “Тың атты айқас мекені”; М. Довжик. “Бір күн бір жылға тең”.

Сабақтың барысы. Оқушыларды ұзыннан-ұзақ үстел қойып, екіге бөліп отырғызамыз (теледидардағы сияқты). Үстел басына заңгер, тілші, егінші, зерттеуші, тарихшы, ақын болып оқушылар жайғасады.

Тақырып ауқымды, терең мағыналы болғандықтан, оқушыларға екі апта бұрын тапсырма беріледі. Сынып екіге бөлінеді. Мұғалімнің азғана түсініктемесінен кейін бір жағы тың игерудің сәуелелі, жақсы жақтарын айтатын болса, екінші жағы тың игерудің зардаптары — жағымсыз жақтары туралы айтады. Оқушылар өз пікірлерін тақтаға сызылған кесте арқылы баяндап, айтып береді. Телекөпірге жиналған “мамандар”, “тың игерушілер” сөз алады.

“...*Сәлеметсіздер ме, теледидар көрермендері!* — деп бастайды телекөпірді жүргізуші. — Біз студияға тың игерушілерді, егіншілерді шақырып отырғандықтан тың игеру саласында еліміздің қол жеткен жетістіктеріне тоқталайық. Одақ бойынша 1954 жылы 13,5 млн га жер жыртылды. Қазақстанның бір өзінде 1954 жылдың тамыз айында 6,5 млн га жер жыртылып, тың игеру Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан, Көкшетау, Торғай, Павлодар облыстарында жүзеге асырылды. Бұл Қазақстанның солтүстік облыстары еді. 1955 жылы жоспардағы 7,5 млн га-ның орнына тағы 9,4 млн га жер жыртылды.

Жоғарыда сөйлеген оқушылар қосымша көркем әдеби шығармаларды пайдалана отырып, тың игерудің жағымды жақтарын саралап, зерттеп айтып бөлімге бөледі.

1-оқушы: “Қазақстан тың игерудің нәтижесінде 1956 жылы 1 млрд пұт астық тапсырды”.

2-оқушы: “Тың игеру ерлігі жоғары бағаланып, жүздеген, мыңдаған тың еңбеккерлері ордендермен, медальдармен, бағалы сыйлықтармен марапатталды”.

3-оқушы: “Темір тұлпарды ерттеп мініп, табыстың тай-қазанын тасытқан К.Дөненбаева, Н.Геллерт, Н.Малғаждаров, Ж.Демеев, А.Исқақов, Л.Картаұзовтың есімдері бүкіл елге танымал болды”.

4-оқушы: “Ауылмен салыстырғанда қала тұрғындарының саны өсті, 1959 жылы үлес салмағы 44%-ға жетті. Қала тұрғындарының бұлай өсуіне өнеркәсіптің, көлік түрлерінің, ғылым мен мәдениеттің жедел қарқынмен дамуы тікелей себеп болды. Ауыл тұрғындарының белгілі бір бөлігі қалаға көшті. Осы жылдары Қазақстанда 15 қала, 86 қала төріздес поселке жаңадан салынды. Тың астығын тасу үшін мыңдаған шақырым теміржолдар, тасжолдар салынды”.

Телекөпірге зерттеуші келді. Ол ауыл шаруашылығының экстенсивті дамуының себепін түсіндіреді. Топырақ эрозиясы күшейді. Жердің құнары (гумус қабаты) желге ұшты. Жайылым жерге егін егіп тастағандықтан мал жайылатын жер өрісі тарылды. Осының салдарынан мал саны кеміді. Ақмола облысында 19 көлдің суы тартылды. Аққу-қаздар жойылды. Өлкенің ауа райы бұзылды. Экологиялық тепе-теңдікті бұзу өте ауыр жағдайға душар етті.

Сөз кезегі демографқа келді. Ол мыналарды баяндады: “Тың игеру кезінде республикаға көшіп келушілер саны қисапсыз көп болды. 1954 жылдан 1962 жылға дейін 2 млн-ға жуық адам келді. Мұның үстіне осы жылдары республиканың өнеркәсібінде құрылыс және көлік саласында жұмыс істеу үшін одан тысқары жерден кең көлемде жұмыс күшін тарту орын алды. Осы жолмен 1954—1955 жылдары Қазақстанға 0,5 млн адам қоныс аударды. Одан кейінгі жылдарда да республиканың өнеркәсібіне, құрылысына сырттан, ұйымдасқан түрде жұмысшылар мен мамандарды әкелу жалғаса берді.

Осының бәрі елдің байырғы тұрғындары — қазақ халқы мен басқа халық өкілдері арасында сан жағынан алшақтықты туғызды. 1959 жылғы санақтың қорытындылары бойынша қазақтар сан жағынан өз республикасы тұрғындарының үштен бірінен де аз немесе 30%-ы ғана болды. Ал 1897 жылы қазақтар Қазақстанды мекендеушілердің 85%-на тең еді”.

Теледидарға келген ауыл шаруашылығы еңбеккерлері былай дейді: “Тыңның материалдық-техникалық базасын нығайту, ауыл шаруашылығын қарқынды даму жолына түсіру туралы көп сөздер айтылғанымен, ол баяғы сөз жүзінде қалды да, ауыл шаруашылығы өзінің экстенсивті мөнін жоя алған жоқ. Тыңда ұйымдасқан кеңшарларға бөлінген тракторлар мен басқа да машиналар ауыл шаруашылығын қарқынды дамыту жолындағы ірі қадам ретінде кең түрде дәріптелгеніне қарамастан, сол кезде іріленген ұжымшарға тозығы жеткен комбайндар, тракторлар мен автомашиналар берілгендігі туралы еш нәрсе айтылмады. Ол дені қазақ ауылдарының басын біріктірген шаруашылықтар еді. Зерттеуші А. Тюринаның пікірінше, 1960 жылдардың басында әлі де экономикасы нығая қоймаған ұжымшарларға ауыр да әділетсіз шарттармен таратылған МТС-тердің техникасын сату ауыл шаруашылығы өнімдерінің күрт төмендеуіне әкеліп соқты. Жеті жылдықта (1959—1965) белгіленген жалпы өскен өнімнен 70%-дың орнына 15% ғана өнім алынды. Үлкен көрсеткішке қол жеткізу үшін аса үлкен аумақтар жыртылды”.

Телекөпірге келген мал шаруашылығы еңбеккерінің сөзі: “Миллиондаған гектар жер жыртылып, жайылымдар мен жемшөп дайындайтын алқаптардың көлемі тарылды. Тың жерге елді мекендер салу мен жаңа құрылыстар салудың нәтижесінде мал басы кеміп, қала тұрғындарын мал өнімдерімен қамтамасыз ету нашарлады. Мал санының азаюы еттің, сүттің, т.б. өнімдердің азаюына әкеліп соқты”.

Телекөпірге заңгерлер келді.

Заңгердің пікірі: “Тың жерді игеруге байланысты оған адал еңбек етуге әртүрлі мамандық иелері мен жас патриоттар ғана келіп қойған жоқ, олармен бірге оңай пайда табуды көздеген арамтамақтар да, көптеген қылмыскерлер де келді. Мысалы, ғылыми мәліметке жүгінсек, Қазақстанға тың игерудің алғашқы екі жылында келген 650 мың адамның ішінде тыңға қажетті механизатор мамандар 150 мың ғана болатын. Осындай жайсыз құбылыстардың себебінен көптеген жерде жаңадан құрылған шаруашылықтардың материалдық-техникалық базасын нығайту, ауыл шаруашылығын қарқынды даму жолына түсіру туралы көп сөздер айтылғанымен, ол баяғы сөз жүзінде қалды да, ауыл шаруашылығы экстенсивті дамуын тоқтата алған жоқ”.

Ойын.

Ойынға қатысушылар телекөпір үстеліне жайғасады. Алдын ала дайындап қойған, таңдап алынған сұрақ оқылады. Сұраққа үстел үстіне қойылған қоңырауды кім бірінші қақса, сол жауап береді. Ұпай саны бойынша келесі турға қатысатын оқушы белгілі болады. Ойынның үшінші турына қалған оқушы бір минутта бірнеше сұраққа жауап беруі керек. Сөйтіп, әрі білімді, әрі жылдам оқушы жеңіске жетеді.

Ойынның қорытындысы шыққан соң жүлдегерлер жүлдесін алады. Жеңімпаздар марапатталады. Тақырып екі сағатқа берілгендіктен қалған уақытта тақырып бойынша мәтінмен жұмыс жүргізіледі. Мәтінді, пікірді қорытып жинақтап айту, кейіпкер іс-әрекеттерінің себеп-салдарын, жақсы-жаманын талдап бағалау, оларды салыстыру, топтау, жинақтау мақсаты көзделеді. Ондай сұрақтарға дұрыс жауап беру арқылы мәтінді талдау барысында оқушылардың алған білімдерін қазіргі өмірмен салыстыру мақсаты көзделеді. **Сабақты бекіту кезінде бірнеше тест сұрақтары беріледі, оқушылардан жауап алынады.**

- 1950 жылдардағы ауыл шаруашылығы қандай жолмен дамыды?
 - а) қарқынды;
 - ә) экстенсивті;
 - б) нарықтық;
 - в) қайта құру.
- Тың игеру қарсаңында Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің Бірінші хатшысы болып кім сайланды?
 - а) Брежнев;
 - ә) Қонаев;
 - б) Пономаренко;
 - в) Жүнісбаев.
- Тың игеруге байланысты 1954 жылы Қазақстанда қанша жер жыртылды?
 - а) 4,3 млн га;
 - ә) 6,5 млн га;
 - б) 7,6 млн га.
- 1956 жылы Қазақстан тыңынан қанша астық жиналды?
 - а) 10 млн т;
 - ә) 16 млн т;
 - б) 18 млн т;
 - в) 20 млн т.
- Тың және тыңайған жерді игерудің қандай келеңсіздіктері болды?
 - а) жердің құнарлы қабаты желге ұшты;
 - ә) топырақ эрозиясы күшейді.

6. Тың игеру Қазақстанның қай облыстарында жүзеге асты?
 - а) Қостанай, Ақмола, Солтүстік Қазақстан, Көкшетау, Торғай, Павлодар;
 - ә) Алматы, Талдықорған, Семей, Оңтүстік Қазақстан;
 - б) Қызылорда, Шымкент.
7. Тың және тыңайған жерді игерудің екі жылға арналған жоспары қанша жылда орындалды?
 - а) 2 жылда;
 - ә) 1 жылда;
 - б) 3 жылда;
 - в) 5 жылда.
8. Тың игеру кезінде Қазақстанға қанша адам тұрақты тұру үшін көшіп келді?
 - а) 1 млн;
 - ә) 1,5 млн;
 - б) 2 млн;
 - в) 3 млн.
9. Халықаралық аукциондар мен жәрмеңкелерге қаракөл терісін өндіруден қатысқан мойынқұмдық шопан:
 - а) Ш. Берсиев;
 - ә) Ж. Қуанышбаев;
 - б) Ким Ман Сан;
 - в) С.Бүркітбаев.
10. 1965 жылы республикада мал саны қанша болды?
 - а) 32 млн;
 - ә) 34 млн;
 - б) 39 млн;
 - в) 42 млн.
11. 1959 жылы республика тұрғындары арасындағы қазақ халқының үлес салмағы қандай болды?
 - а) 30%;
 - ә) 42%;
 - б) 56%;
 - в) 85%.

Оқушылардың білімін бағалап, *мұғалім өзі қорытынды жасайды*: “Қазіргі нарықтық экономика жағдайында ауыл шаруашылығының жағдайы нашарлап, көптеген ауыл шаруашылығының белді мамандары жұмыссыз жүр. Ауылдан қалаға көшіп кетіп жатыр. Қалада да мардымды жұмыс тауып кетіп жатқандары шамалы. Сондықтан:

Ұларақтай болса да,
Атақоныс жер қымбат.
Ат төбеліндей болса да
Туып-өскен ел қымбат, —

деп халық айтқандай ауыл шаруашылығын дұрыс жолға қоймай халқымыздың шаруашылығы артып, хал тұрмысы жақсара ма?

Ерте кезден-ақ халқымыз табиғатты қастерлеп, бар өмірі табиғат аясында өткен. Ардақты азаматымыз, ғұлама ғалым Қаныш Сәтбаевтың мына бір жан тебірентер жүрек толғауы ойға оралады: “Туған жердің тағдыры толғантпаған, жаны тебіреніп ол туралы ойламаған жігітті қайтіп азамат дейміз?” — десе, халқымыздың мақтанышы Шоқан Уәлиханов: “Табиғат, адам, өзіңіз айтыңызшы, тіршілікте одан ғажап, олардан құпия не бар?” — деп атап көрсеткен.

Құрметті, оқушылар! Сөзімнің соңында:

Туған жерді сүю парыз!
Сүю үшін білу парыз!
Қасиетін ұғу парыз!
Күзетінде тұру парыз! —

демекші туған жерімізді Жер-Ананы қастерлеп, оның ауыл шаруашылығын дұрыс жолға қоймай жағдайымыз жақсармақ емес”.

Үйге: § 36.

§ 38. ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ӨМІРДІҢ ҚАЙШЫЛЫҚТАРЫ

Сабақтың мақсаты:

— социалистік жолмен даму қайшылықтарының көріністері туралы түсінік беру; КСРО-ның 1977 жылғы, Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциялары, түңілу психологиясы туралы баяндау;

— демократизмге тәрбиелеу;

— қоғам дамуындағы қайшылықтарды аша отырып, даму туралы ой қорыту.

Сабақтың типі: аралас сабақ.

Сабақтың әдісі: картаны пайдалана отырып баяндау, құжаттармен және таратпа материалдармен жұмыс істеу.

Көрнекі құралдар: Дүниежүзінің саяси картасы; хронологиялық кесте; таратпа материалдар; Д.Қонаевтың портреті.

Базалық білім: алдыңғы тарауда айтылған, Қазақстанның соғыстан кейінгі онжылдықтардағы дамуы туралы мағлұматтар: 1960 жылдардың ортасындағы халықаралық жағдай, кейбір елдердегі социализмге наразылық көріністері, Чехословакияда, Польшада, Қытай Халық Республикасында болған оқиғалар.

Тірек ұғымдар: тоқырау жылдары; КОКП билігінің КСРО Конституциясында заңдастырылуы; КСРО-ның 1977 жылғы Конституциясы; Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясы; бұқаралық түңілу психологиясы.

Сабақтың барысы. Бұл — жаңа тараудың алғашқы сабағы. Бұл тарауда оқушылар еліміздің дамуының жаңа бір кезеңінде болған оқиғалармен танысады. Сондықтан сабақ мұғалімнің дүниежүзі картасын пайдалана отырып баяндауымен басталады. Бұл баяндауында мұғалім мына екі мәселенің басын ашып береді. Оның біріншісі — тоқырау жылдары ұғымы, екіншісі — 1960 жылдардың ортасынан бастап, одан әрі 1970 жылдар ішінде кейбір елдердің социалистік бағдардан бас тарту құбылыстары.

Тоқырау жылдары деген шартты ұғым. Бұл 1960 жылдардың ортасынан 1980 жылдардың ортасына дейінгі екі онжылдықты көрсетеді. Екінші мәселені мұғалім 1968 жылғы Чехословакия оқиғаларын, 1970 жылдар ішіндегі Польшадағы “Ынтымақ” қозғалысының саяси қызметіне байланысты жағдайларды, 1970 жылдардың соңына қарай Қытайдағы экономикалық реформаларды мысалға ала отырып түсіндіреді. Одан әрі мұғалім саяси-экономикалық дағдарыстың КСРО-ны да қамтығанын айта келіп, бұл тығырықтан шығудың әдісі ретінде коммунист идеологтердің кемелденген социализм туралы тұжырымдаманы ойлап тапқанын баяндайды. Бұл тұжырымдаманың толық сипаттамасын беру міндетті емес.

Сабақтың келесі сатысына кіріспес бұрын мұғалім Д. Қонаевтың республика партия ұйымының басшысы жұмысына келгені туралы оқушыларға мағлұматтар бере кетеді.

Сабақтың екінші бөлігінде мұғалім оқушыларды құжаттармен жұмыс істетеді. Ол үшін “Қазақстан тарихы” хрестоматиясынан КСРО-ның 1977 жылғы Конституциясынан және Қазақ КСР-інің 1978 жылғы Конституциясынан келтірілген үзінділерді мұғалім алдын ала тауып, айтылып жатқан мәселелерге қатысты баптарды оқып, белгілеп алуы керек. Құжаттармен жұмыс барысында оқушыларға мынадай сұрақтар берілуі мүмкін:

Хронологиялық кесте

Қаңтар, 1960 жыл	Дінмұхамед Қонаевтың Республика партия ұйымының Бірінші хатшысы болып сайлануы
7 қараша, 1967 жыл	Қазан төңкерісіне 50 жыл. “Кемелденген социализм” туралы жаңа тұжырымдаманың жариялануы
Желтоқсан, 1977 жыл	КСРО Конституциясының қабылдануы
Сәуір, 1978 жыл	Қазақ КСР Конституциясының қабылдануы

1. 1977 жылғы КСРО Конституциясының 6-бабын оқып, мазмұнын баяндап беріңдер.
2. “Женес қоғамының басты және бағыт беруші күші, оның саяси жүйесінің ұйытқысы — КОКП” дегенді қалай түсінесіңдер?
3. Ол кезде КОКП-дан басқа саяси партия болды ма, болуы мүмкін бе еді? Оның себебі неде?
4. Бір партияны бүкіл қоғамдағы басты билеуші күш ретінде танып, оны конституциялық деңгейде заңдастырып тастау демократизмге жата ма?
5. 1978 жылғы Қазақ КСР-і Конституциясынан Қазақстан Компартиясы туралы бапты іздеп табыңдар және оның қоғамдағы орны туралы не жазылғанын айтыңдар.
6. Төмендегі кестені дәптерге түсіріп алыңдар.

Параграфтағы соңғы тақырыпшаны түсіндіру үшін мұғалім мына сұрақтар жазылған үлестірмелі карточкаларды дайындап әкеледі:

1. Қоғамда демократиялық ұстанымдар орнықпағанда, жариялыққа жол берілмегенде, пікірдің көптүрлілігі болмағанда бұқара өзін қалай ұстайды?
2. Ресми ақпарат құралдары арқылы билеушілер үнемі мақталып жатса, шын мәнінде бұқара сөз бен істің арасындағы алшақтықты сезіп жүрсе, бұл қандай жағдайларға әкеліп соқтыруы мүмкін?
3. Қандай жағдайда халық бұқарасы материалдық жағдайы нашар болса да билік иелерінен оны жақсартуды талап етпей жүре береді?

Мұғалім сыныптың жалпы дайындығына қарай бұл сұрақтарға берілуі мүмкін жауаптарды алдын ала аңғарып, оқушыларды бұқаралық сипатта көрініс беретін себептерді анықтауы тиіс.

Үйге: § 38.

§ 39. ТОҚЫРАУ ЖЫЛДАРЫНЫҢ ИДЕОЛОГИЯСЫ ЖӘНЕ КОКП-ның ҰЛТ САЯСАТЫ

Сабақтың мақсаты:

— ұлттарды қосу саясатының идеялық негізін түсіндіру. Қазақстандағы ұлт саясатының мәнін ашу, “Жас тұлпар” ұйымы және оның қызметі. Ақмола оқиғалары туралы баяндау;

— тоқырау жылдарындағы КСРО-дағы ұлт мәселелерінің шешілуі барысына назар аудара отырып, оқушылардың қоғам дамуы туралы ойын өрістетуге;

— ұлттық, отаншылдыққа тәрбиелеу.

Сабақтың типі: іздену сабағы, сөйлесу сабағы.

Сабақтың әдістері: суреттерді пайдалана отырып баяндау және оқушылардың өзара белсенділігін арттыру әдістері.

Көрнекі құралдар: Дүниежүзінің саяси картасы; Қазақстанның саяси картасы; О.Сүлейменовтың портреті және “Аз и Я” кітабы; “Дос-Мұқасан” ансамблінің орындауындағы өн жазылған таспа; ракеталардың, атом мұзжарғыш кемесінің, космодромның, Жердің жасанды серігінің суреттері; 1970 жылдары түсірілген деректі фильмдерден үзінділер көрсету.

Сабақтың барысы. Бұл тақырыптың ерекшелігі оқушылардың алдына теориялық материалдардың тартылатындығында. Сондықтан сабақты безендірулерді пайдалана отырып, баяндау әдісімен жүргізген тиімді. Бұл тақырыпты түсіндіруде негізгі күш мұғалімнің өзіне түседі.

1-оқушы: “Ұлттарды қосу саясатының идеологиялық негізделуі” деген тақырыпшада көтерілетін мәселені сталиндік тоталитарлық режим мен брежневтік өміршіл жүйесі тұсындағы өкімшілік басқару жүргізілген саясатты салыстыра отырып түсіндіру керек. Сонда 1930—1940 жылдардың ішіндегі әрекеттер жалпы адамзатқа, кеңес халқына, жүздеген ұлттарға, соның ішінде орыс және грузин ұлттарына да қарсы бағытталғаны, ал 1960—1980 жылдары жүргізілген саясатта КСРО аумағын мекендеген ұлттар мен ұлыстарды орыстандыру реңінің басымдығы айқындалады. Оқушылар бұл тақырыпша бойынша КОКП-ның халықаралық саясатта ұлыдержавалық, ішкі саясатта

**Тоқырау жылдарындағы КОКП-ның ішкі және
сыртқы саясатының бағыттары**

	Ішкі, сыртқы саясаттың бағыттары	Саяси бағыттарды жүзеге асыру үшін жасалып жатқан нақты әрекеттер
Халықаралық қатынаста	Ұлыдержавалық үстемдікке ұмтылу	Атом және сутек бомбаларын, құрлықаралық баллистикалық ракеталар жасап қарулы күштерге беру; әскери техниканы жетілдіруге және көбейтуге күш салу; ғарышты игеруге жанталасып кірісу; бірінші болуға ұмтылу, соны халықаралық саясатта қысым құралы ретінде пайдалану
Ел ішінде	Ұлыорыстық шовинизм	Келешекте “мемлекеттің жойылатыны”, “ұлтардың мейлінше жақындауы”, “барлық халықтың бір тілде сөйлейтіні” туралы тезистерді насихаттау, “тарихи жаңа қауымдастық — Кеңес халқының” қалыптасқанын жариялау

шовинистік пиғылдармен әрекет жүргізгенін түсінуі керек. Мұны түсіндіру үшін кестені пайдалануға болады”.

2-оқушы: “Сабақтың екінші бөлігінде Қазақстанда жүргізілген ұлт саясатының мәні ашылады. Оқушылар тоқырау жылдары ішінде Қазақстанның жергілікті ұлт өкілдерінің қала өнеркәсібінен, экономиканы басқару тұтқаларынан, техникалық үдерістерді басқарудан, “сауатты мамандықтардан” тысқары қалғанын, негізінен, ауылды жерде шоғырланып, механикаландыру деңгейі төмен мал шаруашылығымен айналысқанын, экологиялық апатты аймақтарға ығыстырылғанын түсінуі керек”.

3-оқушы: “Сабақтың келесі бөлігінде бұқараның жүргізіліп жатқан ұлт саясатына қарсылық көрсетуі баяндалады. Бұл жерде оқушылардың өздерін сабақ барысына белсене араластыруға болады. Оқушылардың өздерін белсенді қатыстырудың бірнеше тәсілдері бар. Мысалы, Олжас Сүлейменовтың “Аз и Я” кітабы, онда не туралы жазылғаны, кітаптың негізгі идеясы туралы тезис жасап әкелу (бұл жұмыстар өткен сабақта тапсырылуы керек) және соларға сүйене отырып ойларын ортаға салу”.

4-оқушы: “Жас тұлпар” ұйымына қатысқан адамдарды, кітапта аты аталған қайраткерлерді, оқулықта аталған ансамбльдерге қатысушыларды тікелей және сырттай танитындар олардың қоғамдық қызметі туралы әңгімелейді”.

5-оқушы: “Оқулықта аты аталған қайраткерлердің балалары, немерелері, шөберелері әңгімелейді (ол қайраткерлердің ұрпақтары Алматыда көп)”.

6-оқушы: “Қазақ жазушыларының 1970—1980 жылдары жарық көрген тарихи романдары, олардың кейіпкерлері, идеясы туралы тезистер дайындап әкеліп, сыныпта пікір алысу”.

Қорытынды: Ақмола оқиғаларына байланысты Астана қаласының мектептері оқиға болған бұрынғы Ленин атындағы алаңға саяхат жасауы мүмкін.

Үйге: § 39. “Целиноград оқиғасы” туралы мәлімет дайындау.

§ 40. ӨНЕРКӘСІПТЕ ҚАЛЫПТАСҚАН ЖАҒДАЙ. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫСТАРДЫҢ КӨРІНІС БЕРУІ

Сабақтың мақсаты:

— экономиканы басқаруда өзгерістер енгізуге тырысу; ауыр өнеркәсіптің дамуы; өнеркәсіптегі өндірушілік-шикізаттық бағыттың жалғасуы; экологиялық дағдарыс және оның салдары туралы мәлімет беру;

— өнеркәсіптегі өндірушілік-шикізаттық бағдар мен экологиялық дағдарыстың пайда болу құбылысын айқындай отырып, қазіргі Қазақстанның өнеркәсібі мен экологиялық жағдайы туралы ой қорыту;

— экологиялық мәдениетке тәрбиелеу.

Сабақтың типі: іздену.

Сабақтың әдістері: суреттерді пайдаланып баяндау, әңгімелесу, өзара белсенділікті арттыру әдісі, өздік жұмыс, т.б.

Көрнекі құралдар: Қазақстанның картасы, өнеркәсіптің дамуын көрсететін кесте, интерактивті тақтаны пайдалану.

Базалық білім: “Экономикалық реформаларға талпыныс. Өлеуметтік даму” атты параграфта қарастырылған мәселелер осы тақырыпты меңгертуге септігін тигізетін базалық білім болып табылады.

Тірек ұғымдар: өнеркәсіпті салалық ұстаным бойынша басқару; кәсіпорындарға дербестік беру; отын-энергетика кешенінің жоғары қарқынмен дамуы; өндірушілік-шикізаттық бағыт; экологиялық дағдарыс және оның зардаптары; Семей атом полигоны; Арал теңізінің тартылуы.

Сабақтың нәтижелері: оқушылар 1960 жылдардың ортасында болған өнеркәсіпті басқаруға өзгеріс енгізу әрекеттерінің мәнін, барысын және нәтижелерін біледі; ауыр өнеркәсіптің дамуына мысалдармен сипаттама бере алады; Қазақстан өнеркәсібіндегі өндірушілік-шикізаттық бағыттың мәнін, оның себептерін, мақсатын түсінеді; экологиялық дағдарыстардың көрінісін, салдарларын сипаттап береді.

Сабақтың барысы. Параграфта төрт тақырыпша бар. Олар мыналар: “Бетбұрыстар мен іркілістер”, “Ауыр өнеркәсіптің даму барысы”, “Өндірушілік-шикізаттық бағыттың жалғасуы”, “Экологиялық дағдарыс және оның салдарлары”. Мұғалім аталған тақырыпшаны оқушыларға түсіндіру үшін төрт түрлі әдіс қолдануы мүмкін. Бірінші тақырыпшаны мұғалім өзі дайындап әкелген сызбалар мен кестелерді пайдалана отырып баяндап бергені жөн. Өйткені бұл тақырыпшада Кеңес елінің экономикасын басқаруда терең өзгерістер енгізуге тырысу туралы сөз болады. Әдетте, стратегиялық маңызы бар теориялық мәселелердің мәнін оқушылардың санасына жеткізуге ерекше көңіл бөлу керек.

Екінші тақырыпшаны мұғалім оқушыларға өздігінен жұмыс істеуге тапсыруына болады. Бұл жерде ауыр өнеркәсіптің дамуын айғақтайтын сандық мәліметтер келтірілген. Олар, негізінен, алдыңғы және кейінгі тақырыпшаларда алға тартылатын теориялық тұжырымдарды бекітетін айғақты материал ретінде қызмет етеді.

Оқушылардың өздік жұмысын жүргізудің бірнеше түрін ұсынуға болады. Мысалы:

а) оқушылар ауыр өнеркәсіптің негізгі салалары бойынша, атап айтқанда, электр энергиясын, көмір, мұнай өндіру, металлургияның дамуын сипаттайтын сандық мәліметтерді дәптерлеріне теріп жазады;

ә) ауыр өнеркәсіптің жекелеген салалары бойынша жеткен жетістіктерді сипаттайтын мәліметтерді тауып, баяндап беру жекелеген топтарға (қатарларға) тапсырылады;

б) оқушыларға оқулықта келтірілген сандық мәліметтерді пайдалана отырып, 12-кестені толтыру тапсырылады. Ол кесте шамамен мына түрде болуы мүмкін:

12-кесте

Өнеркәсіптің дамуы

	1970 жылдар ішінде	1980 жылдар ішінде
Электр қуаты		
Көмір		
Мұнай		
Металлургия		

Үшінші тақырыпшаның ерекшелігі Кеңес кезіндегі Қазақстанда жүргізілген экономикалық саясаттың түпкілікті мәніне арналғандығымен түсіндіріледі. Бұл тақырыпшаны өткенде өнеркәсіптің өңдеуші салаларын дамытуға қажетті жағдайдың жасалмауы, кадрлардың дайындалмауы ұлтаралық қатынастар аясында жүргізілген саясатқа апарып тірелетіндігі туралы ашылуы керек. Ол үшін оқушылардың өзара белсенділігін арттыру (интерактивті) әдістері жүйесіне енетін амалдардың бірі — “ақылмен ал” деп аталған жұмыс түрін жүргізіп көруге болады.

Оқушылардың алдына Қазақстанның табиғи байлықтарын пайдалану және өзге де жағдайларды жасау мүмкіндігі бола тұра, өнеркәсіптегі өндірушілік-шикізаттық бағыттың сақталып қалуының себебін ашу міндеті қойылады. Бұл міндетті шешу үшін алдымен “өндірушілік-шикізаттық бағыт” дегеннің өзінің не екендігін еске түсіру керек (курсішілік байланыс: оқулықтың “Республика өнеркәсібін қайта құру және одан әрі дамыту” деп аталатын параграфын қараңыз).

Оқушылар төмендегі сұрақтар төңірегінде өз ойларын ортаға салады:

1. Қазақстанда машина жасау, электротехника, электроника сияқты және жоғары біліктілікті, еңбекті қажет ететін бұйымдар неге шығарылмады, республика өнеркәсібі, негізінен, шикізаттық, алғашқы өңдеу және құрастыру деңгейінде қалып қою себебі не?

2. Қазақстанда біліктілігі жоғары инженер-техник кадрлар неге жеткілікті дайындалмады?
3. Инженер-техник жұмысшы кадрлары арасында жергілікті ұлт өкілдері неге өте аз болды, қазақ жұртының кенттену үдерісі неге баяу жүрді?

Ескерту. Оқушылардың өзара белсенділігін арттыру әдісі және сол әдіс шеңберінде жүргізілетін жұмыс түрлері, соның ішінде “ақылмен ал” жұмыс түрін жүргізу шарттары туралы “Адам. Қоғам. Құқық” пәнін оқыту әдістемесінде берілген.

“Экологиялық дағдарыс және оның салдары” деп аталатын соңғы тақырыпша, біріншіден, бұл тақырыптың күнделікті баспасөз және өзге арналар арқылы көп қозғалатынымен, екіншіден, материалдың мазмұнының эмоциялылығымен ерекшеленеді. Сондықтан экологиялық дағдарыс және оның салдары мәселелерін ашу барысына оқушылардың өздерін белсенді түрде араластыру керек. Тақырыпшаны алдын ала тапсырма беру арқылы түсіндіруге болады. Мұндайда Семей атом полигоны және жарылыстардың зардаптары туралы бір топқа, Арал теңізінің тартылуы екінші топқа, қала экологиясы туралы үшінші топқа бөлек тапсырмалар беріп, сыныпта орындатқызу керек. Оқушылар тақырыпқа қатысты өздері тапқан материалдарын кең пайдалануына болады. Ретіне қарай көркемөнер шығармаларын да пайдалануға әбден болады.

Сабақ соңында оқушылар оқулықта берілген тапсырманы орындайды.

Үйге: § 40.

§ 42. РЕСПУБЛИКАНЫҢ РҰХАНИ ӨМІРІ: БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ

Сабақтың мақсаты:

— 1960 жылдардың ортасынан 1980 жылдардың ортасына дейінгі кезеңдегі халыққа білім беру ісінің және ғылымның даму үдерістері және жеткен жетістіктері туралы мәлімет беру;

— отаншылдыққа тәрбиелеу;

— тарихты бұрмалап түсіндірудің айғақтарын келтіре отырып, тарихи сананы, ғылыми көзқарасты қалыптастыру.

Сабақтың типі: салыстырмалы, интегралды сабақ.

Сабақтың әдісі: көрнекі құралдарды пайдалана отырып баяндау және өзіндік жұмыс түрлері.

Көрнекі құралдар: карта; Ө.Марғұланның, Е.Букетовтың, А.Бараевтың және басқа ғалымдардың портреттері.

Базалық білім: 1946 жылы ҚР Ғылым академиясының құрылуы, ғылыми-зерттеу мекемелері және жетістіктері.

Тірек ұғымдар: жалпыға бірдей міндетті жеті жылдық білім, жалпыға бірдей міндетті сегіз жылдық білім, жалпыға бірдей міндетті орта білім, еңбек-политехникалық мектебі, жұмысшы жастар мектебі, кәсіптік-техникалық білім, жоғары білім, “болашағы жоқ елді мекендер”, катализаторларды электрохимиялық әдістермен зерттеу, информосо-малар, диалектикалық логика.

Сабақтың барысы. Тақырыптың мазмұндық ерекшелігі мәдениет мәселелерінің, соның ішінде білім мен ғылым дамуының сипатталуынан көрінеді. Мәдениет — Кеңес Одағы тұсында шаруашылықпен салыстырғанда даму қарқыны жоғары, өзіндік жетістігі болған сала. Сонымен қоса мұғалім мәселенің екінші жағын — ұлттық тұрғыдан алып қарағандағы келеңсіздіктерді назардан тыс қалдыра алмайды. Оған ұлт тіліндегі мектептердің көптеп жабылып қалуы, ғылымның идеологияландырылуы салдарынан қазақ ұлтының мүдделеріне қатысты мәселелердің тасада қалуы, тарихтың өрескел бұрмалануы, жас ұрпақ өкілдерінің қоғамдық-тарихи қайраткерлерді білмей өсуі, т.б. жатады.

“Халыққа білім беру” деп аталатын бірінші тақырып-шада сандық мәліметтер мен даталар көп берілген. Бұл тақырыпты түсіндіруде түрлі сызбалар мен кестелерді пайдалану тиімді. Оларды мұғалім өзі дайындап өкелуі керек, кейбіреулерін оқушыларға сыздыруға болады. Мысалы,

13-кесте

Жалпыға бірдей міндетті білімнің дамуы

Жылдар	Жалпыға бірдей міндетті білім
	... жеті жылдық —
	... сегіз жылдық ...
	... орта —

Жоғарғы және орта білімнің дамуы

	Республикадағы ЖОО-ның саны	ОАОО-лардың саны	Қанша мамандық бойынша білім берілді?
1960 жылдары			
1980 жылдар- дың ортасында			

**Халыққа білім беру жүйесін дамытуға бағытталған
зандар және қаулылар**

Зандар мен қаулылар	Олардың мәні

ғылым туралы айтылған тақырыпшаны түсіндіруде мұғалім алдына екі түрлі мақсат қояды. Оның біріншісі — қарастырылып отырған кезеңде ғылымның дамуында болған жетістіктерді атау және оларды оқушының санасына сіңіру. Бұл тақырыпты мұғалім оқушыларды қатыстыра отырып баяндау арқылы түсіндіреді. Оқушылар кітапта аталған ғалымдардың суреттерін, олардың ғылыми еңбектерін алып келуі мүмкін. Аталған ғалымдардың өздері қызмет атқарған салада жеткен жетістіктерін атаудың, дәптерге жазып алудың маңызы зор. Бұл жерде оқушыларға жекелеген ғылымның келбеті түсірілген таратпа материал — карточкалар берілуі мүмкін. Суретті, карточканы алған оқушы онда кім бейнеленгенін, ол ғалымның ғылымда қандай жаңалық ашқанын айтуы (жазуы) керек.

Мысалы, үлестірмелі карточка былай жасалуы мүмкін:

<p>Ғалымның аты-жөнін, ғылымның қай саласында еңбек еткенін, қандай жетістікке жеткенін атаңдар.</p>	<p>Ғалымның суреті</p>
--	------------------------

Осындай әдістермен мұғалім тақырыпшаны өздік жұмыс жүргізу арқылы түсіндіруіне болады. Осы тақырыпты пән-аралық байланысты жүзеге асыра отырып түсіндірудің қажеттігін ұмытпаған жөн.

Екінші мәселе ғылымның дамуындағы едәуір жетістіктер болуымен қатар ондағы келеңсіз құбылыстардың да орын алуын түсіндіруге қатысты. Бұған қатысты аталатын мәселелер мыналар:

— жалпы ғылыммен айналысушылардың арасында қазақ ұлты өкілдері үлесінің аз болуы;

— қоғамдық ғылымдарды шектен тыс идеологияландыру, оларды компартияның жетістіктерін насихаттайтын құралға айналдыру;

— Қазақстан тарихының өрескел бұрмалануы, қоғамдық-саяси қайраткерлердің, ел қорғаған қолбасшылардың аттарының аталмауы;

— қазақ халқының ұлттық мәдениетінің, әлеуметтік-демографиялық ахуалының, ұлттық-психологиялық, моральдық-адамгершілік жағдайындағы келеңсіз құбылыстардың пайда болуы және олардың түпкілікті себептерінің ашылмауы, т.б.

Үйге тапсырма: § 42.

§ 43. ӘДЕБИЕТ ЖӘНЕ ӨНЕР

Сабақтың мақсаты:

— тоқырау жылдарының әдебиетіне шолу, жетістіктер мен іркілістерін ажырату, танымал жазушылардың тағымды шығармаларын атау және олардың мазмұнымен таныстыру;

— көркемөнердің салаларындағы (музыка, кино, театр) болып жатқан жетістіктер туралы мәлімет беру, өнердің бағытына баға беру;

— эстетикалық тәрбие;

— әдебиет пен өнердегі тақырып шектеулілігінің әлеуметтік салдарларына үңіле отырып, қоғамның даму барысына баға беру.

Сабақтың типі: кіріктірілген сабақ (әдебиет пәні мұғалімімен бірге).

Сабақтың әдісі: көрнекі құралдарды пайдалана отырып баяндау, әңгімелеу.

Көрнекі құралдар: әдебиет пен өнер қайраткерлерінің портреттері, аталған жазушылардың шығармаларына (кейіпкерлеріне) қатысы бар суреттер, фильмдер мен театр қойылымдарынан бейнекөріністер.

Базалық білім: соғыстан кейінгі кезеңнен бастап 1960 жылдардың ортасына дейінгі көркем әдебиет пен өнердің дамуы туралы келтірілген мағлұматтар осы тақырып үшін базалық білім болып табылады.

Тірек ұғымдар: әдебиеттің даму үдерісі; шығармаларын орыс тілінде жазатын жазушылар; қостілді қазақ жазушылары; тарихи романдарға бетбұрыс және оның себебі; әдебиеттегі тақырыптық шектеулілік; өнердегі жетістіктер; классикалық музыканың тоқырауы; ұлттық эстраданың жетістіктері; әдебиеттегі үдерістердің өнерге ауысуы.

Сабақтың барысы. Бұл тақырыптың өзіндік ерекшеліктері бар. Біріншіден, тақырып мазмұны жағынан тарихты емес, көркемөнердің дамуындағы белең алған үдерістерді баяндайды. Екіншіден, бұл тақырыпта әлі күнге дейін сыры толық ашыла қоймаған көркемөнерде орын алған бағыт туралы айтылады.

Әдетте, көркем әдебиет туралы баяндағанда көрнекі құралдарды да көп қолданып, сабақты түсіндіру әдістерінің де түр-түрін қолдануға болады. Олардың бірі — оқулықта аттары аталған жазушылардың портреттерін көрсете отырып, олардың аталған шығармаларының мазмұны туралы баяндау. Бұл әдіспен көздеген мақсатқа жете қою оңай емес. Қазіргі кезде көркем шығарма, роман оқитын бала сирек кездеседі. Сондықтан мұғалім аталған көркем әдебиет шығармаларының өзін оқушыларға тікелей таныстырып өтуге тырысуы керек. Оның екі жолы бар. Біріншісі — әдеби шығармалардан үзінді оқу. Мұндайда бірнеше оқушыға өздері тәуір көретін жазушыларының, ақындарының шығармаларынан өздері тандап алып үзінді оқуға алдың ала тапсырма беріледі. Егер оқушы өз қалауымен белгілі бір шығарманы тандай алмаса, онда мұғалім өзі ұсынады. Үзінді ұзақ болмауы керек және кітаптың негізгі идеясын ашуға септігін тигізетіндей болуы керек. Тағы бір ескеретін жай — үзінді оқитын оқушы оны кібірткітпей, түсінікті етіп, анық және мөнерлеп оқи алуы шарт. Өйткені мөнерсіз оқылғанды оқушылар тыңдамайды.

Оқушыны көркем шығармамен тікелей таныстырудың екінші жолы — көркем фильмдерден үзінділер көрсету. Қазақ әдебиетінің тандаулы шығармаларының дені кино-

фильмдерге түсірілген. Олар анда-санда теледидар арқылы көрсетіледі. Қазіргі аудиовизуалды техниканың жетілген кезінде көрнекіліктің осы түрін қолданып сабақ жүргізуге мектептің басым көпшілігінде мүмкіндік бар. Бұған қатысты ескеретін жай — үзінді көрсету бір фильмді сабақ бойы көріп шығуға ұласып кетпеуі керек. Өйткені бұл тақырыпта ондаған авторлардың аттары мен шығармалары аталатынын мұғалім естен шығармағаны жөн.

Осы тақырып бойынша алға тартылатын мәселенің ең үлкені — тоқырау жылдарының көркемөнеріндегі негізгі идеялық бағыт туралы. Мұғалім осы сабақ арқылы аталған кезеңдегі көркемөнердегі тақырып шектеулілігінің, атап айтқанда, ауыл өмірінің, отбасы мен ошақ қасындағы оқиғалардың көп суреттелуінің мәнін аша білуі керек.

“Ауылшылдық” деп аталған құбылыстың Кеңес билеген тұста жүргізілген әлеуметтік саясаттан өрбігендігінің сыры ашылуы керек. Өнердегі “ауылшылдық” — экономикалық, әлеуметтік саясаттағы бағыттың іс жүзіндегі көрінісі. Жергілікті ұлт өкілдерін қалаға жолатпау, өнеркәсіптен аулақтату, “алыс” аудандарда, механикаландыру деңгейі төмен мал шаруашылығында тұрақтандыруға тырысу коммунистік билік басшыларына өз діттегеніне жетуге мүмкіндік берді. Нәтижеде қазақ өнері де шектеулі дүниетанымның көркемөнердегі көрінісі деңгейінде қала берді.

Сабақтың екінші бөлімін — өнер туралы материалды оқыту әдісін түрлендіру жөнінен мұғалімнің мүмкіндігі өте мол. Бұл жерде аталған өнер қайраткерлерінің портреттеріне қоса, композиторлардың таспаға жазылып алынған шығармаларын, суретшілер полотноларының түрлі түсті бояулы көшірмелерін пайдалануға болады. Осы тақырыптың материалын тыңдату, көрсету кезінде компьютердің көмегі орасан зор.

Көркемөнерге қатысты өзекті мәселе ретінде жастардың ұлттық өнермен таныстығының әлсіздігіне де тоқталып өтуге болады. Осы тақырыпты негізге ала отырып, жастардың талғамы мен оның көркемөнер туындыларын жасау үстіндегі ізденістері де ескерілуі керек. Сабақты әңгіме түрінде немесе пікірталас түрінде де өткізуге болады. Пікірталас мына сұрақтар төңірегінде өрбуі мүмкін:

1. Классикалық музыкаға қалай қарайсың, оларды ұнатасың ба? Ұнатсаң, қандай композитордың қандай шығармасын атай аласың? Оны кім немесе қай өнер ұжымы орындайды?

2. Саған қазақ эстрада жұлдыздарынан кім, несімен ұнайды? Шетелдік эстрадаға қалай қарайсың? Ұлттық эстрада өнерінің қандай деңгейде болғанын қалайсың?
3. Қазақ өндерінің арасында ауыл, ауылға шақыру немесе туыстар туралы неге көп айтылады? Бұл жақсы ма, жаман ба? Өзге халықтарда (еуропалық елдерде) аталған тақырыптар неге ұшыраспайды?
4. Бейнелеу өнері туындыларынан саған қандай суреткердің қай шығармасы ұнайды? Әлде бейнелеу өнеріне көңіл аудармайсың ба? Оның себебі не деп ойлайсың? Бейнелеу өнерінің рухани жетілуге септігі жоқ деп есептейсің бе? Мұражайларға барып көрдің бе? Болсаң қайсысында? Онда көңіліңді селт еткізген ештеңе болған жоқ па?
5. Жалпы өнердің қандай болғанын қалайсындар?

Осы тақырыпты өткен кезде мұғалімнің қатты ескеруге тиісті бір мәселесі — оқушыларды мұражайға, көрмелерге апару. Бұл тұрғыда Алматы мен Астананың, ірі облыс орталықтарының мүмкіндіктері мол. Оқушы жылына кем дегенде 4 рет мұражайлар мен көрмелерге қатынасуы керек.

Көркемөнердің дамуын сипаттайтын тақырыптар сынып-сабақ жүйесіндегі регламенттелген шеңберге сыймайды. Мұндай материалдарды мектеп орналасқан елді мекеннің мүмкіндігіне қарай мұражайда, өнер ордаларында өткізуге болады. Сабақты, мүмкіндігінше, өнер адамдарымен кездесу түрінде өткізудің әсері мол.

Үйге: § 43. Шығармалар жазу.

§ 44. 1986 ЖЫЛҒЫ ЖЕЛТОҚСАН ОҚИҒАЛАРЫ

Сабақтың мақсаты:

— 1986 жылғы Алматы оқиғасының себеп-салдары, сипаты, қозғаушы күштері мен маңызы туралы түсініктерін кеңейту, өміршіл-өкімшіл жүйенің іріп-шіріп бара жатқан принциптерімен таныстыру;

— ата-бабамыз армандаған тәуелсіздікті нығайтуға, Отанын сүюге, достыққа, ұйымшылдыққа тәрбиелеу;

— тақырыптың себеп-салдарлы байланыстарын табу, басты мәселені ажырата білуге және өз ойларын еркін айтып, қорытынды жасай білуге қалыптастыру.

Сабақтың түрі: аралас сабақ.

Сабақтың әдісі: интерактивті тақтамен тірексызба арқылы түсіндіру, сынақхат, блиц-турнир, тестілік жұмыс.

Көрнекі құрал: тірексызбалар, слайд, суреттер.

Сабақ барысы.

I. Ұйымдастыру.

II. Жаңа сабақ.

Жоспары:

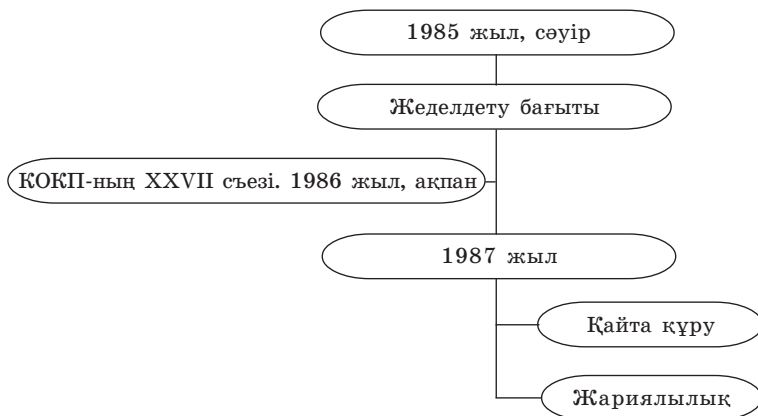
1. Бетбұрыс алдында қалыптасқан жағдай.
2. Демократияшыл жастар қозғалысының себептері мен басталуы.
3. Желтоқсан оқиғаларының сипаты.
4. Жаппай жазалау.
5. Желтоқсан оқиғаларының қорытындылары мен тарихи маңызы.

Сабақты бастамас бұрын оқушылардан Желтоқсан оқиғасы туралы не білетіні сұралады. Соңғы бөлік сабақ соңында толтырылады.

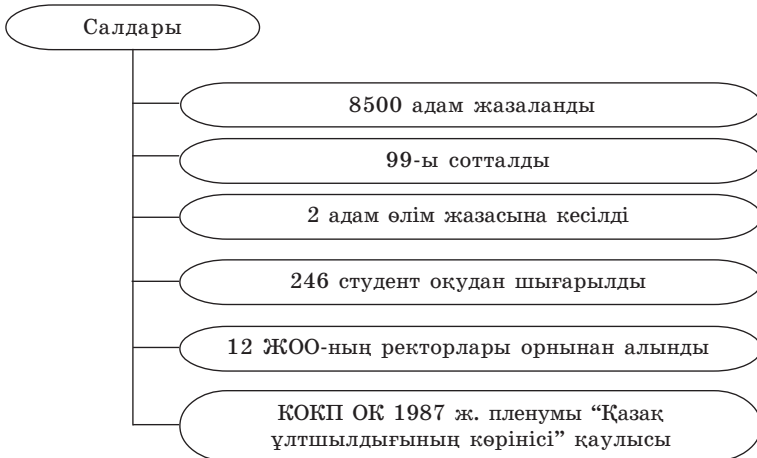
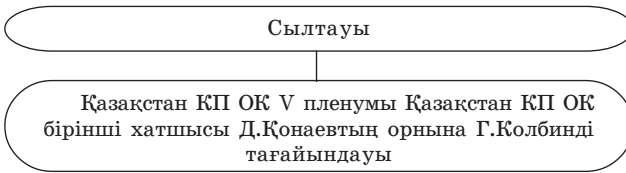
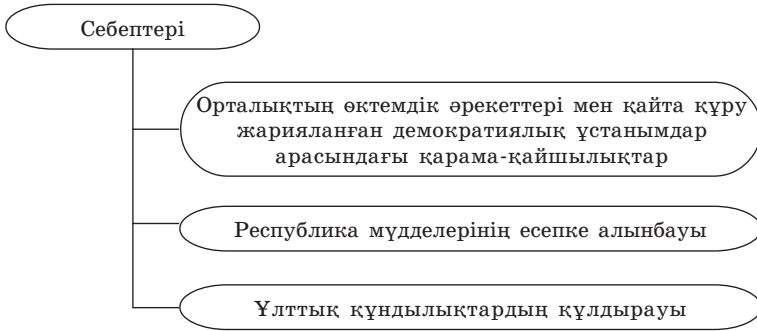
Білемін	Білгім келеді	Білдім

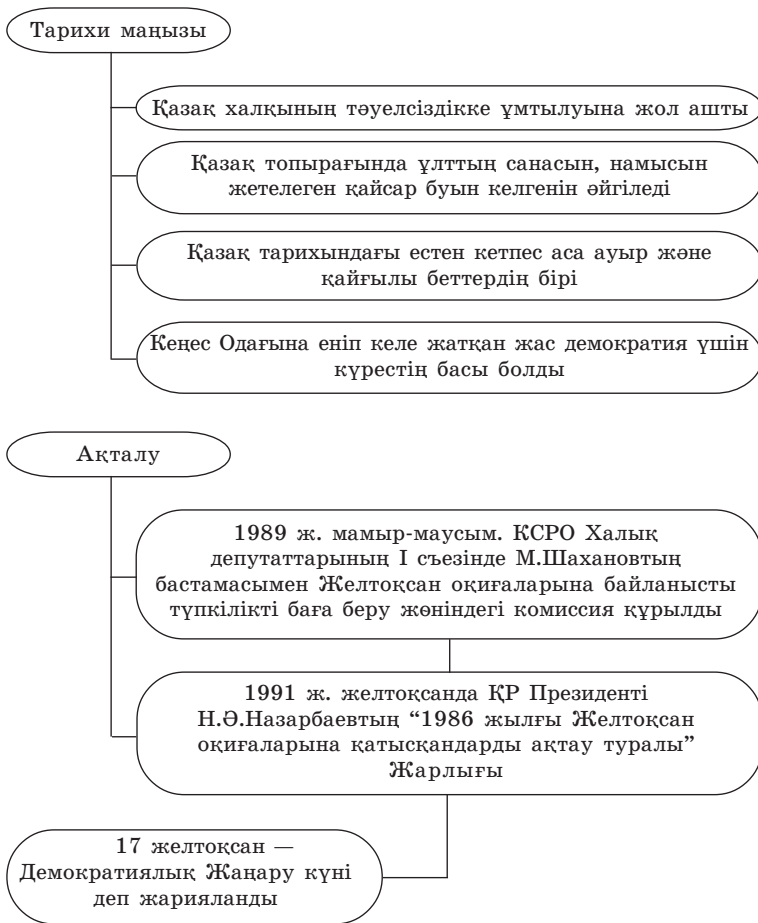
Сабақ тірексызбалар негізінде түсіндіріледі.

Дағдарыс

Желтоқсан оқиғасы

Ш. “Желтоқсан жұлдыздары” тақырыбында үш оқушы Қ.Рысқұлбеков, Л.Асанова, Қ.Айтмұрзаев туралы қысқаша хабарлама жасайды.

IV. Тарихи сынақхат.

1986 жылдың ақпанында болған КОКП-ның ... съезі жаңа саясат жүргізудің негіздерін айқындап берді. КОКП Орталық Комитетінің нұсқауымен 1986 жылы ... Қазақстан КП Орталық Комитетінің пленумы болды. Күн тәртібінде ... орнына орталық өкілінің ұсынысы бойынша ... сайлау ұсынылды.

Кілт сөздері: XXVII, желтоқсанның 16-сы күні, Қонаев, Қолбин.

V. Блиц-турнир: Жылдар сөйлейді.

1985 жыл, наурыз

1986 жыл, 16 желтоқсан

1986 жыл, 17 желтоқсан

Сандар сөйлейді

8500 адам

1720 адам

1200 адам

246 адам

99 адам

2 адам

VI. Тест

Үй тапсырмасы мен жаңа сабақ бойынша оқушылардан тест сұрақтары алынады. Интерактивті тақтаға жазылған дұрыс жауабы бойынша оқушылар тест сұрақтарын тексеріп, бағалайды.

I нұсқа

1. М. Горбачев экономиканы дамытуды жеделдету бағытын қашан жариялады?

а) 1985 ж., наурыз;

ә) 1985 ж., сәуір;

б) 1986 ж., сәуір;

в) 1987 ж., қыркүйек.

2. “Халық қаһарманы” атағын алған желтоқсан құрбаны:

а) Л. Асанова;

ә) Е. Сыпатаев;

б) А. Мұхамеджанова;

в) Қ. Рысқұлбеков.

3. Республика жазушыларының ішінен Социалистік Еңбек Ері атағын алған жазушы:

а) Ғ. Мүсірепов;

ә) Ж. Молдағалиев;

б) Ә. Нұрпейісов;

в) І. Есенберлин.

4. “Қыз Жібек” фильмінің режиссері:

а) Ш. Айманов;

ә) Т. Теменов;

- б) С.Қожықов;
в) Ф. Мансұров.
5. О.Сүлейменовтің “Адамға табын, Жер енді” атты поэмасы қашан жазылды?
а) 1975 ж.;
ә) 1978 ж.;
б) 1965 ж.;
в) 1961 ж.
6. Желтоқсан оқиғасына қатысқаны үшін қанша адам сотталды?
а) 99;
ә) 102;
б) 95;
в) 150.
7. 1986 ж. Желтоқсан оқиғасының болу себебі:
а) Орталықтың өктемдік әрекеттері мен қайта құру жариялаған демократиялық ұстанымдар арасындағы қайшылықтар;
ә) республика басшылығының өзгеруі;
б) ел экономикасының төмендеуі;
в) Қазақстанның сыртқы саясаттағы беделінің төмендеуі.
8. Н.Ә.Назарбаевтың “1986 ж. 17-18 Желтоқсан оқиғаларына қатысқаны үшін жауапқа тартылған азаматтарды ақтау жөнінде” Жарлығы қашан шықты?
а) 1990 ж.;
ә) 1991 ж.;
б) 1988 ж.;
в) 1989 ж.
9. Қ.Рысқұлбековке қандай айып тағылды?
а) “алаңға жастарды бастап апарды”;
ә) “ұлтшыл”;
б) “Жасақшы Савицкийді өлтірді”;
в) жауаптардың барлығы дұрыс.
10. 1980 жылдарға таман республика тұрғындарының қаншасы теледидар көре алатын болды?
а) 80%;
ә) 62%;
б) 50%;
в) 75%.

II нұсқа

1. Қайта құру мен қоғамды демократияландыру үрдісіне қадам қашан жасалды?
 - а) 1985 ж.;
 - ә) 1986 ж.;
 - б) 1987 ж.;
 - в) 1988 ж.
2. 17 желтоқсан республикада қандай күн деп аталады?
 - а) “Президентті бүкілхалықтық сайлау”;
 - ә) “Демократиялық жаңару”;
 - б) “Халықтар бірлігі, татулық”;
 - в) “Ұлттық аза тұту”.
3. “Қан мен тер” трилогиясының авторы:
 - а) Ғ.Мүсірепов;
 - ә) Ж.Молдағалиев;
 - б) Ә.Нұрпейісов;
 - в) І.Есенберлин;
4. “Атаманның ақыры” фильмінің режиссері:
 - а) Ш.Айманов;
 - ә) Т.Теменов;
 - б) С.Қожықов;
 - в) Ф.Мансұров.
5. Әл-Фарабидің туғанына 1100 жыл толуы қай жылы атап өтілді?
 - а) 1968 ж.;
 - ә) 1970 ж.;
 - б) 1980 ж.;
 - в) 1998 ж.
6. Желтоқсан оқиғасына қатысқаны үшін қанша адам өлім жазасына кесілді?
 - а) 10;
 - ә) 5;
 - б) 2;
 - в) 3.
7. Желтоқсаншыларды жазалау үшін Орталық Комитет қандай жоспар құрды?
 - а) “Бұрқасын — 86”;
 - ә) “Дауыл — 86”;
 - б) “Шөлдегі боран”;
 - в) “Желтоқсан — 86”.
8. Желтоқсан оқиғасының тарихи маңызы:
 - а) партиялық басшылық қатесін түзетті;

- ә) қоғамдағы экономикалық дағдарыс жойылды;
- б) Қолбин республика басшылығы қызметінен алынды;
- в) қазақ халқының тәуелсіздікке ұмтылуына жол ашты.

9. 1989 ж. КСРО Халық депутаттарының І съезінде Желтоқсан оқиғаларына әділ баға беруді талап етіп сөз сөйлеген:

- а) Ш.Мұртаза;
- ә) М.Шаханов;
- б) О.Сүлейменов;
- в) М.Мағауин.

10. Желтоқсан батыры Қ.Рысқұлбеков кесілген ату жазасы үкімі 20 жыл бас бостандығынан айыру жазасымен қашан ауыстырылды?

- а) 1988 ж.;
- ә) 1989 ж.;
- б) 1987 ж.;
- в) 1986 ж.

11. Желтоқсан оқиғасына қатысқан жастардың әрекеті партия басшыларының таралынан қалай бағаланды?

- а) “Космополит”;
- ә) “Қазақ ұлтшылдығы”;
- б) “Қазақ патриоттары”;
- в) “Социализмге жат көрініс”.

12. 1978 жылы республикада қанша кітапхана жұмыс жасады?

- а) 15 мыңнан астам;
- ә) 29 мың;
- б) 35 мыңға жуық;
- в) 19 мыңнан астам.

VII. Қорытындылау. “Білемін, білгім келеді, білдім” тапсырмасы бойынша кесте толтыру.

VIII. Үй тапсырмасы. 1986 жылғы Желтоқсан оқиғасы тақырыбына тарихи эссе жазу.

**§ 45-46. ҚОҒАМДЫ ЖАҢА RTU ШАРАЛАРЫ.
ДЕМОКРАТИЯЛАНДЫРУ ҮРДСІНІЦ ЖАЛҒАСУЫ**

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: кадр саясаты, тіл саясатын жүргізудегі түбегейлі өзгерістер. Қайта оралған есімдер. Кеңес Одағының сыртқы жүйесіндегі өзгерістер. Қарағанды, Жаңаөзен

оқиғалары туралы түсіндіріп, оқушылардың ойлау қабілетін арттыру.

Сабақтың типі: кіріктірілген сабақ.

Сабақтың әдісі: баяндау, түсіндіру, дәлелдеу.

Сабақтың жемісі: Өткен сабақты пысықтау сұрақтары:

1. Қазақстандағы 1986 жылғы желтоқсан оқиғаларының себептері қандай?

2. Шеруге шыққандарды қалай жазалады?

3. Жас демократ Қ.Рысқұлбеков туралы не білесіңдер?

4. Желтоқсан оқиғаларының тарихи маңызы неде?

5. Қазақстанның жаңа басшысы Г.Колбин шын мәнінде генерал-губернатор миссиясын қалай атқарды?

Жаңа сабақтың жоспары:

1. Қоғамды жаңарту шаралары.

2. КСРО-ның ішкі саясатының өзгеруі.

3. Демократиялық бағыт.

Мұғалімнің сөзі: “1986—1991 жж. аралығындағы 5 жыл ішінде Қазақстан Ресейдің құрсауынан шығып, дүниежүзіндегі іргелі мемлекеттермен терезесі тең, тәуелсіз елге айналды, бірақ қысқа мерзім ішінде ауыр кезеңнен, маңызды жолдан өтті. Осылайша КОКП Орталық Комитетінің ішкі саясаты жүзеге аспады. КСРО Халық депутаттарының І съезінде Г. Колбин басқа қызметке ауыстырылды.

1989 жылдың маусымында Қазақстан КП Орталық Комитетінің бірінші хатшылығына Н.Ә.Назарбаев тағайындалды. Ол Кеңестік кеңістікте экономикалық-мәдени интеграцияның іске асырылуына көп көңіл бөлді. Мысалы, кадр саясаты, тіл саясаты мәселесі; жазықсыз айдалып, сотталған мәдениет қайраткерлердің есімдерін қайта оралту, жаңарту туралы қаулылар қабылданды.

Атап айтқанда: 1) 1989 ж. қыркүйек айында “Қазақ КСР-індегі тілдер туралы Қазақ КСР-інің заңы” қабылданды.

2) 1988 ж. Қазақстан КП Орталық Комитетінің қаулысымен 1930—1950 жылдары жазықсыз жазаға ұшыраған қазақ зиялыларын ақтау туралы шаралары жүзеге аса бастады.

Ш.Құдайбердіұлы (1858—1931).

Ж.Аймауытов (1889—1931).

А.Байтұрсынұлы (1873—1937).

М.Дулатұлы (1885—1935)

М.Жұмабаев (1893—1938)”.

Мұғалімнің нұсқауымен бес арыстың өмірі мен қызметі туралы оқушылар қысқаша хабарлама жасайды.

3) Мұғалім: “1989 жылы жаңадан сайланған КСРО Халық депутаттарының I съезінде саяси, экономикалық-әлеуметтік және рухани дамудың көлеңкелі жақтарының беті ашылып, одақтас республикалардың мемлекеттік құқықтарын қайта қарау мәселелері көтерілді. Бұл Одақтық республикалардың Кеңес Одағының құрамынан шығуының бастамасы болды. Балтық жағалауындағы, Кавказдағы республикалар өздерінің тәуелсіздіктерін жариялады.

Сонымен, балалар, КСРО-да түбегейлі өзгерістер болды. Ал Қазақстанда 1989 жылдың күзінде Қазақстанның Жоғарғы және жергілікті Кеңестерінің сайлауы өтті. Кеңестер алғаш рет өздерінің заңдарын шығарып, елде қоғамдық, саяси бірлестіктер құрыла бастады”.

Оқушылардың рефераттары.

1. Невада — Семей антиядролық экологиялық қозғалысы.

2. Славян қоғамы, немістердің “Видергебурд” ұйымы.

3. “Азат” азаматтық қозғалысы.

4) Оқушылардың келесі тобы 1989 ж. болған Қарағанды шахтерлерінің ереуілі және Жаңаөзен оқиғалары туралы мәліметтер жасап, түсіндіреді.

Сонымен қатар 1991 ж. Оралда болған оқиғаларға тоқталып, сипаттамалар жасайды.

Сабақты мұғалім қорытындылайды: “КСРО-дағы революциялық толқулар тоталитарлық режімді жұлып тастап, демократиялық үрдістердің дамуына ықпал етті. КСРО басшылары халықтардың қоғамдық дамуы мен өмір салтын өздері дербес таңдап алу құқығын мойындауға мәжбүр болды. Осылайша, Қазақстан КСРО-ның құрамынан шығып, 1991 ж. Тәуелсіз Республика болып жарияланды”.

Үйге: § 45-46. Тест құрастыру.

§ 48-49. ТӘУЕЛСІЗДІК ЖОЛЫНДАҒЫ ҚАДАМ. ЕГЕМЕНДІК ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ САЯСИ ДАМУ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: орталықтан бөліну тенденциялары, президенттік институттың енгізілуі, егемендіктің жариялануы, оның маңызы мен нәтижелері, 1991 жылғы тамыз бүлігі

және Қазақстан Компартиясының таралуының маңызы мен мәні туралы мәліметтер беру арқылы оқушылардың ойлау қабілетін арттыру.

Сабақтың типі: сөйлесу — ойтүрткі сабағы.

Сабақтың әдісі: баяндау, түсіндіріп дәлелдеу.

Жаңа сабақты түсіндіру, баяндау жолдары:

1. Мұғалім сөзі — орталықтан бөліну, шығу үрдістерінің белең алуы мен президенттік институттың енгізілуі туралы мәлімет беруі.

2. Оқушылар сөзі — Қазақ КСР-інің мемлекеттік егемендігі туралы Декларацияның қабылдануы; 1991 жылғы тамыз бүлігі туралы; коммунистік партияның ақыры және оның таратылуы туралы қысқаша хабарламалар жасап талдау.

1-оқушы: “1990 ж. 25 қазанда Жоғарғы Кеңес “Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының егемендігі туралы Декларация” қабылдады, яғни Қазақстанның мемлекеттік егемендігі жарияланды”.

2-оқушы: “Қазақстанның алдағы уақыттағы ұстанымдары белгіленді. Олар: 1) меншік құқығына ие болу (суға, жерге, табиғат ресурстарына);

2) ең алдымен республиканың тұтастығын сақтау; өзін-өзі басқару жүйесіне көшу туралы заңдар қабылдау;

3) тұтас парламенттік, президенттік аппарат құру, олардың халықаралық, ішкі-сыртқы саясатта еркін қимыл-өрекеттер жасауына бағыт жасау;

4) Қазақ КСР-і Президентінің жарлықтары:

а) Қазақстан КСР-інің Қауіпсіздік Кеңесін құру;

ә) Қазақстан үкіметінің құзырына мемлекеттік кәсіпорындар мен мекемелерді беру;

б) Қазақ КСР-інің алтын және алмас қорын Қазақстан үкіметінің құзырына беру;

в) Қазақ КСР-інің сыртқы экономикалық байланыстар қызметінің тәуелсіздігін қамтамасыз ету;

г) Одақтық министрліктердің үстемдігін жойып, республиканың ішкі-сыртқы саясаттағы тәуелсіздігін мойындап, оған жол ашу.

Қазақстан 1990—1991 жж. Беларусь, Өзірбайжан, Өзбекстан, Украина, Қырғызстан және Ресей сияқты одақтас республикалармен экономикалық өзара достық және ынтымақтастық туралы келісімшарттар жасады”.

Сабақты мұғалім қорытындылайды.

Үйге тапсырма: § 48-49.

§ 51. ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ТӘУЕЛСІЗДІГІН ЖАРИЯЛАУЫ ЖӘНЕ ТМД-НЫҢ ҚҰРЫЛУЫ

Сабақтың мақсаты:

— Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігінің жариялануы туралы мағлұмат беру; тәуелсіздіктің тарихи және халықаралық маңызын ашу; ТМД-ның құрылуы туралы баяндау;

— отаншылдық, демократизм идеяларына баулу;

— тарихи балама жолдың болу мүмкіндігін қарастыра отырып, қоғамның даму диалектикасына ой жүгірту.

Көрнекі құралдар: КСРО-ның саяси картасы; “Қазақтың ұлттық мемлекеттігін қалпына келтіру кезеңдерін”, “Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылуын” көрсететін кестелер.

Қосымша материал: “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы” Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңының мәтіні (“Қазақстан тарихы” хрестоматиясынан).

Сабақтың типі: “ойтүрткі” сабақ.

Сабақтың әдісі: өзара белсенділікті арттыру әдісі (“Маңызына қарай тіз”, “Кім жылдам?”), баяндау және құжатпен жұмыс.

Базалық білім: 1990 жылдың күзінен 1991 жылдың қысына дейін КСРО шеңберінде болған саяси оқиғалар осы сабақты түсіндіру үшін базалық білім бола алады. Оларға Қазақстанның мемлекеттік егемендігін жариялауы, Тамыз бүлігі кезінде Қазақстанда болған оқиғалар, КСРО-ның ыдырауы, Тәуелсіз мемлекеттер одағының құрылуы, Қазақстанда қалыптасқан саяси ахуал туралы мағлұматтар жатады. Жаңа тақырыпты түсіндіруді бастаудан бұрын осыларды еске түсіріп алған жөн.

Тірек ұғымдар: “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы” Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңы; тәуелсіздіктің тарихи маңызы; Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы (ТМД).

Сабақтың нәтижесі: оқушылар “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы” Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңының заңды қуатын түсінеді; тәуелсіздіктің қандай жағдайда қабылданғанына баға бере алады; Қазақстан Республикасының мемлекеттік

тәуелсіздік алуының тарихи және халықаралық маңызын, ТМД-ның қашан және қалай құрылғанын, оған қандай мемлекеттер мүше болып кіргенін (кірмегенін) ажыратып бере алады.

Сабақтың барысы. Мұғалім алдымен Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздік алуының алғышарттарына қысқаша тоқталады. Тақырыптың маңыздылығы мен мазмұнына сай бұл сабақ эмоциялы және салтанатты жағдайда өтуге тиіс. Өйткені бұл тақырыптың өзіндік ерекшелігі бар. Тақырыпта ел тарихындағы аса ірі саяси оқиға — Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін алуы туралы баяндалады. Осы тақырыпты өту арқылы оқушылар отандық тарихтағы ұлттық мемлекеттің қайта қалпына келтірілуіндегі төрт ірі оқиғаның — 1920 жылы Қазақ Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасының, 1936 жылы Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының құрылуы, 1990 жылы Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының мемлекеттік егемендігін жариялауы, ал 1991 жылы Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін алуының — тұтас бір саяси оқиғаның төрт кезеңі, ал тәуелсіздіктің сол төрт кезеңнің соңғысы қорытындылаушы оқиғасы екендігін терең түсінуі керек.

Мұғалім төмендегі 16-кестені пайдаланып оқушыны тарихқа саяхат жасата отырып, қазақ халқы ғасырлар бойы ансаған, Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін жариялаған күнге — 1991 жылдың 16 желтоқсанына алып келеді.

Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін жариялауының тарихи маңызын түсіндіруді оқушылардың өзара белсенділігін арттыру әдісі шеңберінде қолданылатын маңызына қарай тізу деп аталатын жұмыс түрін қолданып жүзеге асыруға болады. Ол үшін оқушыларға мынадай тапсырмалар беріледі: оқушылар кітаптың сол тақырыпшасын мұқият оқып шығып, Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін жариялаудың маңызын сипаттап, өте қысқа және дәл тіркестермен, тезистік стильде жазып шығады. Жазғандарын олар маңызына қарай ретпен орналастырады. Бұған қатысты ескеретін екі жай бар. Олардың біріншісі — оқушылар осы тақырыпшаның алғашқы екі азатжолындағы тәуелсіздіктің қалай келгені және оған кімдердің үлес қосқаны туралы материалдарды шатастырмауы керек. Мәселеге тура қатысы бар материалды оқушылар соңғы

Қазақтың ұлттық мемлекетігін қалпына келтіру кезеңдері

1920 ж., 26 тамыз	1936 ж., 5 желтоқсан	1990 ж., 25 қазан	1991 ж., 16 желтоқсан
Қырғыз (Қазақ) Автономиялы Кеңестік Социалистік Республикасын құру туралы декреттің жариялануы	КСРО Кеңестерінің Төтенше VII съезінде КСРО Конституциясының қабылдануы. Онда Қазақстан Кеңестік Социалистік Республика мәртебесіне ие болды	Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің “Қазақ КСР-інің мемлекеттік егемендігі туралы” Декларация қабылдауы	Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігі туралы” Қазақстан Республикасының Конституциялық Заңын қабылдауы

үш азатжолдан табады. Екіншісі — тұжырымдар өте қысқа және нақты, мазмұны жағынан бірін-бірі қайталамайтын болуы және алты пункттен аспауы керек.

Сонда Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін жариялаудың тарихи маңызы төмендегідей ретпен тұжырымдалады:

— Қазақстан жеке мемлекет ретінде әлемдік қауымдастық құрамына енді;

— шикізат базасы, арзан еңбек күші ретінде қолданылып келген республика экономикасы нарық қатынастары негізінде экономикалық өрлеу жолына түсті;

— қазақ халқы ұлт ретінде жойылып кетуден құтылды, ұлттық нышандар қайта жаңғыра бастады;

— Қазақстан халқы азаматтық еркіндікті, әлеуметтік теңдікті сезінді, демократизмге жол ашылды;

— тарихи “ақтандақтардың” сырлары ашылды, жазықсыз жазаланғандар ақталды;

— шетелдерге тентіреп кетуге мәжбүр болған Қазақстан азаматтарына тарихи Отанына қайта оралуға жол ашылды.

Бұл жерде мұғалім сыныптың (жекелеген оқушының) дайындық деңгейін ескере отырып, тұжырымдарды оқулық мәтініндегі тіркестерді теріп алуға немесе идеяны алып отырып, өз сөзімен тұжырымдап жазуға ерік береді.

Келтірілген пункттердің маңызына қарай орналастырылуы төңірегінде пікірталас туады. Енді әр топ өз жұмыстарының

дұрыстығын дәлелдейді. Олардың бірі — мәселені алдымен мемлекеттік, ұлттық, содан кейін экономикалық мүдделер тұрғысынан қарау (оқулықтағыдай), екіншісі — мемлекеттік экономикалық-ұлттық ретімен (осы әдістемедегідей) немесе тұжырымдарды басқаша ретпен орналастыруы мүмкін. Тақырыпшаны қорытындылай келе, мұғалім оқушыларды тәуелсіздіктің тарихи маңызын осы әдістемелік құралдағыдай орналастырудың дұрыс екендігіне жетелеп өкелуі керек.

Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздік алуының халықаралық маңызын бөлек атап, өзінше мән беріп оқытқан жөн. Бұл жерде оқушылардың назарын аударатын сол уақытқа, кезеңге сай айтылар екі мәселе бар. Олардың біріншісі — Еуразия құрлығында жаңа демократиялық жолмен өрлеу бағытын ұстанған мемлекеттің пайда болуы болса, екіншісі — аумағында атом қаруы орналасқан мемлекет ретінде Қазақстанның әр қадамына әлем саясатшыларының жіті көз тігуі және Қазақстанның атом қаруын таратпау жөніндегі Декларацияға қосылатыны болып табылады.

“Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылуы” атты төртінші тақырыпшаны шартты түрде “Кім жылдам?” деп аталатын ойын түрін (жұмыс түрінің атын басқаша қоюға да болады) жүргізіп түсіндіруге болады. Ол үшін оқушыларға алдымен мына 17-кестені тез толтыру тапсырылады.

17-кесте

**Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының құрылуы
(1991 жыл, 21 желтоқсан, 17⁰⁰ сағат)**

ТМД-ға мүше болған бұрынғы одақтас республикалар	ТМД-ға мүшелікке енген республикалар	Ядролық қаруға қатысты бірлескен шаралар жүргізу туралы келісімге қол қойған елдер

Бұған мынадай сұрақтар қосу арқылы тақырыпты толықтыруға болады:

— ТМД-ға бұрынғы Кеңес Одағының құрамында болған қандай елдер кірмей қалды?

— ТМД құрылуының маңызы неде?

— ТМД-ның қазіргі күйі қандай?

Үйге: § 51. Кестелерді толтыру.

§ 52–54. 1993 ЖЫЛҒЫ ЖӘНЕ 1995 ЖЫЛҒЫ
КОНСТИТУЦИЯ. ДЕМОКРАТИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ ДАМУЫ

Сабақтың мақсаты.

Жоғарғы Кеңес, 1993 жылғы Конституция, парламенттің дүниеге келуі, Президенттің өкілдік мерзімінің ұзартылуы, 1995 жылғы Конституциясының айырмашылығы мен маңызы туралы және Қазақстан халықтарының Ассамблеясының құрылуы туралы қысқаша мәліметтер беру.

Сабақтың түрі: кездесу сабағы. Ол үшін құқықтану пәні бойынша институттың ғалымдарын шақырып, кездесу сабағын ұйымдастыру.

Сабақтың әдісі: пәнаралық байланыс, яғни тарих сабағын қоғамтану және заң ғылымымен байланыстыру.

Сабақтың жемісі: алдын ала берілген тапсырмалар бойынша келген қонақтарға сөз беріледі. Олар төмендегі жоспарлар бойынша түсіндіреді:

1) 1993 жылғы және 1995 жылғы Конституциясының айырмашылығы мен маңызы;

2) Қазақстан халықтарының құқықтары мен міндеттері;

3) сайлау жүйесінің енгізілуі және Қазақстан парламентінің құрылу жүйесі;

4) Қазақстан халықтарының Ассамблеясының құрылу тарихы мен маңызы.

Оқушылардың келген қонаққа қоятын сұрақтары:

1) Үштармақты билік жүйесі деген не?

2) Мемлекеттік тәуелсіздікті нығайтатын қандай заңдар мен құжаттар қабылданды?

3) Парламенттік республика мен президенттік республиканың айырмашылығы неде?

4) Кәсіпқой парламент дегенді қалай түсінуге болады?

5) Демократия мен демагогия арасындағы айырмашылық қандай? Осы сұрақтарға келген заңгер ауызша түсініктеме береді.

Мұғалімнің қорытынды сөзі: “Сонымен, балалар, Қазақстанда президенттік-парламенттік басқару жүйесі орнықты. 2007 жылғы 8 тамыздағы кезектен тыс сайлаудың қорытындысы бойынша “Нұр Отан” Халықтық-демократиялық партиясы 88% дауысты жеңіп алды.

2) 2011 жылы мерзімінен бұрын президент сайлауы өткізілді. Осы сайлауда Н.Ә.Назарбаев 95,55% дауысқа ие болып қайтадан сайланды.

3) 2012 жылдың 16 қаңтарында парламент сайлауы өткізілді. Сайлауға сол кезде тіркеуде болған 7 партия қатысты.

Сайлау қорытындысы бойынша “Нұр Отан” партиясы 80% дауысқа ие болып, жеңіске жетті. Бұған қоса “Ақжол” және Қазақстан Коммунистік-халықтық партиясы да 7%-дан артық дауыс жинап, өз мүшелерін парламентке өткізді.

Үйге: § 52—54.

§ 55. НАРЫҚТЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ОРНЫҒУЫ

Сабақтың мақсаты:

— оқушыларға экономикалық реформалар, нарық және нарықтық қатынастар, нарықтық экономикаға көшудің объективтік қажеттігі туралы мағлұматтар беру; ұлттық валютаны енгізудің маңыздылығын ашып көрсету;

— демократизмге тәрбиелеу;

— оқушылардың дүниеге, қоғамға көзқарасын бүгінгі өмірмен байланыстыра отырып өзін дамытуға үйрету.

Сабақтың типі: пәнаралық байланыс сабағы.

Сабақтың әдісі: сабақты оқушыларды қатыстыра отырып түсіндіру, өз ойларын бүгінгі өмірмен байланыстыра ауызша талдау және негізгі мәселелерін жазғызу тәсілдері көмегімен оқыту.

Көрнекі құралдар: өнеркәсіп өнімінің мөлшерін көрсететін кесте; қосымша газет материалы; Президент Н.Назарбаевтың “Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы” (“Қазақстан — 2030”) атты халыққа жолдауы.

Жаңа сабақтың жоспары:

а) нарық туралы түсінік;

ә) нарық — экономиканың негізі;

б) нарықтық экономикаға көшудің объективтік қажеттілігі;

в) Қазақстан Республикасындағы экономикалық реформалардың маңызы;

г) ұлттық валютаның айналысқа енгізілуі.

Жаңа сабақты жоғарыда көрсетілген жоспарлар бойынша түсіндіре отырып, оқушыларға жаңа сөздерді жазғызу және оларды қатыстыра отырып талдау жасау.

Сабақтың барысы. Сабақты түсіндіру және қорытындылау кезінде мынадай мәліметтер мен деректерге тоқталу

және жазғызу керек: Нарық дегеніміз — өнім шығарушылар мен өнімді тұтынушылардың, сұраным мен ұсыныстың арасындағы қатынас, олардың өзара тығыз байланысы. Нарық — экономикалық өмірдің өзегі және демократияландырудың негізі. Нарық жағдайында мемлекеттік меншік азайып, ол көп түрлі меншікке айналады. Нарық — адамдарды тиімді еңбек етуге, ынтымаққа, бірлікке бағыттайды, ғылыми-техникалық ілгерілеушілікті одан әрі дамытып, өнімді бәсекеге жетуге ынталандырады. Ілгерілеушілік үрдіс неғұрлым жоғары болған сайын бәсеке жоғарылай түседі, олардың саны көбейіп, тиімділігі артады. Еңбек өнімділігі де арта түседі.

Мұғалімнің сұрағы: “Нарық жағдайында экономикада қандай өзгерістер болуы мүмкін?”

Оқушылардың жауабы.

1-оқушы: “Ең негізгісі қоғамдық меншіктің экономикадағы үлесі азаяды, аралас меншіктер мен жекеменшіктер пайда болады. Ол үшін меншікті мемлекеттен ажырату, жекешелендіру және дамыту керек. Нарықтық қатынас тауар өндірушілердің дербестігін, шаруашылық бостандығын қамтамасыз етеді. Нарықтық қатынасқа көшу үшін республикада экономикалық реформа жүргізілуі керек.

Жекешелендіруді жүзеге асыру үшін сауда, қоғамдық тамақтандыру, тұрмыстық мекемелер, үйлер аукциондар арқылы ұжымдарға, жеке азаматтарға сатылады. Соның нәтижесінде кооперативтер, ұсақ ұжымдар, шеберхана, дүкен меңгерушілері пайда болады.

Меншікті мемлекеттен ажырату, жекешелендіру көп түрлі меншікті қалыптастыруға әкелді. Қазір республикамызда көп түрлі, өзара тең меншіктер қалыптаса бастады, жеке кооперативтер, ұсақ, ұжымдық, мемлекетаралық, мемлекеттік шағын кәсіпкерлер, фирмалар, фермерлік, т.б. шаруашылық түрлері көптеп құрылған.

Меншік түріне қарамастан барлық тауар өндірушілерге дербестік, кәсіпкерлік бостандық берілуде. Мемлекет тарапынан олардың жұмысына араласпауға кепілдік берген”.

2-оқушы: “Нарыққа көшудегі шешуші фактордың бірі — өнімнің бағасы. Нарықта бағаны мемлекет реттемейді. Өз дербестігін алған әрбір тауар өндіруші өзінің өніміне бағаны өзі қоюға құқылы. Ол ұстаным бұзылса, оның дербестігі, ынтасы жойылады. Өкімет жанынан құрылған антимонополиялық комитет бақылау жұмысын атқарады, баға саясатын реттейді.

Нарықтық қатынастың құрамдас бөлігінің бірі — банк жүйесін реформалау. Республикада ондаған банктер құрылды. Олар мемлекет бақылауынан шығарылып, дербестігін алуда. Сондай-ақ жеке коммерциялық банктер де құрылған. Мемлекет нарыққа қаржы беру, салық, ақша-қаражат, валюталық және кедендік заңдылық арқылы әсер етеді.

Нарыққа өтудің келеңсіз құбылыстары да болады. Оның негізгілері — бағаның шексіз өсуі мен жұмыссыздық. Экономикалық реформада халықтың шеккен зиянын өтеу де қарастырылады, ол бағаның және халыққа қызмет көрсетудің қымбаттауымен, ақшаның құнсыздығымен байланысты.

Сонда қоғамның экономикалық өмірін реттеуші мемлекет емес, нарық болады”.

Мұғалімнің сұрағы: “Нарық жағдайындағы экономикалық құлдыраудың себебі неде?”

3-оқушы: “Мал шығынының өте көп болуы. Сонымен қатар экспорттың жайы және төлем дағдарысының күшейе түсуі. Қазақстан өнеркәсіп өнімдерін нарыққа шығарып пайда таба алмады. КСРО ыдырап кеткеннен кейін Қазақстанның өзіндік құны төмен астығына да сұраныс азайды. 1994 жылы егіс алаңы 6 млн га-ға қысқартылды”.

Сыныпқа тапсырма. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы Қазақстан экономикасында қалыптасқан ахуалын көрсететін кесте сызып, толтырындар.

18-кесте шамамен былай болуы керек.

18-кесте

1991 жылмен салыстырғанда 1992 жылы негізгі өнімдердің азаюы

Өнім шығару	14,8%
Электр қуаты	3,9%
Шойын қорыту	5,8%
Темір өндіру	20%

Мұғалім қорытынды жасайды: “Олай болса, балалар, экономикадағы бейберекет жағдайдың себептері КСРО-ның ыдырап кетуіне байланысты бұрынғы байланыстардың

үзіліп қалуы, өтпелі кезеңнің қиындықтары, экономикадағы бұрмалаушылық, бақылаудың әлсіреуі, сыбайлас жемқорлықтың етек алуы болды”.

1993 жылы 12 қарашада ҚР-ның Жоғарғы Кеңесі Төралқасының және Республика Министрлер Кабинетінің бірлескен мәжілісі өткізілді, оның шешімі бойынша 15 қарашада ұлттық валюта — теңгені айналысқа енгізу туралы жарлық шықты. Осы сәттен бастап еліміз ұлттық валютасы бар елге айналды. “Бұл Қазақстан мемлекетінің жаңа кезеңге көшкенін дәлелдейді”, — деп түсіндіре келе, мұғалім Н. Назарбаевтың сөзін оқиды: “Мұндай оқиға әр елдің тарихында тек бір-ақ рет болады. Барлығымыз өзіміздің ұлттық валютамызды енгізудің қаншалықты қажеттігін және жағдайдың төтенше сипаты мен себептерін түсіне білуіміз керек. Біз үшін оның экономикалық қана емес, саяси маңызы да аса зор”. Сөйтіп, балалар, ұлттық валюта — теңгенің айналысқа енгізілуінің әлеуметтік-рухани маңызы болды. Ұлттық валютаның енгізілуі Қазақстанның халықаралық аренадағы саяси беделінің де көтерілуіне ықпал етті”.

Сыныпқа қойылатын бекіту сұрақтары

1. Қазақстан экономикасының ұзақ тоқырауға ұшырауының себептері неде?
2. Ұлттық валюта қашан, қандай жағдайда енгізілді?
3. Ұлттық валютаның айналысқа енгізілуінің қандай маңызы болды?

Үйге тапсырма. § 55. Ұлттық валюта туралы әңгіме құрастырыңдар.

Мына ұғымдарға түсініктеме жазу:

- а) төлем дағдарысы;
- ә) дефолт;
- б) ұлттық валюта.

§ 56-57. ЖЕКЕШЕЛЕНДІРУ ҮДЕРІСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК САЛДАРЫ. ЭКОНОМИКАДАҒЫ ӨРЛЕУ

Сабақтың мақсаты:

— жекешелендіру үдерісінің кезеңдеріне, барысына, демографиялық және әлеуметтік ахуалдарға түсінік беріп, оқушылардың білімділік дағдысын арттыру; негізгі дата-ларды оқушылардың берік меңгеруін қамтамасыз ету;

— отаншылдық тәрбие;
 — материалдың мазмұнын толықтыра отырып, оқушының сезіміне, эмоциясына әсер етіп, оларды толғанысқа түсіріп, ойлау қабілетін арттыру.

Көрнекі құралдар: Дүниежүзінің саяси картасы; Қазақстанның физикалық картасы; “Қазақстанда жекеменшік шаруашылықтардың көбеюі” және “Қазақстан халықтарының демографиялық ахуалының өзгеруі” атты кестелер.

Базалық білімдер: социалистік қоғам кезіндегі мемлекеттік және жекеменшік; капиталистік қоғамдағы мемлекеттік және жекеменшік, экономиканың дамуы (“Қазақстан тарихы” және “Қазіргі дүниежүзі тарихы”, 9-сынып).

Тірек ұғымдар: жекешелендіру, оның түрлері, әлеуметтік салдары, демография, демографиялық ахуал.

Сабақтың типі: іздену сабағы.

Сабақтың әдісі: сұрақ-жауап әдісі.

Жаңа сабақтың жоспары:

1. Жекешелендіру.
2. Демографиялық ахуал.
3. Халық тұрмысы.

Сабақтың барысы. Алдымен мұғалім жекешелендіру туралы түсінік береді, оны оқушылар дәптеріне жазады. Келесі кезекте мұғалім “Қазақстанда жекеменшік кәсіпорындардың көбеюі” атты 19-кесте бойынша түсіндіріп, Қазақстан картасынан облыс, қала аттарын көрсетіп, оқушыларға дәптермен жұмыс жасатады. Интерактивті тақтаны пайдалану арқылы кестелерді (19-20) слайд түрінде көрсету.

19-кесте

Қазақстанда жекеменшік кәсіпорындарының көбеюі

Жекешелендіру кезеңдері	Жекешелендірілген нысандар
1	2
1991 жыл, I кезең	3500 кооператив 15000 шағын кәсіпорын 11000 фермерлік және жеке шаруа қожалығы 7000 кәсіпорын, оның 5000-ға жуығы сауда және қызмет көрсетуге арналған 160 банк 37 биржа

1	2
1994 жыл, II кезең	Республика халық шаруашылығындағы жекеменшік сектордың үлесі 90%-ға жетті 500000-ға жуық жеке бизнесшілерден тұратын кәсіпкерлер табы құрылды

Жекешелендіру және мемлекет иелігінен алу ұғымдарының анықтамаларын 9-сыныпқа арналған “Адам. Қоғам. Құқық” оқулығынан алу керек.

Мұғалім: “Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың “Қазақстан — 2030” атты халыққа жолдауында еліміздің экономикасын реформалаудың негізгі стратегиялық бағыттары анықталған. 7 түрлі бағыттың бірі — экономиканы дамытуда түбегейлі бетбұрыстар мен өзгерістер жасау. Қазақстан әлі КСРО-ның құрамында болып тұрған кездің өзінде кооперативтер мен кәсіпорындар туралы, жекешелендіру және мемлекет иелігінен алу туралы заңдар қабылданды. 1991 жылдың қыркүйегінде “Қазақ КСР-інде 1991—1992 жылдары мемлекеттік меншікті жекешелендіру және мемлекет иелігінен алу бағдарламасы” жасалып, жүзеге асырыла бастады.

Бұл бағдарламаны жүзеге асыру 2 кезеңге бөлінді.

Осы бағдарламаның I кезеңі бойынша жүргізілген жекешелендіру барысында қазақстандықтар ескі мемлекеттік меншікті таратып, жекеменшікті орнықтыра бастады. Қазақстандықтар өздерінің жекеменшік шаруашылықтарын жүргізді: шағын кәсіпорындар, жекеменшік дүкендер, шаштараздар, моншалар, сән ательесі, дәріханалар, емханалар, кафелер, мейрамханалар, т.б. Сондай-ақ ірі компаниялар, фирмалар, акционерлік қоғамдар, әртүрлі фермерлік шаруа қожалықтары құрыла бастады.

Ал II кезеңінде — 1994 жылдан бастап мемлекеттік тұрғын үйлерді жекешелендіру басталды. Республика азаматтары жан басына 100 купоннан алып, оны орта және ірі кәсіпорындар иелерінің біріне құю мүмкіндігіне ие болды. Азаматтардың жекешелендіру купондарын сатып алған акциялары жыл сайын белгілі бір мөлшерде үлес пайда түсіріп тұруға тиіс болды. Бірақ жекешелендіру купондары қағаз күйінде қалып қойды. Үлес пайда қайтарылмады”.

Экономиканы дамытудағы жекешелендіру үдерісін дамыту мүлдем басқаша бағыт алды деп түсіндіре келе, оқушыларға төмендегідей сұрақтар қойылады.

1. Қазақстан халқының әлеуметтік жағдайы неліктен нашарлады?

Оқушы жауабы: “Мемлекет меншігінің азайып, жекеменшіктің орнығуына әкімшілік және құқық қорғау органдарының заңсыз араласуы себеп болды. Бағаның ырықтандырылуына байланысты азық-түлік пен тауар өнімдерінің қымбаттауынан халықтың әлеуметтік тұрмысы нашарлап кетті”.

2. Елімізде экономикалық реформаларды жүзеге асыруда қандай қиындықтар кездесті?

Оқушы жауабы: “Экономиканы күштеп басқарудан нарықтық экономикаға көшу күрделі үдеріс болды. Шаруашылық байланыстарының үзілуі, тұтынушылық рыноктың баяу дамуы, қағаз ақшалардың құнсыздануы, халықтың қолында 13 млрд сомның шоғырлануы, өнеркәсіп, аграрлы сектордың тауар өнімін шығарудың төмендеуі, теміржол көлігінің тасымалдау көлемінің азаюы, т.б. халық тұрмысын нашарлатып жіберді”.

Мұғалім: “Халқымыздың әлеуметтік жағдайын жақсарту мақсатында Қазақстан шетелдерден қаржы тарту жөнінен ТМД елдері ішінде алдыңғы орында болды. 1998 жылы қаңтарда “Қазақстан Республикасында зейнетақымен қамтамасыз ету” туралы заңы күшіне енді: “Бұл заңның ерекшелігі республика азаматтары өздерінің еңбекақыларынан зейнетақы қорына қаражат аудару арқылы қартайғанда өзін-өзі зейнетақымен қамтамасыз ету мүмкіндігі жасалды” деп қорытындылайды.

Келесі талдайтынымыз “Демографиялық ахуалдың өзгеруі” туралы. Бұл мәселе оқушылардың өз бетімен дайындап келген мәліметтерін тыңдап, оны сарапқа салу және сұрақ-жауаптармен талдау арқылы ашылады.

1-оқушының сөзі: “XX ғасырдың басынан бастап күшейген сталиндік әміршіл-әкімшіл басқару жүйесі қоғамның тарихи заңдылықтарына қайшы келетін төжірибелер жасады. Олар бүкіл КСРО-ны, оның ішінде

Қазақстанды да қамтыды. Қоғамның барлық өмір аяларына түбірлі өзгерістер енгізуге бағытталған тәжірибелердің салдары мынадай болды:

— ауыл шаруашылығын күштеп ұжымдастыру кезінде байлар мен ауқатты шаруалар тап ретінде жойылды;

— көшпелі және жартылай көшпелі шаруалар күштеп отырықшыландырылды;

— аса тез қарқынмен елді индустрияландыру (шаруаларды аяусыз қанау есебінен) жүзеге асырылды;

— қоғамдық өмірдің барлық саласында бір ғана коммунистік идеологияның үстемдігі орнады;

— тоталитарлық режім күшейді.

Мұндай шаралар халыққа қарсы жүргізілген зиянды саясат болды. Ол халыққа қасіретті зардаптар әкелді”.

2-оқушы: “Жаппай ашаршылықтың салдарынан миллиондаған адамдар қырылды, өз атамекенін тастап, басқа жер мен елге көшті, ұлттық тіл мен діннен айырылды, ұлттық мәдениетін жоғалтты. Елдегі орнаған казармалық социализм жергілікті ұлттың демографиялық ахуалын төмендетті”.

Мұғалім “Демографиялық ахуалдың өзгеруі” туралы кестені пайдаланып, оқушылардың жауабын толықтырады: “Қазақстан өз тәуелсіздігін жариялағаннан кейін демографияда үлкен өзгерістер болды. “Қазақстан Республикасының көші-қон туралы” Заңы қабылданды. Демографиялық агенттік құрылды. Көші-қондық жылжу екі бағытта жүргізілді. Оның біріншісі — кезінде республика аумағынан еріксіз кетуге мәжбүр болған жергілікті халық өкілдерінің өз отанына қайтып оралуы. Екінші бағыт — Қазақстанда тұратын басқа ұлт (орыс, украин, белорусь, неміс) диаспоралары өкілдері өздерінің отандарына кете бастауы.

Бұл әрекеттердің мынадай саяси маңызы болды: дербес демографиялық саясат жүзеге асырыла бастады; қазақ халқы қайтадан өз жерінде сандық және үлестік басымдыққа қол жеткізді; бұл ұлттық, унитарлы мемлекетті дамытудың басты факторларының бірі болып есептеледі”.

Оқушылар дәптерлеріне 20-кестені сызып, негізгі басты мәселелерді жазады.

Демографиялық өзгерістер

1	Республика халқының саны 1997 жылы 190 мың адамға кеміді
2	Туу коэффициенті 19,1-ден 14,7-ге түсті
3	1999 жылғы санақ қорытындысы бойынша Қазақстан халқының саны 15 млн-ға жуық, соның ішінде қазақтардың үлесі 53% болды
4	1999 жылы барлық қазақстандықтардың 55%-ы қалада, 45%-ы ауылда тұрды
5	1997 жылы 1 шілдеде Қазақстан тұрғындарының ішіндегі қазақ халқының үлесі 50%-дан асты

Үйге тапсырма. § 56-57.

§ 58-59. ҚАЗАҚСТАННЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Сабақтың мақсаты.

Қазақстанның дүниежүзілік қауымдастыққа енуі; сыртқы саясаттағы ұстанымдары, Шанхай ынтымақтастығы ұйымы; Дүниежүзілік жекелеген мемлекеттерімен байланысы және Ислам ынтымақтастығының күшеюі туралы талдау жасау.

Сабақтың түрі: семинар сабағы, яғни сөйлеу сабағы.

Сабақтың әдісі: лекция — баяндау, сөйлеу.

Көрнекі құралдар: Қазақстан және дүниежүзінің саяси карталары; форумға қатысушы мемлекеттер басшыларының кездесу сәті туралы фотосуреттер.

Жаңа сабақты оқушыларды қатыстыра отырып түсіндіру, дәлелдеу.

1-оқушы: “Сыртқы саясаттағы байланыстар 1991 жылдың 16 желтоқсанынан басталды. Елдің тәуелсіздігін 18 ел таныды. Ең алғашқылары Түркия, АҚШ, Қытай, Германия, Пәкстан мемлекеттері болды. Келесі жылдары елімізді 108 мемлекет танып, оның 70-інің дипломатиялық өкілдіктері құрылды. 1992 ж. наурыз айында Қазақстан БҰҰ-ға мүше болып қабылданды. Әсіресе көрші елдермен ішкі-сыртқы байланыстардың маңызы өте зор болды”.

2-оқушы: “Шанхай ынтымақтастығы ұйымы 1996 жылы 26 сәуірде 5 мемлекет басшылары қатысу барысында

құрылды. ҚХР, Қазақстан, Қырғыз Республикасы, Ресей, Тәжікстан Республикасы басшылары кездесуде Шанхай Ынтымақтастық Ұйымын құрды. Ол Шанхай қаласында өтті.

1999 ж. ұзаққа созылған келіссөздердің нәтижесінде Қазақстан Республикасы мен ҚХР арасындағы шекаралық мәселелер туралы шешім қабылданды. Жалпы көлемі 1000 шаршы шақырым болатын даулы жердің 57%-ы Қазақстанға, ал 43%-ы Қытайға берілді. Сонымен қатар Қазақстан Республикасы Ресей мемлекетімен мәңгілік достық пен өзара қатынастар туралы декларация қабылданды”.

3-оқушы: “Қазақстанның жекеленген мемлекеттерімен, әсіресе Түркия, Иран және Үндістанмен байланыс қатынастары күшейді. Бұл келісімдер Қазақстанның ашық теңізге шығуы үшін тиімді болды. Қазақстан үшін Каспий және оңтүстікте Қара теңіз бен Жерорта теңізіне шығу мәселелері өте маңызды. Экономикалық, мәдени байланыстар нығайды”.

4-оқушы: “КСРО-ның ыдырауына байланысты Қазақстан дамыған Батыс державаларымен қатынастарын нығайта бастады. Дүниежүзіндегі ең қуатты держава — АҚШ және Ұлыбритания, Германия, Франция сияқты мемлекет басшыларымен кездесу нәтижесінде бұл елдермен достық, ынтымақтастық және өзара қатынастарды нығайту туралы шарттар жасалды. Мысалы, “Болашақ” бағдарламасы бойынша қазақстандық жастар АҚШ-та, Англияда, Германияда, Францияда білім алып, мәдениет саласын дамытуда. Сонымен қатар Венгрия, Болгария, Чехия, Румыниямен тығыз байланыс орнаған”.

5-оқушы: “Қазіргі қалыптасқан ахуалда Қазақстанның сыртқы саясатының бағыттары нығая түсті. Қазақстан Азиядағы көптеген елдермен өзара достығын кеңейте түсті. Дүниежүзілік діни өкілдерімен съездер өткізу, сауда ұйымдарын құру, лаңкестік пен экстремизмге қарсы күресу туралы іс-шараларға қатысады және бітімгерлік миссияларға белсене араласып, іргелес мемлекеттердің қауіпсіздігін сақтауды көздеген халықаралық ұйымдардың жұмысына үнемі қатысуда”.

6-оқушы: “Қазақстан — ЕҚЫҰ мен ҰҚШҰ-ның мүшесі. Олардың атқаратын қызметі туралы мәліметтер:

а) Қазақстан 2010 жылы Еуропа қауіпсіздігі және ынтымақтастығы ұйымына төрағалық етті. Оған мүше 56 мемлекеттің өкілдері 2010 жылы желтоқсанда Астана саммитін өткізді”.

Мұғалім: “Сонымен, балалар, ЕҚЫҰ-ның Астана саммиті тарихи оқиға болды. Дүниежүзі қауымдастық алдында Қазақстанның халықаралық беделі арта түсті. Экономика және мәдениет саласындағы ынтымақтастықтың кеңеюі, әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешу дүниежүзілік ғаламдық проблемаларды шешу мәселелері талқыланды”.

7-оқушы: “1992 ж. 15 мамырдан бастап ТМД елдері Ташкентте алғаш ұжымдық қауіпсіздік шарты ұйымын, яғни ҰҚШҰ-ны құрды. Бұл ұйымға Қазақстан, Қырғызстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Ресей, Украина, Беларусь, Армения мүше. Ұйымның құрылуының мәні мынада:

- а) әскери агрессияға тойтарыс беру;
- ә) халықаралық лаңкестік пен экстремизмге қарсы күресте арнайы операциялар жүргізу;
- б) есірткіге қарсы күрес;
- в) төтенше жағдайлардың зардаптарын жою және көмектер ұйымдастыру;
- г) табиғи апаттардың зардаптарын залалсыздандыру”.

Мұғалімнің қорытындылау сөзі: “2011 ж. Қазақстан Ислам ынтымақтастығы ұйымына төраға болды. Қазіргі кезде бұл ұйымға 1,5 млрд халқы бар 57 ел мүше. Мақсаты — өртүрлі діни ұйымдардың достығы мен ынтымақтастығын нығайту, өзара қатынастарды күшейту”.

Үйге: § 58-59. Тест құрастыру.

§ 60-61. ТӘУЕЛСІЗДІК ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МӘДЕНИ ҚҰРЫЛЫС

Сабақтың мақсаты:

— қазіргі кезде Қазақстанның мәдениет саласында болып жатқан өзгерістер, рухани саладағы жаңалықтар туралы оқушыларға толық мәліметтер беру;

— эстетикалық тәрбие;

— оқушылардың білімге, ғылымға деген ынтымақ арттыру.

Сабақтың типі: конференция сабағы.

Сабақтың әдісі: топқа бөлу арқылы оқушылардың шығармашылық жұмыс түрлерін талдау.

Базалық білім: алдыңғы тарауда баяндалған елдің экономикалық-әлеуметтік, демографиялық дамуы туралы материалдар.

Тірек ұғымдар: тарихи сананы қалыптастыру; жаңа ғылыми басылымдар; ұлы тұлғалардың мерейтойлары; ғылым мен білім саласындағы жетістіктер мен іркілістер.

Сабақтың нәтижесі: оқушылар тарихи сананы қалыптастыру, жалпы ұлттық татулық, халықтар тұтастығы, ұрпақтар бірлігі мен сабақтастығы ұғымдарының мәнін түсінеді; ғылым және білім.

Көрнекі құралдар: Президенттің жарлықтары (жылдар туралы), жаңа басылымдар, Абайдың, Жамбылдың, М. Әуезовтің, Қ.Сәтбаевтың портреттері.

Бұл материалды оқушылардың саналы түрде меңгеруі, олардың ойларын ортаға салуы үшін сабақты конференция түрінде ұйымдастырған дұрыс. Ол үшін оқушыларды 5 топқа бөліп, білімділік шеберліктері мен дағдыларын қалыптастыруға және өз бетімен қосымша іздену жұмыстарын пайдалана білуге үйрету қажет. Сабақтың мазмұны қазіргі өнермен тікелей байланысты болғандықтан, оларды пікірталас тудыратын сұрақтар қою арқылы жүзеге асыру тиімді.

Төмендегідей жұмыс формаларын ұйымдастыруға болады:

1. Кітап көрмесін ұйымдастыру: М.Әуезов, Абай, Жамбыл, Қ.Сәтбаев, Н.Ә. Назарбаев.

2. Хронологиялық даталарды жазып, плакатқа ілу.

3. Н.Ә.Назарбаевтың еңбектері.

Мұғалім сөзі: “Қазақстан Республикасының мемлекеттік тәуелсіздігін алуы бұқаралық сананы өзгертуде, ұлттық дәстүрлерді қайта жаңғыртуда, тарихи сананы егемендік үдерісінде жаңаша қалыптастыруда зор рөл атқарады. Бұл ретте 1997 жыл президент жарлығымен “Жапшай ұлттық татулық және саяси қуғын-сүргін құрбандарын еске алу жылы”, 1998 жылды “Халықтың тұтастығы мен ұлттық тарих жылы”, 1999 жыл “Ұрпақтар бірлігі мен сабақтастық жылы”, “2000 жыл “Мәдениет жылы” деп жариялануы өткен тарихтан келешек үшін тәлім алуға, тарихи ақтаңдақтарды әйгілеп, бұқаралық сананы көтеру арқылы қоғамның даму жолын қайта зерделеуге септігін тигізді. Тәуелсіз Қазақстанның ғылыми тарихының негізі қалана

бастады. Өткен тарихымызға жаңа көзқарас қалыптастыру мақсатында “Қазақ тарихы”, “Отан тарихы”, “Ақиқат” журналдары шығарылды. 1999 жылы Н.Ә.Назарбаевтың “Тарих толқынында” атты кітабында ұлт пен мемлекеттің өткені мен келешегіне кең көлемде талдау жасалынды”.

Ал екінші, үшінші мәселелер бойынша оқушыларды 4 топқа бөліп, олардың өздеріне сөз беріледі. Өрбір топ іздену арқылы қосымша газет-журнал, тарихи, әдеби материалдардан оқыған ойларын ортаға салып түсіндіреді, дәлелдейді.

1-топ. Абай мен Ж.Жабаев — туғанына 150 жыл (өмірі, қызметі, жазған шығармалары).

2-топ. М.Әуезов пен Қ.Сәтбаев — туғанына 100 жыл (өмірі, қызметі, жазған шығармалары).

3-топ. Мәдениет пен ғылымның дамуындағы іркілістер мен беталыстар туралы.

4-топ. “Мәдени мұра” бағдарламасының маңызы мен мәні туралы.

5-топ. Мәдениет пен ғылымның дамуындағы жетістіктер және олимпиадалық спорттың дамуы.

Әр топтың мүшелері өздеріне бөлініп берілген тақырыпшалардан әзірленген баяндамалары бойынша сөйлейді. Әр топтың жетекшілері сөйлеген оқушылардың ойларын толықтырып, жетекшілік жасайды.

Ал мұғалім оқушылардың пікірлерін тыңдай отырып, мынадай мәселелерді атап өтеді: “1997 жылдан бастап қаражат тапшылығын желеу еткен бюджеттік мекемелер оңтайландыру (оптимизация) деп аталған солақай саясат жүргізді. Бұл, ең алдымен, мектептерге, балабақшаларға, медициналық мекемелерге, кітапханалар жүйесіне ауыр соққы болып тиді. Соның салдарынан көптеген нысандар (жоғарыда аталған) жабылып қалды. Мәдениет ошақтары мүшкіл халге ұшырады.

1998 жылы 28 тамызда республика үкіметінің қаулысымен “Жалпыға бірдей міндетті орта білім қоры” құрылды. Бұл қордың көмегімен мектепті тастап кеткен 21336 оқушы мектеп партасына қайтадан отырды.

1998 жылы Ы.Алтынсарин атындағы Қазақ Білім академиясы құрылды. Осы ғылым ордасының тікелей қолға алуымен білім беруге қойылатын қазіргі талаптарға сай келетін төл оқулықтар шығарыла бастады. Сондай-ақ 1997

жылы Республика Парламенті “Білім туралы” заңның өзгерген редакциясын қабылдады. Жаңа заң бойынша негізгі мектепке бару 9-сынып көлемінде аяқталып, 10-, 11-сыныптар бағдарлы мектеп болып жұмыс жасайтын болды.

Алайда өтіп бара жатқан XX ғасырды, әсіресе оның 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейінгі 76 жылын Қазақстан мен оның халқы үшін босқа өткен кезең деуге болмайды. Бұл туралы республика Президенті “Жадымызда жатталсын, татулық дәйім сақталсын!” деген еңбегінде атап өткен болатын”. Бұл сөздер оқылып, талданады.

Мұғалім қорытынды жасайды: “Олай болса, балалар, XX ғасыр қазақ халқы үшін және барша қазақстандықтар үшін үміт пен күдікке, қайшылықтар мен нәтижелері аса ауыр болған түрлі мәндегі күреске толы тарихи кезең болды.

Қазақстан халқы неғұрлым білімді, мәдениетті болған сайын, соғұрлым өз Отанына көбірек пайда келтіреді. Адамның білім мен ғылым иесі болып қоймай, оны ұрпақ игілігіне жұмсауы — өмір талабы. Сонымен қатар “Мәдени мұра” мемлекеттік бағдарламасы 2004 жылы қабылданды. Бұл бағдарлама Президенттің бастамасы еді. Бағдарламаның мақсаты мынада: Қазақстан тарихының жарқын беттерін қайтадан жазу, ұлттық ойдың, мәдениеттің озық туындыларын жинап, қайта зерделеп, жас ұрпақтарға тарту ету, өркениетті елдердің мәдениетінің үлгілерін қазақ тіліне аудару жұмыстарын қамту. Ол үшін мемлекет қомақты қаржы бөліп, ұзақ мерзімге арналған бағдарламалар жоспарланды.

Осы бағдарламаны жүзеге асырудың I кезеңінде (2004—2006 жж.) ұлттық және дүниежүзілік мәдениет үлгілерін қамтитын 218 том жарық көрді; 35 сәулет өнер ескерткіштері қалпына келтірілді. АҚШ, Жапония, Түркия, Ресей, Армения, Батыс Еуропа елдерінен 5000-ға жуық деректер әкелінді. Сонымен қатар Қазақ мемлекеттігінің тарихи мұражайы, ғылыми кітапханасы; ұлттық дәстүрлер театры, ҚР-ның Президенттік мәдени орталығы мен университет, мектептер ашылууда.

Сонымен қатар Қазақстанда олимпиадалық спорт түрлері дамып келеді. Астанада заманауи мұзсарай; Астана-Арена стадионы; велотрек, трамплин салынды. Сонымен қоса Медеу сырғанақ алаңы мен Шымбұлақтағы таушаңғы орталығы қалпына келтірілді. 2011 жылы 30

қантарда Астанада жабық футбол стадионы салынды. “Азиада—2011” ойындарында Қазақстан спортшылары барлығы 70 медальді жеңіп алды. Олардың ішінде 32 алтын, 21 күміс, 17 қола медаль бар. Ал 2012 жылы Лондонда өткен ХХІ жазғы олимпиадаға Қазақстан спортшылары қатысып, 13 медальмен 12-орынды иеленді. Ал Алматыда 2017 жылы 38-қысқы дүниежүзілік универсиада өтетін болады. Ол Қазақстанда студенттік-жастар спортын дамытудың қуатты стимулы болуға тиіс.

Сонымен, болашақ жастардікі. Олар ХХІ ғасырда, өркениетті Қазақстанда өмір сүреді. ХХІ ғасыр Қазақстан мемлекетінің гүлдену мен өркендеу ғасыры болуы тиіс. Сөз жоқ, жекетұлғаның, адамның рухани өміріндегі өзгерістер басталады, рухани сана оянады.

ХХІ ғасыр адамзат тарихындағы ерекше дәуір болуға тиіс. Ол дәуірде адам және халық өзін-өзі танып біліп қана қоймай, өзін сол қоғамның біртұтас бөлшегімін деп сезінуі қажет” деп мұғалім сөзін қорытындылайды.

Үйге тапсырма. § 60-61.

§ 62. ЕЛДІҢ ЖАҢА ОРТАЛЫҒЫ — АСТАНА

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: байтақ қазақ даласындағы иесі кім екенін алыс пен жақынға танытатын қазақ жерінің кіндігіне Ақордасын тіккен Астана тарихымен таныстыру.

Дамытушылық: Астанасына қарап елін таниды дегендей, Астананың мемлекетіміздің биік мәртебесі, жоғары дәрежесі, елдік пен тұтастықтың, бірліктің тұтқасы екендігін таныту.

Тәрбиелік: екі ғасыр тоғысында Еуразия құрлығындағы ірі тарихи оқиға болып тарихқа енген жаңа астанамыз — Астана қаласымен мақтануға тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: ашық сабақ.

Сабақтың әдісі: әңгімелеу, түсіндіру.

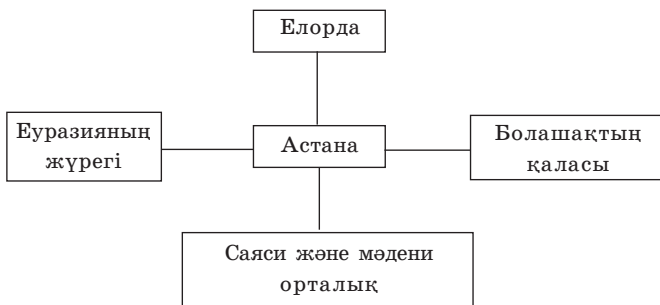
Көрнекі құралдар: буклеттер, карта, Астана суреттері, слайд.

Жаңа сабақ жоспары:

1. Бозоқ (Бозұқ) — ортағасырлық қала.
2. Астана — ел мақтанышы.

Жаңа сабақ. Қазіргі уақытта Астана қаласы — Қазақстанның саяси және мәдени орталығы. Бұл қаланың тарихы көне замандардан басталатынын К.Ақышев бастаған Қазақстан ғалымдары дәлелдеді. Қазіргі Астана қаласының шетінде, Есіл өзенінің солтүстік алқабында ерте орта ғасырларда “Бозоқ” аталатын қала болған. Бұл тарихи ескерткіш Бозоқтың көлінің шығыс жағалауын алып жатыр.

Бозоқ қалашығы солтүстіктен Есіл бойымен, одан Нұра, Қорғалжын, Сарысу арқылы Сырдария бойына, солтүстікке апаратын керуен жолдарының қиылысында жатты. X—XI ғасырларда пайда болған қалашық Нұра өзенінің Есіл өзеніне жақын иіліп келетін жеріне орналасты. Ол екі өзенді, шамамен 40 шақырымдық кеңістік бөліп тұрады. Қала орны жанынан канал, арық түріндегі суландыру жүйесінің құрылысы табылды. Бұл жерде археологиялық қазба жұмыстары 1999 жылдан жүргізілді. Зерттеу барысында қалашықтың құрылысы күйдірілген кірпіштен тұрғызылғаны анықталды. Бозоқ қалашығы X—XII ғасырларда ірі саяси және қолөнер орталығы болған.

Әскери бекініс пен қаланың алғашқы бөлігін салу екі жылға созылып, 1832 жылғы 22 тамызда аяқталды. Сол күні Ақмола округі де ресми жарияланып, азан-қазан той өткізеді.

Әлемге әйгілі.

Әлемдегі ең әсем 100 қаланың қатарында болуымен Астана әлемге танымал болуда.

Еуразия жүрегі.

Егемен еліміз Еуропа мен Азияның орталығында орналасқан. Екі құрлықты жалғастыратын негізгі жолдар елімізден өтеді. Астана екі құрлықтың көпірі секілді жүрегіне айналды.

Елорда.

1997 жылы Астана біздің елордамыз болып жарияланды. Елордамыз күннен-күнге көркеюде. Барлық құрылыстары ұлттық деңгейде дамуда.

Қазақ халқының астаналары.

Сығанақ — Ақорда мемлекетінің, Өбілқайыр хандығының астанасы. Қаланың орналасқан жері Орта Азия мен Дешті қыпшақ арасындағы тоғыз жолдың торабы, саудаға ыңғайлы жер болған. Алғашқы қазақ билеушілерінің де астанасы болды.

Суяб — 603—704 жылдары Батыс Түрік, Түркеш, Қарлұқ қағанаттарының астанасы. Шу өзенінің бойында орналасқан.

Сарайшық — XIV—XVI ғғ. Алтын Орда, Ноғай Ордасы, алғашқы қазақ хандарының астанасы. Жайық өзенінің жағалауында.

Баласағұн — 942—1212 жж. Қарахан, Қарақытай мемлекеттерінің астанасы. Шу алқабындағы ежелгі қала.

Түркістан — XV—XVII ғғ. Қазақ хандығының астанасы. Түркістан — 4 жолдың торабы, батыс пен шығыс, оңтүстіктен солтүстікке келген керуен жолдарының түйісетін жері. Түркістан — Қазақстанның гүлденген тарихи ескерткіштері көп, саудасы дамыған қалаларының бірі.

XX ғасырдағы Қазақстанның астаналары

Орынбор 1920—1924 жылдары Қазақ АКСР-інің астанасы болды. Ұлы даланы еркін жайлаған ержүрек, төзімді, қазақ ұлтының дербес автономиясының дәл іргеде — Орынборда болуы орыс ұлтшылдарын үркіте берді.

Қызылорда — ол дәуірде телегей теңіз болып шайқалып аққан Сырдария өзенінің жағасына орын тепкен ірі бекініс орны. 1925 жылдан 1929 жылдың көктеміне дейін ел астанасы Қызылорда қаласы болды.

Алматы — тарихи қала. IX—XII ғғ. көне түрік қағанаттары заманында сауда-саттығы, өнеркәсібі өркендеген қала болды. 1854 жылы Ресей әскери бекінісі ретінде қайта құрылып, 1921 жылға дейін Верный деп аталып келген. 1921—1993 жылдары орысша Алма-Ата деп аталып келді. 1993 жылы өз тарихи атауы Алматы атына ие болды. 1928—1997 жылдары Қазақстанның астанасы болды.

Ақорда	2004 жылы ашылған Президент резиденциясы. Ақорда мәңгі бар болғай, елімізге сән болғай!
Үш би	Жоғарғы сот Кеңесі алдындағы үш жүздің ұлы билері ел-жұртты аман сақтап қалуға ант беріскендей.
Кенесары хан	Қазақтың соңғы ханы. Ескерткіштің авторы — Ш. Уәлиханов пен Далбаев, ескерткіштің биіктігі —13 м. Ол тәуелсіздігімізді жеңіп алумен қатар қорғай білу керектігін еске салғандай.
“Атамекен этнопаркі”	Этнопарк Қазақстанның картасын бейнелейді. Авторы Тимур Сулейменов
Бәйтерек	Міне, жапырағын жайып тас шынардай бәйтерек түр. Сәуле шашқан алып шары өмір мен мейірім символын әлемге паш етеді. Биіктігі —97 м, күмбезінің салмағы — 70 т. Авторы — Ақмырза Рүстембеков бастаған топ.

Астана 1997 жылдан елдің орталығына айналды. Ақмола қаласы елдің орталығында орналасқан.

Ақмола атауы — “қасиетті мола” деген мағынада. Қазақ үшін мола, қорым, зират, кесене — киелі орын. Ата-бабасы жатқан жерге халық қолын жайып, құран бағыштап, дұға жасайды. Кезінде айбыны асып, қуаты тасып тұрған ғұндардың тілінде “ақ” — батыс, “мола” — қамал ұғымын білдірген. Сонда Ақмола атауы “Батыстағы қала” деген сөз болып шығады.

1. Астана қаласының бұрынғы атауы.
2. Алғашқы қазақ билеушілерінің астанасы.
3. XV—XVII ғғ. Қазақ хандығының астанасы.
4. 1928—1997 жылдары Қазақстанның астанасы.
5. Қазақ АКСР-інің алғашқы астанасы.
6. Сырдария өзенінің жағасына орын тепкен ірі бекініс.

Жаңа сабақты бекіту сұрақтары:

1. Картадан Қазақстанның астанасы болған қалаларды көрсет.
2. Неліктен астананы Алматыдан Ақмолаға ауыстыру идеясы пайда болды?

3. Астанадағы маңызды құрылыстар мен ғимараттарды, ескерткіштерді ата.

4. Неліктен Астана дүниежүзілік “ЭКСПО — 2017” көрмесін өткізуші қала?

Астаналарды ретімен жаз:

1920—1924 жылдар — Астана

1928—1997 жылдар — Қызылорда

1924—1928 жылдар — Алматы

1997 жылдан — Орынбор

Үйге тапсырма: § 62. “Астана — Қазақстанның бас қаласы” туралы шығарма жазу.

§ 63. Н.Ә. НАЗАРБАЕВ — ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ БІРІНШІ ПРЕЗИДЕНТІ

Сабақтың мақсаты.

Білімділік: Қазақстан Республикасы Президентінің атқаратын қызметі, міндеттері, құзыреті туралы түсінік беру; мемлекетіміздің Президенті Н.Ә. Назарбаевтың өмірінен мағлұмат беру.

Дамытушылық: топтық өзіндік жұмыс жүргізу арқылы оқушылардың құжатпен жұмыс істеу, іздену, өз ойын айту қабілеттерін дамыту. Интерактивті тақтамен жұмыс жүргізу тәртібін үйрету.

Тәрбиелік: ел болашағын ойлайтын, халқы үшін еңбек ететін, ұлттық санасы, құқықтық мәдениеті қалыптасқан жастарды тәрбиелеу.

Сабақтың түрі: ізденіс сабақ.

Сабақтың әдісі: баяндау, топтық жұмыс, ойтолғау, картамен, тестпен жұмыс.

Көрнекі құралдар: Н.Ә. Назарбаевтың кітаптары, жолдаулар, интерактивті тақта, кестелер, карта.

Сабақтың барысы.

I. Ұйымдастыру.

Сыныпты 2 топқа бөлу.

II. Үй тапсырмасын сұрау.

Оқушыларға тест таратып, интерактивті тақтадан дұрыс жауабын көрсетіп, өздеріне тексерту. Қатемен жұмыс жасау.

III. Жаңа сабақ.

Жоспары:

1. Қазақстанда президенттік институттың енгізілуі.

2. Қазақстан Республикасы Президенттігіне ұсыну тәртібі.

3. Қазақстан Республикасы Президентінің қызметі, құзыреті, өкілдігі, құқығы.

Жаңа сабақты қазақ халқының президенттік басқаруға дейінгі тарихына шолу жасаудан бастау.

Қаған Хан Патша Хатшы Президент

Интерактивті тақта арқылы:

1. Қазақстан Президенті қызметінің тарихы.
2. Қазақстан Президентіне ұсыну тәртібі.
3. Қазақстан Президентінің өкілдігі.
4. Қазақстан Президентінің құқығы.
5. Тұңғыш Президент Н.Ә.Назарбаевтың өмірбаяны туралы түсінік беріліп, көрсетіледі.

Жаңа сабақ бойынша 2 топқа тапсырма беріледі. Тапсырманы орындау үшін оқушылар оқулық пен Қазақстан Республикасының Конституциясын пайдаланады.

1-топқа тапсырма:

Президенттің қызметі.

2-топқа тапсырма:

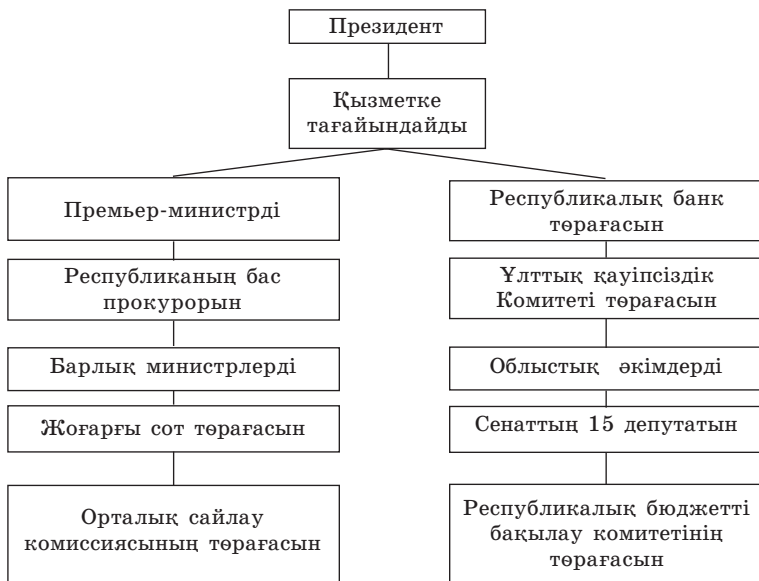
Президент кімдерді қызметке тағайындайды?

1-топтың тапсырманы орындауы:

ҚР Президенти
нің қызметі

Мемлекет басшысы.
Мемлекет пен халық атынан сөйлейді.
Ішкі және сыртқы саясатты жүргізеді және басшылық жасайды.
Халық алдында ант қабылдайды.
Парламент қабылдаған заңдарға қол қояды.
Жарлықтар мен өкімдер шығарады.
Белгілі жағдайда заң қабылдай алады.
Халықаралық келіссөздер жүргізеді. Халықаралық шарттарға қол қояды.
Үкіметке, жергілікті атқару органдарына тікелей ықпал етеді.
Үкіметтің құрылымын анықтайды.
Үкімет мүшелерінен ант қабылдайды.
Үкіметтің маңызды отырыстарына төрағалық етеді.
Мәжіліске заң жобасын енгізу туралы үкіметке тапсырма береді.
Үкіметтің кейбір шешімдерінің күшін жояды.
Облыстық әкімдердің есебін тыңдап, тапсырма береді.
Парламентті таратып жібере алады.
Жылына бір рет халыққа жолдау жолдайды.
Республиканың мемлекеттік бағдарламаларын бекітеді.
Республиканың азаматтығын бекітеді.
Азаматтарға кешірім жасауды жүзеге асырады.
Қазақстан халықтары Ассамблеясын құрады.

2-топтың тапсырманы орындауы:

1-топ өз тапсырмасын қорғағаннан кейін Елбасымыздың жолдаулары, әсіресе соңғы “Жаңа онжылдық — жаңа экономикалық өрлеу — Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері” атты жолдауына түсінік беріледі.

2-топтың жұмысынан кейін Н.Ә.Назарбаевтың кітаптарымен таныстырып, мұғалім өзі толықтырып отырады.

Жаңа сөздермен жұмыс:

1. Президент — а) басқарудың республикалық формасындағы елдердің сайланып қойылатын мемлекет басшысы; ә) кейбір қоғамдық мекемелердің жетекшісі.

2. Вето — а) Ежелгі Рим империясында Рим магистратының өзге магистраттардың жарлықтары мен әрекеттеріне тыйым салуы; ә) мемлекет басшысының заңды орган қабылдаған заң жобасын әрекетке қосудан бас тартуы.

3. Референдум — мемлекеттік құқықта сайлаушылар корпусының конституциялық, заңдық және басқа ішкі-сыртқы мәселелер бойынша түпкілікті шешім қабылдауы.

4. Ратификация — халықаралық шарттарға заңды күш беру.

IV. Қорытындылау.

“Үш қоңыр” өні баяу қойылады.

Мемлекетіміздегі жоғарғы лауазым — президенттік қызмет елдің, халықтың үміті мен сенімін, бабалар аманатын арқалаған ең жауапты, ең қиын міндет. Бұл қызметті отаны мен халқын шын сүйетін, ұлттық тілі, тарихы, мәдениетін құрметтейтін, елі үшін отқа түсетін нағыз патриот қана атқара алады.

Үйге тапсырма: § 63.

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз	3
9-сыныпта Қазақстан тарихын оқытудың кейбір әдіснамалық және әдістемелік мәселелері	4

Сабақ жоспарларының үлгілері

§ 1-2. XX ғасырдың басындағы Қазақстан. Ұлт-азаттық қозғалысының өрлеуі	15
§ 3-4. Қазақ халқының 1916 жылғы ұлт-азаттық қозғалысы	16
§ 5. Буржуазиялық-демократиялық Ақпан революциясы тұсындағы Қазақстан	22
§ 6. Қазақстан 1917 жылғы Қазан төңкерісі қарсаңында	26
§ 7-8. Революция кезінде және Кеңес билігінің алғашқы жылдарындағы Қазақстандағы ұлттық қозғалыстар	30
§ 9. Қазақстанда Кеңес билігінің орнауы	32
§ 10-11. Қазақстан шетелдік интервенция және Азамат соғысы жылдарында (1918—1920 жж.)	35
§ 12. Қазақтың ұлттық мемлекеттігінің қайта қалпына келтірілуі	37
§ 13. Жаңа өмірдің қиындықтары	39
§ 14. Индустрияландыруға бағыт алу және оның барысы	45
§ 15-16. Қазақстандағы индустрияландырудың кейбір ерекшеліктері: жұмысшы табының қалыптасуы, әлеуметтік- экономикалық және демографиялық өзгерістер (1928—1933 жж.)	50
§ 17-18. Қазақстанда ауыл шаруашылығын ұжымдастыру	54
§ 19-20. 1930 жылдардағы қоғамдық-саяси өмір	58
§ 21. Қазақ Кеңес Социалистік Республикасының құрылуы	61
§ 26—28. Қазақстандықтардың Ұлы Отан соғысына қатысуы	62
§ 33. Саяси қысым жағдайында	68
§ 35. Экономикалық реформаларға талпыныс. Өлеуметтік даму ...	72
§ 36. Ауыл шаруашылығының дамуы. Тың игеру	76
§ 38. Қоғамдық-саяси өмірдің қайшылықтары	81
§ 39. Тоқырау жылдарының идеологиясы және КОКП-ның ұлт саясаты	84
§ 40. Өнеркәсіпте қалыптасқан жағдай. Экологиялық дағдарыстардың көрініс беруі	86
§ 42. Республиканың рухани өмірі: білім және ғылым	89
§ 43. Әдебиет және өнер	92
§ 44. 1986 жылғы Желтоқсан оқиғалары	95
§ 45-46. Қоғамды жаңарту шаралары. Демократияландыру үрдісінің жалғасуы	102
§ 48-49. Тәуелсіздік жолындағы қадам. Егемендік жағдайындағы саяси даму	104
§ 51. Қазақстанның мемлекеттік тәуелсіздігін жариялауы және ТМД-ның құрылуы	106
§ 52—54. 1993 жылғы және 1995 жылғы Конституция. Демократиялық үрдістердің дамуы	110

§ 55. Нарықтық қатынастардың орнығуы	111
§ 56-57. Жекешелендіру үдерісі және оның әлеуметтік салдары. Экономикадағы өрлеу	114
§ 58-59. Қазақстанның халықаралық жағдайы	119
§ 60-61. Тәуелсіздік жағдайындағы мәдени құрылыс	121
§ 62. Елдің жаңа орталығы — Астана	125
§ 63. Н.Ә. Назарбаев — Қазақстан Республикасының бірінші Президенті	129

Учебно-методическое издание

**Турлыгул Тотай Тажиевич
Адамбосынов Кайрат Жумажанович
Жукешев Канат Муратбекович
Карабалина Орынша Жолмуратовна
Курманбек Сауле Урмековна
Сауенова Роза Сауеновна**

ИСТОРИЯ КАЗАХСТАНА

Методическое руководство

Пособие для учителей 9 классов общеобразовательных школ

(на казахском языке)

Третье издание, переработанное

Редакторы *Е. Жақыпов*
Көркемдеуші редакторы *Б. Еженов*
Техникалық редакторы *И. Тарапунец*
Корректоры *Г. Тұрмаганбетова*
Компьютерде беттеген *Г. Әлімшеева*

Баспаға Қазақстан Республикасының Білім және ғылым
министрлігінің № 0000001 мемлекеттік лицензиясы 2003 жылы
7 шілдеде берілген

ИБ № 3496

Басуға 21.06.13 қол қойылды. Пішімі 84×108^{1/32}. Офсеттік қағаз.
Қаріп түрі “Школьная”. Офсеттік басылыс. Шартты баспа табағы
7,14. Шартты бояулы беттаңбасы 7,24. Есептік баспа табағы 6,64.
Таралымы 3000 дана. Тапсырыс №

“Мектеп” баспасы, 050009, Алматы қаласы, Абай даңғылы, 143-үй

Факс.: 8(727) 394-37-58, 394-42-30.

Тел.: 8(727) 394-41-76, 394-42-34.

E-mail: mektep@mail.ru

Web-site: www.mektep.kz